

www.inntechcon.uz

I T C
Innovative Technologies in Construction

*INNOVATIVE
TECHNOLOGIES
IN CONSTRUCTION
SCIENTIFIC
JOURNAL*

№ 5.2024

Google
Scholar

zenodo

OPEN ACCESS

Digital
Object
Identifier

Systems
Open
Journal
OJS

OpenAIRE

 BASE

ISSN

2992-8893

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN CONSTRUCTION SCIENTIFIC JOURNAL (ITC)

TAHRIRIYAT| EDITORIAL

- **JURNALNING BOSH MUHARIRI:**
 - Hamdamova Muxlisa Adxamovna.
- **JURNALNING BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI**
 - Qo'ldoshev Ne'matilla Xikmatilla o'g'li.
- **JURNALNING MAS'UL KOTIBI:**
 - Abdualiyeva Shaxzoda Saydali qizi.
- **JURNALNING TEXNIK HODIMI:**
 - Sobitov Erkin To'lqin o'g'li.
- **JURNALNING TAHRIRIYAT A'ZOLARI:**
 - Teshabayeva Elmira Ubaydullayevna, professor;
 - Salimov Baxriddin Lutfullayevich, professor;
 - Umarov Khasan Kobilovich, dotsent;
 - Muzaffarova Maujuda Kadirbayevna, dotsent;
 - Begmatov Pardaboy Abduraximovich, dotsent v.b;
 - Mehmonov Mashhurbek Husenovich, dotsent v.b;
 - Xal'fin Gali-Askar Rustamovich, dotsent v.b;
 - Tadjibaev Sherzod Amirkulovich, dotsent v.b;
 - Begmatov Nodir Ismoilovich, dotsent v.b;
 - Ergashev Ulug'bek Erkinjon o'g'li, dotsent v.b;
 - Normurodov Shaxboz Ulug'bekovich, dotsent v.b;
 - Umarov Uchkun Vafuqulovich, dotsent v.b;
 - Mukhammadiyev Ne'matjon Rakhmatovich, dotsent;
 - Mirxanova Mavjuda Mihaylovna, katta o'qituvchi;
 - Eshonov Farxod Fayzullaxo'jayevich, katta o'qituvchi;
 - Embergenov Avezmurat Bekmuratovich, assistant;
 - Hamidov Maqsud Kamolovich, assistant;
 - Maxamadjonov Shuhratjon Shavkat o'g'li, assistant;
 - O'ralov Akmal Shakar o'g'li, assistant;
 - Umaraliyev Shoxjahon Muhammadrozi o'g'li, assistant.

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN CONSTRUCTION: ilmiy jurnali.-№5 (1) 2024.
Jurnal har oyda elektron ko'rinishda chiqariladi. Ta'asischi va noshir: SHINE-AEB MCHJ.
<https://inntechcon.uz>

TAHRIRIYATNING JOYLASHGAN JOYI: Toshkent viloyati, Chinoz tumani, B.
G'ofurov ko'chasi 32-uy. Telefon: 99 837 91 18 Email: elyorbek.begaliyevich@mail.ru

“BIR MAKON, BIR YO‘L” YANGI TRANSPORT KORIDORINI YARATISHNING AHAMIYATI

Salimov Baxriddin Lutfullaevich. Toshkent davlat transport universiteti professori v.b.

Ismoilov Javlonbek Azamat o‘g‘li. Toshkent davlat transport universiteti talabasi.

Annotasiya. Rivojlanayotgan mamlakatlar yangi transport koridorlarini yaratish loyihalarida ishtirok etishni ma’qul ko‘rmoqdalar. Ana shunday loyihalardan biri, Xitoy tomonidan ilgari surilgan “Bir makon, bir yo‘l” deb nomlanadi. Mazkur tashabbusda, ham quruqlik, ham dengiz yo‘llarini rivojlantirish orqali Osiyo, Yevropa va Afrika davlatlari orasida xalqaro hamkorlikni o‘rnatish, mustahkamlash va kelgusi istiqbollardagi vazifalari maqsad qilib qilib qo‘yilgan.

Kalit so‘zlar: Bir makon, bir yo‘l, Osiyo, Yevropa, Afrika, transport koridorlari.

Yo‘llarning qurilishi va yo‘llarda transportlarning gavjum bo‘lishi, yo‘l bo‘yidagi xududlar rivojiga qulay sharoit yaratadi. Shu sababli, rivojlanayotgan mamlakatlar ham, yangi transport koridorlarini yaratish loyihalarida ishtirok etishni ma’qul ko‘rmoqdalar. Ana shunday loyihalardan biri, Xitoy tomonidan ilgari surilgan “Bir makon, bir yo‘l” deb nomlanadi. Mazkur tashabbusda, ham quruqlik, ham dengiz yo‘llarini rivojlantirish orqali Osiyo, Yevropa va Afrika davlatlari orasida xalqaro hamkorlikni o‘rnatish, mustahkamlash va kelgusi istiqbollardagi vazifalari maqsad qilib qilib qo‘yilgan. Natijada, loyiha ishtirokchilari bo‘lgan mamlakatlar o‘rtasida integratsiya kuchayib, global erkin savdo aloqalari yo‘lga qo‘yiladi. Taxminiy hisoblaganda loyihaning iqtisodiy qiymati yigirma bir million AQSH dollariga tengligi aytilmoqda. Shu bois, “Bir makon, bir yo‘l” loyihasida qatnashish istagini bildirgan davlatlar soni ko‘payib bormoqda. Ayni paytda bunday xohishni bildirgan davlatlar soni 100 tadan ortgan.

Shu kungacha, “Bir makon, bir yo‘l” loyihasi doirasida ikki bor xalqaro forum o‘tkazilgan: birinchisi, 2017 yilda o‘tkazilgan; ikkinchisi, 2019 yilda o‘tkazilgan. Ikkala forum yuksak darajada o‘tkazilib, ularda xalqaro hamkorlikka oid ko‘plab dolzarb masalalar muhokama etilgan. Mazkur loyiha O‘rta Osiyo respublikalari uchun, xususan, O‘zbekiston uchun ahamiyati katta. Chunki, “Bir makon, bir yo‘l” loyihasi O‘zbekistonga jahon bozoriga chiqish, shu maqsadda yangi kommunikatsiya yo‘llarini ochish uchun keng imkoniyatlar eshigini ochmoqda. Buni to‘g‘ri anglagan O‘zbekiston dastlabki kunlardan o‘q, “Bir makon, bir yo‘l” loyihasini ma’qulladi va uning faol a’zosiga aylandi. Loyiha miqyosida amalga oshirilishi kerak bo‘lgan mahalliy va xalqaro transport yo‘llarini qurish ishlarini jadal sur’atlarda olib bormoqda. 2016 yilda Farg‘ona vodiysi bilan bog‘lovchi Angren – Pop elektrlashtirilgan temir yo‘lining ishga tushirilishi ezgu maqsad yo‘lida olg‘a tashlangan katta qadam bo‘lgan. Ushbu yo‘lining qurilishi bilan Xitoygacha bo‘lgan masofa 270 kilometrqa qisqaradigan bo‘ldi. Endigi asosiy vazifa Xitoy – Qirg‘iziston – O‘zbekiston temir yo‘lining qurilishidir. Kelgusida mazkur temir yo‘l liniyasining ishga tushirilishi mamlakatimiz iqtisodiyoti uchun keng imkoniyatlar eshigini ochishiga shubha yo‘q. Bu imkoniyatlar quyidagi omillar bilan belgilanadi: birinchidan, ushbu temir yo‘l orqali O‘zbekiston Xitoyga, Xitoy orqali O‘rta va Uzoq Sharq mamlakatlariga to‘g‘ridan-to‘g‘ri chiqish imkoniga ega bo‘ladi; ikkinchidan, mazkur mintaqalararo o‘zaro yuk tashish vaqti 5 – 6 sutkaga qisqartiriladi; uchinchidan, O‘zbekiston xududidan Sharq bilan G‘arbni bog‘lovchi xalqaro yo‘l o‘tadi. Natijada tranzit yuklardan olinuvchi mablag‘lar byudjetni yanada to‘ldirishga xizmat qiladi.

Biroq, bu hozircha, kelgusidagi rejalar bo'lib turibdi. Ushbu temir yo'l qurilishi uchun ma'lum bir tayyorgarlik ishlarini ko'rish taqozo etiladi. Temir yo'l liniyasi o'tadigan dovonlarda tunellar, ko'priklar qurish, elektr liniyasini ulash, vokzallar va stansiyalar barpo etish va boshqa ishlar rejalashtirilmoqda. Eng avvalo, mazkur loyihani ruyobga chiqarish uchun mablag' topish, sarmoya kiritish vazifalarini hal etish jarayoni ketmoqda. Shu maqsadda Xitoy, Qirg'iziston va O'zbekiston tomonlari o'zaro maslahatlashgan holda, kelajakda bunyod etilishi kerak bo'lgan, Sharq va G'arbni bog'laydigan yana bir muhim ko'priklar bo'lishi kutilayotgan mazkur yo'l qurilishi bo'yicha qilinishi lozim bo'lgan ishlarni kelishib olishmoqda. Zero, bunday yirik loyihalar faqat hamkorlikdagina amalga oshiriladi va shundagina kutilgan natijani beradi.

Kommunikatsiya tizimini rivojlantirish borasidagi hal etilishi lozim bo'lgan keyingi muhim vazifa – g'arbiy, janubiy g'arbiy va janubiy transport koridorlarini ochish masalasidir. Bunda quyidagi yo'nalishlardagi yo'llarda muntazam transport aloqalarini yo'lga qo'yish rejalashtirilmoqda:

- Turkmaniston orqali Kaspiy dengiziga, undan Kavkaz, Eron, Turkiya va Yevropa davlatlari bilan bog'laydigan g'arbiy va janubiy g'arbiy yo'nalishlar;

- Afg'oniston orqali Erondagi dengiz portlariga olib boradigan janubiy yo'nalish;

- Afg'oniston orqali Pokiston dengiz portlariga ulanishi kerak bo'lgan janubiy – Transafg'on transport yo'nalishi.

Kelgusida ishga tushirilishi rejalashtirilayotgan ushbu yo'nalishlarning barchasi halqaro ahamiyatga molikdir. Shu bois, ularni ro'yobga chiqarishning asosiy shartlaridan biri – xalqaro hamkorlikning amalga o'rnatilishidir. Agarda davlatlar o'z zimmlariga yuklatilgan majburiyatlarini to'liq ado etib, hamkorlar bilan bamaslahat ish tutsalar rejalashtirilayotgan transport koridorlarining faoliyatini yo'lga qo'yilish jarayoni ham tezlashadi. Ta'kidlash joizki, O'zbekiston tahsinga loyiq ishlarni amalga oshirmoqda. Avvalo, mamlakatimiz xududidagi avtomobil va temir yo'llari jahon andozalari asosida qurilmoqda va ta'mirlanmoqda. Turkmaniston va Afg'oniston xududiga kirib chiqadigan nuqtalar avtomobil va temir yo'llar bilan bog'langan. Hattoki, qo'shni davlatlar xududida ham yo'l qurilishi borasida faol ishtirok etgan. Xususan, Termiz yaqinida, Amudaryodan o'tuvchi Hayraton ko'prigidan Afg'onistonning Mozori Sharif shahrigacha bo'lgan masofada, uzunligi 75 kilometr bo'lgan temir yo'l liniyasini, shu yo'l doirasidagi 5 ta stansiyaning va 34 ta sun'iy inshootlarni O'zbekistonlik yo'l quruvchilari qurib berishgan. Mazkur temir yo'l liniyasi, kelgusida yaratiladigan Transafg'on transport yo'nalishining birinchi bosqichi hisoblanadi.

REFERENCES

1. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. Бирдамлик ва ҳамжиҳатлик – ижтимоий муносабатларнинг келажакидир. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences.* 3(3), March, 2023.

2. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. Ижтимоий муносабатларнинг шаклланиши ва барқарорлигини белгиловчи муҳим тамойиллар. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences.* 3(3), March, 2023.

3. Salimov, B., Madalimov, T. (2023). Transport falsafasi. *Globe Edit*.
4. Salimov Bakhriddin Lutfullaevich. The Importance of Sea Transport in the Communication System. *WEB OF SYNERGY: International Interdisciplinary Research Journal*. Volume 2 Issue 1, Year 2023 ISSN: 2835-3013.
5. Salimov Bakhriddin Lutfullaevich. The Influence of the Transport and Communication System on Social Relations. *Web of Semantic: Universal Journal on Ie Education*. Volume 2 Issue 2, Year 2023. ISSN: 2835-3048.
6. Salimov Bakhriddin Lutfullaevich. Reforms in the Fields of Communication and Transport and their Social Impact. *Web of Semantic: Universal Journal on Ie Education*. Volume 2 Issue 2, Year 2023. ISSN: 2835-3048.
7. Бахриддин Лутфуллаевич Салимов (2022) Ўзбекистон тараққиётида коммуникация ва транспорт тизимини ўрни. *Academic research in educational sciences*, 3 (TSTU Conference 1), 403-407.
8. Бахриддин Лутфуллаевич Салимов (2022). Жамиятнинг шаклланиши ва такомиллашувида бошқарув ва тарбия санъатининг ўрни. *Academic research in educational sciences*, 3 (11), 359-365.
9. Salimov Bakhriddin Lutfullaevich. The philosophical role of dialectical categories in human life. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*. Volume: 1, Issue 6, 2021. -P.406-410.
10. Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.
11. Салимов Бахриддин Лутфуллаевич. Йўлдошов Сардор Зокир ўғли. (2023). 61. Инсоният ҳаётидаги туб бурилишлар. *Innovative Technologies in Construction Scientific Journal*, 1(2992-8893).
12. Салимов Бахриддин Лутфуллаевич Равшанов Охунжон Тўймурод ўғли. (2023). 51. Техника тараққиётининг икки ёқлама таъсири. *Innovative Technologies in Construction Scientific Journal*, 1(2992-8893).
13. Bakhriddin Lutfullaevich Salimov. NEGATIVE CONSEQUENCES OF SCIENCE AND TECHNOLOGY DEVELOPMENT. *International Conference" Law, Economics and Tourism sciences in the modern world"*. 2023/5/1. С. 5-10.
14. Salimov Bakhriddin Lutfullaevich, Tursunov, Shokhijakhan Ravshanovich, Haydarov, Mehriddin Nuriddin Ugli (2023). SYNERGETIC APPROACH IN THE ANALYSIS OF SOCIAL RELATIONS. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3 (3), 1001-1007.

РАСЧЕТ ЖЕЛЕЗОБЕТОННОЙ ОБДЕЛКИ ТОННЕЛЯ МЕЛКОГО ЗАЛОЖЕНИЯ ПОД ТРАНСПОРТНОЙ НАГРУЗКОЙ

Миралимов М.Х., д.т.н., доцент, Нормуродов Ш.У., PhD, доцент,
Анваров Б.Ф., магистрант,
Ташкентский государственный транспортный университет

***Аннотация.** В статье рассматриваются расчет железобетонного покрытия небольшого тоннеля под транспортную нагрузку*

Приведены основные критерии, которые могут привести к увеличению деформации и снижению прочности тоннельных конструкций при взаимодействии с окружающим грунтом.

***Ключевые слова:** тоннель, грунт, напряжение, мелко заложения.*

***Abstract.** The article discusses the calculation of the reinforced concrete covering of a small tunnel for a transport load.*

The main criteria are given that can lead to an increase in deformation and a decrease in the strength of tunnel structures when interacting with the surrounding soil.

***Keywords:** tunnel, soil, tension, shallow laying.*

Введение. Современная методика расчета железобетонных обделок тоннелей опирается в основном на нормативные методологии 30-40 давности, где используются сильно упрощенные особенности поведения материалов и практически без учета воздействия грунтовой среды [1]. Не учитываются реальные условия эксплуатации, оказывающие влияние на напряженно-деформированное состояние и долговечность тоннелей. В целом ряде работ расчет обделок на силовые воздействия от грунтовой нагрузки связаны с моментом наступления предельного состояния равновесия грунта и конструкции, где в процессе расчета навязывается ее предельное состояние.

Материалы и методы. Во время эксплуатации тоннельных обделок такие моменты наступают крайне редко. Поэтому такой расчет может быть корректен при исследовании поведения строительной конструкции в аварийных ситуациях, когда к обделке прикладываются предельные и запредельные нагрузки.

В реальных же условиях конструкции тоннелей сопротивляются рабочим (а не предельным) нагрузкам. Для построения расчетных моделей конструкций обделок

применительно к реальным условиям эксплуатации необходимо учитывать процессы взаимодействия рассчитываемых конструкций как с нагрузками, так с грунтовыми средами. При этом, также следует корректно описывать и характер напряженно-деформированного состояния рассчитываемых конструкций, и механические свойства используемых материалов. Разработанная на основе метода конечных элементов [2-8] расчетная модель отражает в первую очередь выполнение расчетов напряженно-деформированного состояния тоннельной обделки мелкого заложения, где описываются реальные свойства грунтов и обделки.

Результаты и их обсуждение. Построения и использования расчетных моделей для прогнозирования поведения железобетонных тоннелей с учетом совместного взаимодействия с грунтом является весьма важной и научной и народнохозяйственной задачей.

Расчет проводился при глубинах заложения тоннеля с высотой засыпки равной 2 м. из лессового грунта плотностью 1,8 т/м. Временная нагрузка задавалась от транспортных средств весом 25,200т, которые переезжали тоннель мелкого заложения перпендикулярно его оси.

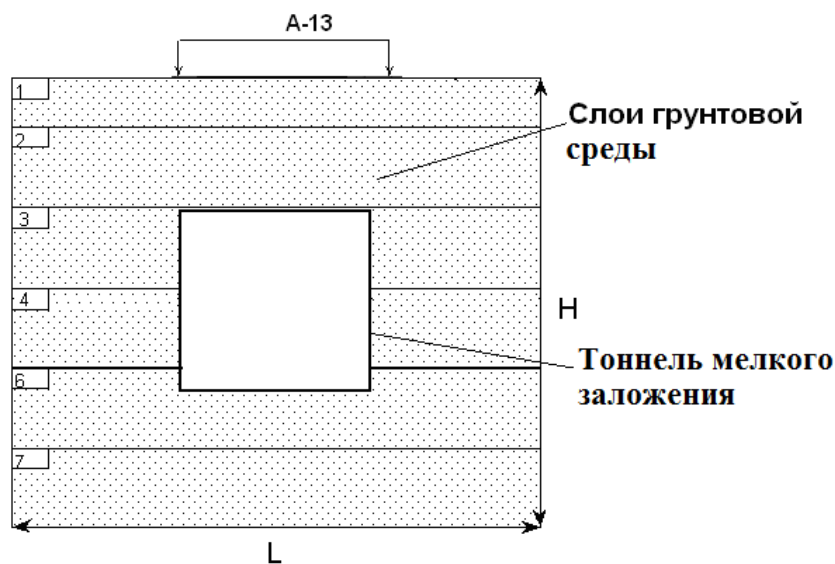

Рис.1. Расчетная схема плоской области «тоннель-грунт»,

L- длина области, H- высота области

Расчетная область для исследования напряженно-деформированного принята равной $L=32$ м, $H=24$ м. Конструкция тоннеля железобетонная с поперечным сечением $4,35 \times 4,35$ м (рис.1).

Рис.2. Распределения горизонтальных главных напряжений, (МПа)

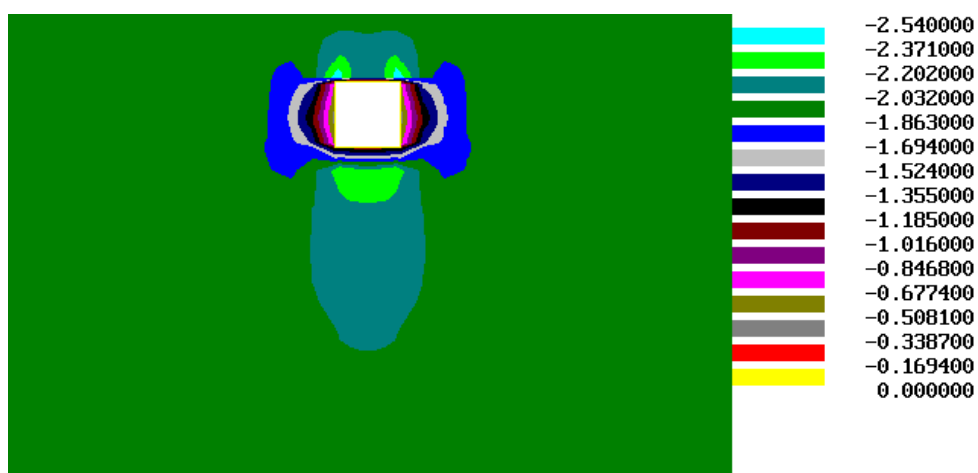

Рис.3. Распределения вертикальных главных напряжений, (МПа)

Заключение. Расчеты показали, что наиболее опасным для конструкции тоннеля является, вертикальные напряжения, когда транспортное средство находится над тоннелем. При этом максимальные напряжения появляются по боковым стенкам железобетонной тоннеля.

Литература

1. Беркина С.Н. Расчет обделки тоннеля произвольного очертания. Строительная механика и расчет сооружений, 1990, №5
2. Miralimov M. Computational program of the engineering design. Proceedings of the works republican research Conf. Development car-road complex in Republic of Uzbekistan. Tashkent, 2003, part 3, p.31-32.

3. Miralimov, M. X., & Normurodov, S. U. (2019). CONSTRUCTION FEATURES OF TRANSPORT TUNNELS IN THE MOUNTAIN AREAS OF UZBEKISTAN. Journal of Tashkent Institute of Railway Engineers, 15(3), 26-35.

4. Khamitovich, M. M., Ulugbekovich, N. S., & Shomansur o'g'li, T. S. (2021). CALCULATION TECHNIQUE FOR TYPICAL CIRCULAR TUNNEL LININGS WITH TAKING INTO ACCOUNT THE INTERACTION OF THE STRUCTURE WITH THE GROUND. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 9(6), 362-368.

5. Нормуродов, Ш. У. (2022). ТОННЕЛАРНИ ҚУРИШ БИЛАН БОҒЛИҚ ДЕФОРМАЦИОН ЖАРАЁНЛАРНИ АНИҚЛАШ МАСАЛАЛАРИ. Academic research in educational sciences, 3(10), 447-460.

6. Miralimov, M., Normurodov, S., Akhmadjonov, M., & Karshiboev, A. (2021). Numerical approach for structural analysis of Metro tunnel station. In E3S Web of Conferences (Vol. 264, p. 02054). EDP Sciences.

7. Miralimov, M. (2018). Instructions for the design and construction of antimudflow and anti-landslide structures for engineering protection of highways. Tashkent: Research Institute of Highways, 156.

8. Ulugbekovich, N. S. (2022). STRESS-STRAIN STATE OF THE CONSTRUCTION OF A SUBWAY TUNNEL UNDER SEISMIC IMPACTS. World scientific research journal, 8(1), 3-11.

IDEAS OF SOCIAL EQUALITY OF ANCIENT GREEK SCIENTISTS

1. Salimov Bakhridin Lutfullaevich. And about. Professor at Tashkent State Transport University.
2. Ergashev Davronbek Ergash o'g'li. Student at Tashkent State Transport University.

Annotation

In Plato's philosophical views, the rule of law is combined with the principles of equality and commonality. Plato understands that the violation of the principle of justice in social relations is based on the increase of private property, in simpler terms, it is wealth. Aristotle gives high value to human society and social relations in it. They consider man as a high bio-social being, who distinguishes him from all creatures, who is both mentally and physically developed, who embodies creativity and goodness.

Key words: rule of law, equality, commonality, principle, wealth, equality.

The principle of legality is combined with the principles of equality and community in the philosophical views of the great scientist, whose original name was Plato and who is known and famous in the East as Plato. Plato understands that violation of the principle of justice in social relations is based on an increase in private property, and in a simpler explanation - on wealth, and defines a rich person as follows: "Some people are called rich who have acquired property valued at a very large amount, although they are not good." Human". As you can see, at this point Plato reveals his negative attitude towards private property, saying that rich people are not good people. However, this opinion of the great scientist is not entirely correct. Because it would be unfair to judge all rich people as bad people. Just like not all poor people are good people. Because it is illogical to consider members of any category, caste or profession as all good or all bad.

It also seems that one should be suspicious of the great scientist's opinion that everything is common. The main question here is for people to live together, have common ownership of all material and spiritual goods without problems, and live in equality. But is it possible to live like this in real life? In our opinion, the answer to this question is no. It is worth noting that another great scientist of antiquity, Aristotle, at one time expressed views completely opposite to the views of Plato.

"In general, living together is not easy. This aspect is especially important in matters of general participation in all matters of human relations. Very well said. However, we must distinguish between living in community and living together. This phrase can be interpreted in two ways. The first is like family life, and the second is the joint ownership and use of material and

spiritual goods in a community setting. It should be noted here that there are many advantages and conveniences of living together in family and everyday life processes, and it is of decisive importance in the proper establishment and functioning of social relations at the state level. According to Aristotle, “every family is part of certain parts of the state.” This conclusion fits very well with the phrase “Family is part of society” that is familiar to us today. It should be noted that in eastern countries living together as a community, that is, as a family, is recognized as a special value. In particular, in the independent Republic of Uzbekistan, in our Motherland, these issues have always been in the spotlight and recognized as one of the important principles of state policy.

Now, if we talk about the second interpretation, joint ownership and use of material and spiritual goods in the context of a community, then we can say that in this matter it is impossible to come to positive conclusions, as in the first interpretation. According to Aristotle, “there is a high level of disagreement between those who own and enjoy common property.” We can clearly see proof of this in the series of historical events of several millennia, especially in the case of the former union state that ruled for 74 years. It is true that in the primitive social order known as the golden age in human history, humanity lived in harmony for a time, owning everything together. However, we know very well that over time, conflicts and disputes arose between them, and the golden age experienced a crisis. As a result, a community of people who once had equal rights was divided into a dominant class, which became richer, and lower classes, which became poorer. On the one hand, the rich married for pleasure, and on the other, the poor lived in deprivation. “Poverty is the source of hatred and crime” in their lives, which is the basis for the growing contradictions in society. Representatives of the lower class, becoming poorer day by day, were always at enmity with the representatives of the class whose property was increasing more and more, and tried to put an end to these injustices that arose in their eyes. Sometimes they fought openly to achieve their goals, and sometimes they fought secretly, waiting for a favorable opportunity for many years. Among them were those who achieved their goals and became the ruling class from the lower class. However, once they became the ruling class, they forgot their previous position and continued the actions and mistakes of their predecessors, failing to ensure justice in society. As a result, the wheel of history began to turn again. So, what needs to be done for the human community to live in equality and harmony? According to Aristotle, effective medicines to combat vices among people are the following:

- “- first, small private property and labor;
- secondly, patience;
- thirdly, philosophy, because it is an important tool in ensuring the success necessary for those who want to have the joys of life.

If we focus on the three aspects mentioned above, we can note that they are equally important. For example, firstly, people have a small amount of private property, which is enough for them to live a normal life. Now we need to work on preserving and increasing this property. Secondly, it is assumed that if someone suffers without private property, he can have it in the future. Thirdly, mutual cooperation and harmony among people are necessary to ensure other positive aspects in society. And this can be achieved by observing a philosopher, that is, by philosophizing.

In general, Aristotle attaches great importance to human society and social relations within it. They view man as a high biosocial being, distinguishing him from all beings, both mentally and physically developed, embodying creativity and goodness. "Such a high level of development is achieved only in society, within the framework of social relations. On the contrary, a person who lives outside of society, social relations and the rights and laws contained in it becomes the most evil creature among creatures.

REFERENCES

1. Salimov B.L. Expression of Dialectic Categories in the Individual's Social Life // openaccessjournals. eu. International Journal of Innovative Analyses and Emerging Technology. Volume: 1, Issue 4, 2021. -P.16-18.
2. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. The philosophical role of dialectical categories in human life. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Volume: 1, Issue 6, 2021. -P.406-410.
3. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. Prospects of Development of Communication and Transport System in Uzbekistan. WEB OF SYNERGY: International Interdisciplinary Research Journal. Volume 2 Issue 2, Year 2023 ISSN: 2835-3013.
4. Salimov, B., Madalimov, T. (2023). Transport falsafasi. Globe Edit.
5. Salimov Bakhridin Lutfullaevich. The Importance of Sea Transport in the Communication System. WEB OF SYNERGY: International Interdisciplinary Research Journal. Volume 2 Issue 1, Year 2023 ISSN: 2835-3013.
6. Salimov Bakhridin Lutfullaevich. The Influence of the Transport and Communication System on Social Relations. Web of Semantic: Universal Journal on Ie Education. Volume 2 Issue 2, Year 2023. ISSN: 2835-3048.
7. Salimov Bakhridin Lutfullaevich. Reforms in the Fields of Communication and Transport and their Social Impact. Web of Semantic: Universal Journal on Ie Education. Volume 2 Issue 2, Year 2023. ISSN: 2835-3048.

8. Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.
9. Salimov Bakhriddin Lutfullaevich, Tursunov, Shokhijakhan Ravshanovich, Haydarov, Mehridin Nuriddin Ugli (2023). SYNERGETIC APPROACH IN THE ANALYSIS OF SOCIAL RELATIONS. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3 (3), 1001-1007.
10. Bakhriddin Lutfullaevich Salimov. NEGATIVE CONSEQUENCES OF SCIENCE AND TECHNOLOGY DEVELOPMENT. International Conference" Law, Economics and Tourism sciences in the modern world". 2023/5/1. С. 5-10.

AVTOMOBIL SANOATINI TAKOMILLASHTIRISHDA NANOTEKNOLOGIYALARNING O‘RNI

Salimov Baxriddin Lutfullaevich. Toshkent davlat transport universiteti professori v.b.

Jalilov Doniyor Xayrulla o‘g‘li. Toshkent davlat transport universiteti talabasi.

Annotasiya. Avtomobil sanoatini takomillashtirishda nanotexnologiyalarning o‘rni katta. Yangi nanomateriallarni ishlab chiqish yangi avtomobil dvigatellarini loyihalash uchun katta imkoniyatlarga ega. Dvigatel samaradorligi va chiqindilarining kamayishi uchun yildan-yilga ortib borayotgan talablar avtomobil dizaynerlarini quyma temir va po‘latga muqobil bo‘lgan materiallarni faol ravishda izlashga majbur qilmoqda.

Kalit so‘zlar: avtomobilsozlik sanoati, nanofan, nanomashina, nanotexnologiya, korroziya, nano o‘lcham.

Transportda nanotexnologiyaning joriy etilishi bilan katta o‘zgarishlar yuz bermoqda. 20 yil ichida avtomobillar uchadi, harakat qiladi, suzadi va aloqa qiladi. Avtomobillar kichik, tejamkor va aqlli bo‘lishi kerak, aks holda butun dunyo tirbandlikda qolib ketadi. Bir paytlar hech kim yo‘l tarmog‘i hozirgidek band bo‘lishini taxmin qilmagan edi. Bugungi kunda dunyoning deyarli barcha yirik shaharlari ko‘p kilometrlik tirbandliklarda qolmoqda va bu oxirgi chegara emasdek. VDA (Germaniya avtomobil ishlab chiqaruvchilari assotsiatsiyasi) tahlilchilari bergan ma’lumotlariga ko‘ra, 2030 yilda biz yo‘llarning qulashiga duch kelamiz: sayyorada 8 milliarddan ortiq odam, ularning 60 foizi shaharlarda yashaydi, shahar yo‘llarida avtomobillar soni esa 1,2 milliardga etadi. Agar hozir hech narsa o‘zgarmasa, butun dunyo bitta ulkan tirbandlikda qolib ketadi, atrof-muhit nobud bo‘ladi va yoqilg‘i juda qimmatlashadi. Shu bois, yyetakchi avtomobil ishlab chiqaruvchilari kelajak transporti bo‘yicha o‘z qarashlarini rivojlantirmoqda. Kaliforniyada olimlar magnit maydon yordamida monorelsga yuqoridan biriktirilgan uchta yo‘lovchiga mo‘ljallangan kapsula ko‘rinishidagi transport tizimi loyihasini ishlab chiqdilar. Yo‘lovchi kapsula ichida o‘tiradi, yakuniy manzilini kiritadi va keyingi ish kompyuterlashtirilgan tizimga o‘tkaziladi. Tramvay tezligi 240 km/soat! Va tirbandlik yo‘q! Yaqin yillarda Seulda yo‘ldan quvvat oladigan avtobuslar paydo bo‘lishi mumkin. Janubiy Koreyalik mutaxassislar jamoat transportining yangi turini joriy qildilar. Bular relslar yoki simlardan emas, balki yo‘lning tagida o‘rnatilgan elementlardan zaryadlanadigan avtobuslardir. Uning texnologiyasi elektr tish cho‘tkalarida qo‘llaniladigan texnologiya bilan bir xil. Seul yangi elektr transport vositasiga ega bo‘lgan birinchi shahar bo‘lishi mumkin. Ekologik toza avtobuslar yaratish maqsadida Koreya ilg‘or fan va texnologiyalar instituti olimlari simsiz elektr cho‘tkalar va ustalarda qo‘llaniladigan bir xil texnologiyadan foydalanadigan transport vositalarini ishlab chiqdilar. Yangi transport simlarga ulanmagan, gaz baki yo‘q va u yer ostidan o‘tuvchi chiziqlar orqali quvvatlanadi. Bo‘laklar bir necha santimetr chuqurlikdagi yo‘lning ostidan o‘tadi. Ular mini elektr stantsiyalariga ulangan. Avtotransportning pastki yuzasida datchiklar tomonidan boshqariladigan magnit qurilmalar mavjud bo‘lib, ular energiyani yo‘l bilan aloqa qilmasdan olish imkonini beradi. Elektromobilning yuqoridan o‘tishi kifoya. Yo‘l tubining yer ostidan o‘tadigan bir qismi uzunligi bir necha o‘n metrni tashkil qiladi. Avtobus ushbu segmentlarning har birini aylanib o‘tib, yangi mikro zaryad oladi. Uni mobil telefon kabi bir necha soat quvvatlantirish shart emas. Yo‘l bo‘lagi bilan aloqada bo‘lishi kerak bo‘lgan oddiy tramvaylardan farqli o‘laroq, yangi qurilmalar odamlar

uchun xavfsizlikni kafolatlaydi – ularga teginish paytida elektr toki urmaydi. Elektr energiyasini kontaktsiz uzatish tizimi induktiv zaryadlash deb ataladi. U ba’zi tish cho’tkalari ishlab chiqaruvchilari tomonidan qo’llaniladi: cho’tka to’g’ridan-to’g’ri elektrga ulanmagan, lekin magnit bilan zaryadlangan.

AQShda uchar mashina ishlab chiqish rejalashtirilmoqda. Ushbu loyiha nanotexnologiyalarning kelajakdagi fuqarolik va harbiy texnologiyalarda qo’llanilishini namoyish etadi. AQSh Mudofaa vazirligining ilg’or tadqiqot loyihalari agentligi (DARPA) uchar Hummerni yaratish bo’yicha e’lon qilingan ochiq tanlov g’olibini aniqladi. Yangi harbiy mashina vertikal ravishda parvoz qilishi va qo’nishi, to’rtta jangchini sig’dirishi, shuningdek, yerda (albatta, yo’ldan tashqarida) harakatlanishi kerak. U, shuningdek, avtopilot bilan uchish va qo’nish bilan jihozlangan bo’lishi kerak, shuning uchun uni oddiy askarlar, uchuvchi guvohnomasisiz boshqara oladi. 460 kg yukni ko’tarishi va yoqilg’i quymasdan 460 km masofani bosib o’tishi kerak. Loyiha, rotorli kema deb ataladigan texnologiya - vertikal uchish va qo’nish qobiliyatiga ega bo’lgan estrodiol samolyotga asoslangan. Parvozni dizel dvigatel bilan ta’minlash kerak. Mashinaning qanotlari buklanadi. Yoqilg’i baklari, qanotlarda joylashgan bo’ladi.

Nanoborliq tushunchasi nanotexnologiyalar tomonidan ishlab chiqarilgan yalpi sifatni o’z ichiga oladi. Nanoreallik bilan bugungi kunga kelib avvaldan yaratilgan nanomoddalar sonini aniqlash mumkin, lekin nanoborliq bilan ularni aniqlash mumkin emas, zero, ular faqat inson borlig’ining timsolini o’zgartiradi, lekin ontologik mohiyatini chiqara olmaydi. Shu tarzda, A.I.Putilin tomonidan kiritilgan “nanoreallik” atamasi ijtimoiy madaniy voqelik uchun yaratilgan. Lekin, u ontologik voqelik uchun emas, balki u aktual voqelikdir.

Fizika fani tomonidan ko’pdan beri materiyaning — mikro, nano, piko, femto, atto darajalari tadqiq qilinadi. Ular kvant ta’siridagi umumiy asosga ega bo’lib bir-biridan xususiyatlari va sifatleri bilan farq qiladi. Texnologiyalarning rivojlanishi bilan birga bu darajalar gnoseologik nuqtai-nazaridan qanday bo’lsa, ontologik jihatdan ham shunday ahamiyatga ega bo’ladi.

“Nanos” grekchadan, “kichik” yoki “pakana” degan ma’nolarni anglatadi. Shuning uchun ma’lum o’lchamni ko’rsatuvchi “nano” qo’shimchasining tor ma’nodagi maxsus ahamiyatiga aslo halaqit bermaydigan nanoborliqning piko, femto, atto darajalari tushunchasini tarqatish etimologik jihatdan to’g’ri bo’lar edi. Agar tafakkur va nanoborliq muammolariga to’xtalib o’tilsa, unda bu yerda ta’kidlash lozimki, makrobordan mustaqil ravishda tafakkurning nanoborliq bilan o’zaro munosabatini darhol aniqlash mumkin emas, chunki tafakkur yangi bevosita ifodalanishga kiradi va sub’ekt bilan maxsus birikishni talab qiladi. Nanotexnologiyalar rivojlanishining hozirgi bosqichida nanoborliq va tafakkurning o’zaro munosabati alohida tahlilni talab etadi, lekin hozircha “nanoborliq” kategoriyasining o’zini tushunish bilan cheklanish lozim.

Nanotexnologiyalarning amalga oshirish mumkin bo’lgan yutuqlari tufayli texnik anglashiladigan metafizik borliqqa yaqinlashgan materiyaning “nano” darajasi haqidagi tasdiqni joriy qilish uchun, ushbu holatda faqatgina asoslar borligiga qaramasdan transgumanizm insoniy imkoniyatlarni ilohiylik bilan tenglashtiradi. Faqat bu nimani aniq ifodalashini ta’riflash kerak, biroq shunga qaramay metafizika va nanoborliqning bog’liqligidan kelib chiqqan holda quyidagicha xulosa qilish mumkin:

- nanoborliq metafizikani texnik usul orqali tashkil qilishdir.

- ekzistentsial voqelik nanotexnologiya tomonidan keltirilayotgan o'zining klassik aniqligini o'zgarishlar orqali yo'qotadi, shunday o'zgarishlardan biri - insonning mashina bilan qo'shilish imkoniyati hisoblanadi.

Yuqorida aytilganlarni asoslash uchun "nanoborliq" tushunchasining ta'rifini determinlashtiruvchi nanotexnologiyalar rivojlanishining ontologik asosini oydinlashtirish lozim. Faqat shundagina nanotexnologiyalar rivojlanishining oqibatlari inson borlig'iga nisbatan o'rganilgan va aktuallashtirilgan bo'lishi mumkin, bu nanotexnologiyalar bilan bog'liq axloqiy va ijtimoiy muammolarni muhokama qilishni ko'zda tutadi.

REFERENCES

1. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. Бирдамлик ва ҳамжихатлик – ижтимоий муносабатларнинг келажакдир. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*. 3(3), March, 2023.
2. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. Ижтимоий муносабатларнинг шаклланиши ва барқарорлигини белгиловчи муҳим тамойиллар. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*. 3(3), March, 2023.
3. Salimov, B., Madalimov, T. (2023). Transport falsafasi. *Globe Edit*.
4. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. The Importance of Sea Transport in the Communication System. *WEB OF SYNERGY: International Interdisciplinary Research Journal*. Volume 2 Issue 1, Year 2023 ISSN: 2835-3013.
5. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. The Influence of the Transport and Communication System on Social Relations. *Web of Semantic: Universal Journal on Ie Education*. Volume 2 Issue 2, Year 2023. ISSN: 2835-3048.
6. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. Reforms in the Fields of Communication and Transport and their Social Impact. *Web of Semantic: Universal Journal on Ie Education*. Volume 2 Issue 2, Year 2023. ISSN: 2835-3048.
7. Бахриддин Лутфуллаевич Салимов (2022) Ўзбекистон тараққиётида коммуникация ва транспорт тизимини ўрни. *Academic research in educational sciences*, 3 (TSTU Conference 1), 403-407.
8. Бахриддин Лутфуллаевич Салимов (2022). Жамиятнинг шаклланиши ва такомиллашувида бошқарув ва тарбия санъатининг ўрни. *Academic research in educational sciences*, 3 (11), 359-365.
9. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. The philosophical role of dialectical categories in human life. *Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*. Volume: 1, Issue 6, 2021. -P.406-410.
10. Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.
11. Салимов Бахриддин Лутфуллаевич. Йўлдошов Сардор Зокир ўғли. (2023). 61. Инсоният ҳаётидаги туб бурилишлар. *Innovative Technologies in Construction Scientific Journal*, 1(2992-8893).

12. Салимов Бахриддин Лутфуллаевич Равшанов Охунжон Тўймурод ўғли. (2023). 51. Техника тараққиётининг икки ёқлама таъсири. Innovative Technologies in Construction Scientific Journal, 1(2992-8893).
13. Bakhriddin Lutfullaevich Salimov. NEGATIVE CONSEQUENCES OF SCIENCE AND TECHNOLOGY DEVELOPMENT. International Conference " Law, Economics and Tourism sciences in the modern world". 2023/5/1. С. 5-10.
14. Salimov Bakhriddin Lutfullaevich, Tursunov, Shokhijakhan Ravshanovich, Haydarov, Mehriddin Nuriddin Ugli (2023). SYNERGETIC APPROACH IN THE ANALYSIS OF SOCIAL RELATIONS. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3 (3), 1001-1007.

SOCIAL AND PHILOSOPHICAL VIEWS OF AMIR TIMUR

1. Salimov Bakhridin Lutfullaevich. Professor at Tashkent State Transport University.
2. Maxmudov Shoxrux Zokir o'g'li. Student at Tashkent State Transport University.

Annotation

Amir Temur is also among the heads of state who raised the flag of justice high in his country. He is one of the few rulers who was able to ensure justice in his country, despite the fact that it was very big and vast. Among our ancestors, Amir Temur, the most powerful person in the field of state and politics, established laws and used them to manage the country.

Key words: Justice, people, state, management, law.

Amir Temur, who at one time tried to unite 28 countries into a single country, considered this issue a priority. Because without it it would not have been possible to govern countless peoples of various nationalities and peoples over such a large territory. Managing countries is a phrase that can easily be said in one word. In fact, it is very hard work and a very complex process. Sometimes it is difficult for us to manage a family of 3-4 people. Or in the neighborhood, in the community, we will lose our lives by failing to unite several of our neighbors and colleagues towards a common goal. Now you can conclude for yourself how much strength and intelligence is required from managers when managing entire countries and peoples. Of course, it is important for leaders to have positive qualities, as Abu Nasr Farabi said. Leaders who have feelings that can be an example for others live with thoughts about the development of the country and the welfare of the people.

It should be recognized that Amir Temur is among the heads of state who have raised the banner of justice high in their country. He is one of the few rulers who was able to ensure justice in his country, despite the fact that it was very large and vast. Therefore, it was not for nothing that Amir Temur said from the first days of his rise to power: "I opened the door of justice, I blocked the path to oppression and injustice." Among our ancestors, Amir Temur, the most powerful man in the field of state and politics, established laws and used them to govern the country. The laws issued by Amir Temur took into account the interests and interests of all classes and categories existing in society. This aspect is important for the stability of social relations in society. One of the conditions for the existence of social relations is the presence in their structure of various categories, classes and groups. Because different social strata move, develop and improve social relations according to a dialectical law. Social relations in their history never consisted of one social stratum. Even if we look into the past and turn the pages of history one by one, we will not

find such a situation. Even during the primitive communal system, called the Golden Age, there were different groups of people, such as tribal leaders, priests, hunters and others. Only the procedures of that time benefited everyone.

However, this principle was subsequently undermined. As a result, contradictions and protests intensified in society. The main reason for this is the rules established in society; only one class or ruling groups are interested in social relations. The interests of other groups in society, especially the lower castes, were not taken into account. In turn, this situation, as we noted above, caused instability in the system of social relations and caused social explosions that shook society. The wise rulers of their time, especially Amir Temur, who understood this well, took into account the interests of social strata when forming their policies.

Amir Temur writes in his decrees: "I brought the affairs of my kingdom into order and discipline, and decorated the career of my kingdom." I divided my kingdom into twelve categories and worked based on them. I have compiled the laws of my kingdom into these twelve categories. I considered these twelve categories to be the twelve constellations of my kingdom and the twelve months of my state enterprise. These categories included almost all segments of the population living in the state of Amir Temur. Social relations are also derived from this activity. Of course, for this, representatives of this ruling class and rulers must have a number of high positive qualities, such as the ability to restrain their conceit and anger, conduct policy far-sightedly, be fair to everyone, etc. act with intelligence, rigor and restraint. It can be said without exaggeration that such qualities were embodied in Amir Temur. In addition, "one of Temur's characteristics was that before solving a problem, he consulted with people and scientists knowledgeable in this area, and then made a specific decision." We can also view this situation as a unique form of pluralism and democracy of its time.

The presence of absolute power in the hands of the ruler, the ability to make decisions without asking anyone, consulting with others, asking their opinion and taking into account is clear proof of this. It is also no secret that even today, if we take any democratic country in the world, laws in any field are first developed by specialists in this field. I mean. If we consider that the form of preparing laws in this order began in the state of Amir Temur, then this will be fair. That is why the laws developed in the state of Amir Temur are popular and approved by all segments of the population living in society. Meeting with leading people of society, scientists and scientists, Amir Temur did not limit himself to consulting with them and finding out their opinion on this or that issue. Perhaps at such meetings he also gave a speech on topics relevant to his country, called on the meeting participants to be active, and asked them to contribute to solving existing problems in society: "The state of the country, government abuses and oppression of ordinary people by local

rulers. It would be good if you informed us about these things and if you told us about measures to eliminate such unjust cases and in accordance with Shariah and laws.” As can be seen from this opinion, Amir Temur always tried to be aware of the processes taking place in the country and the situation of his people. Especially the lives of ordinary people were the focus of his attention. Because he knew that the rulers and others would oppress them. And he fought such situations uncompromisingly. He did not spare officials who committed oppression and injustice, even his children and grandchildren. For him, truth was considered the criterion above all else. This is why “the reign of Amir Temur was, in essence, He explains that truth means health, truth means order, truth means justice.

Amir Temur was not indifferent to the fate of every citizen living in his country, regardless of who they were and what social origin, and tried to create a decent lifestyle for them. He strives to achieve justice in every case. For example, about beggars and the fight against begging. The issue of begging not only during the time of Amir Temur, but also today remains relevant. Nowadays we see many beggars begging in crowded places in our cities and villages. Among them there are men and women, the age group is also different, from 7 to 70 years. Many decisions and laws have been adopted on this matter. But the begging continues. So what did Sahibkiran do in this matter? We can get the answer to this question by quoting the following points from “Tuzuklari Temur”: “I again commanded that after conquering each country, they should collect the muck of that land, give them daily food and drink, and assign them some task. And let them all be branded so that they don’t beg again. If they continue to beg after the stamp, let them be sold to distant countries or driven away. Only then will the Gado breed disappear from my country.” Here we cannot agree with the idea that they, that is, the poor, should be sold to distant countries or stolen. This is the 21st century, and human dignity and dignity are paramount. Then the poor are also citizens of our country and have the same right to be under the protection and support of the state as we do. Amir Temur’s opinion that they should be given a task corresponds to today’s politics and can be used to solve pressing problems of modern social life. In this case, it is necessary to train our poor compatriots in certain professions or give them work depending on their abilities, to teach them to live by honest labor.

Of course, there are more than 600 years between the era when Amir Temur lived and the present era. There is a huge difference between the socio-political system of time and today. Therefore, not all of Amir Temur’s views correspond to our life today. Along with this, there is also a correct one. Our job is to find these relevant ideas and use them.

REFERENCES

1. Salimov B.L. Expression of Dialectic Categories in the Individual's Social Life // openaccessjournals. eu. International Journal of InnovativeAnalyses and Emerging Technology. Volume: 1, Issue 4, 2021. -P.16-18.
2. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. The philosophical role of dialectical categories in human life. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Volume: 1, Issue 6, 2021. -P.406-410.
3. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. Prospects of Development of Communication and Transport System in Uzbekistan. WEB OF SYNERGY: International Interdisciplinary Research Journal. Volume 2 Issue 2, Year 2023 ISSN: 2835-3013.
4. Salimov, B., Madalimov, T. (2023). Transport falsafasi. Globe Edit.
5. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. The Importance of Sea Transport in the Communication System. WEB OF SYNERGY: International Interdisciplinary Research Journal. Volume 2 Issue 1, Year 2023 ISSN: 2835-3013.
6. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. The Influence of the Transport and Communication System on Social Relations. Web of Semantic: Universal Journal on Ie Education. Volume 2 Issue 2, Year 2023. ISSN: 2835-3048.
7. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. Reforms in the Fields of Communication and Transport and their Social Impact. Web of Semantic: Universal Journal on Ie Education. Volume 2 Issue 2, Year 2023. ISSN: 2835-3048.
8. Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.
9. Salimov Baxriddin Lutfullaevich, Tursunov, Shokhijakhan Ravshanovich, Haydarov, Mehriddin Nuriddin Ugli (2023). SYNERGETIC APPROACH IN THE ANALYSIS OF SOCIAL RELATIONS. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3 (3), 1001-1007.
10. Baxriddin Lutfullaevich Salimov. NEGATIVE CONSEQUENCES OF SCIENCE AND TECHNOLOGY DEVELOPMENT. International Conference" Law, Economics and Tourism sciences in the modern world". 2023/5/1. С. 5-10.

M.XAYDEGER VA K. YASPERSLARNING TEXNIKA HAMDA TEXNIKA FALSAFASIGA OID QARASHLARI

Salimov Baxriddin Lutfullaevich. Toshkent davlat transport universiteti professori v.b.

Nazirov Fayziddin Najmiddin o'g'li. Toshkent davlat transport universiteti talabasi.

Annotasiya. Texnika, M.Xaydegerning fikriga ko'ra, nafaqat insonning maqsadlariga erishish vositasi, balki yashirinlikni ochish yo'llaridan biridir. Agar bu yodda tutilsa, texnikaning mohiyatida biz uchun mutlaqo boshqa soha ochiladi. Bu ham bo'lsa yashirinlikdan haqiqatni amalga oshirish sohasi. K.Yaspers texnikani faqat vosita sifatida tushunadi. Texnika - bilimdon shaxsning tabiatga hukmronlik qilishga qaratilgan harakatlari majmuidir.

Kalit so'zlar: M.Xaydeger, K.Yaspers, texnika, maqsad, faoliyat, mehnat.

Texnika, Xaydegerning fikriga ko'ra, nafaqat insonning maqsadlariga erishish vositasi, balki yashirinlikni ochish yo'llaridan biridir. Agar bu yodda tutilsa, texnikaning mohiyatida biz uchun mutlaqo boshqa soha ochiladi. Bu ham bo'lsa yashirinlikdan haqiqatni amalga oshirish sohasi. Biroq, yashirinlikning bunday ochilishi faqat hunarmandchilik texnikasiga xos bo'lib, yangi asr bilimlarining tabiatiga asoslangan mashina texnikasi uchun emas. Xaydegerning so'zlariga ko'ra, zamonaviy texnikalarni qo'lga kiritish ishlab chiqarish orqali yaratilgan bo'lib, tabiat oldiga qazib olinadigan va saqlanishi mumkin bo'lgan energiya yetkazib beruvchisi bo'lish talabini qo'yadi. Ammo ishlab chiqarish ikki tomonlama amalga oshadi. Bir tomondan, u ishlab chiqaradi, chunki u nimanidir ajratib oladi va beradi, ikkinchi tomondan, u boshidanoq doimo takror ishlab chiqarishga, minimal xarajat bilan maksimal foyda olish ma'nosida hosildorlikni oshirishga munosabatda bo'ladi. Zamonaviy texnikaning ishlash jarayonining o'ziga xos xususiyati, tog'-kon sanoatining tabiati bilan ajralib turadi. Ilgari no ma'lum bo'lgan narsaning ochilishi shunday sodir bo'ladiki, tabiatda yashiringan energiya olinadi, olingani qayta ishlanadi, qayta ishlangani to'planadi, to'plangan yana taqsimlanadi va taqsimlangani yana o'zgaradi. Chiqarish, qayta ishlash, to'plash, taqsimlash, o'zgartirish – bu yashirinlikdan ochiqlik tomon borishdir. Ammo samarali oshkor qilishning asosiy xususiyatlari texnik jarayonlarni nazorat qilish va o'zini nazorat qilishni ta'minlashdir. Inson, har doim, boshidanoq, o'zini yashirin doiraga kirgan deb biladi, chunki yashirinlik odamni unga mos keladigan kashfiyot usullariga yo'naltirgan. Yashirinlikda mavjud bo'lgan narsalarni o'ziga xos tarzda ochib berish orqali inson faqat uning chaqirig'iga javob beradi. Bu muammo insonning diqqatini ishlab chiqarishni ta'minlashga qaratadi. Inson, mavjud narsani, tayyor holatda ko'rsatishga intiladi. Insonning yashirinlikdan chiqaradigan hamma narsasi, shaxsni mavjud bo'lgandek ko'rsatish orqali uni yashirishdan haqiqiy narsani chiqarishga majbur qiladi. Texnologiya bu zamonaviy texnikaning mohiyatini boshqaradigan

sirlarini ochish usuliga berilgan nom desak xato bo'lmaydi. Texnika biz uchun tanish bo'lgan barcha turdagi dastgohlar, tegirmonlar va qurilmalar ko'rinishidagi va ishlab chiqarish deb ataladigan jarayonning ajralmas qismi bo'lib xizmat qiladigan barcha narsalarni o'z ichiga oladi¹. Hunarmandchilik bo'yicha ish va zamonaviy (mashina) texnologiyasini o'rnatish - bu texnikaning ikkita turdagi ikkita usuli bo'lib, ular dastgohlar yoki mashinalar ko'rinishidagi texnologiyani emas, balki uning mohiyatini ochib beradi. Texnika va texnologiyaning mohiyati bir xil emas. Zamonaviy texnologiyalar, zamonaviy texnikaga nisbatan haqiqatni tayyor holda ochib berishga imkoniyatlari ko'proq bo'ladi.

Zamonaviy texnika tabiatshunoslikka, birinchi navbatda, fizikaga tayanishga muvaffaq bo'lgandan keyingina xronologik tarzda rivojlandi. Ammo tarixiy voqealarning ma'nosiga ko'ra, fizika texnikaga emas, balki zamonaviy texnikaning mohiyatiga yo'l ochgan. Zamonaviy texnikaning mohiyati biz sahnalashtirish deb ataydigan narsada namoyon bo'ladi. Insonni haqiqati hamma joyda "naqd puldan iborat" ekanligini birinchi o'ringa qo'yadi. U yoki bu yo'lga o'tishi, unga jo'natish bilan bir xil degan ma'noni anglatadi. Insonni sirini ochadigan xabarni, Xaydegger vazifa va taqdir deb ataydi. Sirlarni ochish usuli sifatida - bu taqdir, insonni tarixiy mavjudotga aylanishiga sabab bo'ladi. Agar marksistik falsafa texnikani inson faoliyati va o'zi qo'ygan maqsadga erishish vositasi sifatida talqin qilgan bo'lsa, K.Yaspers texnikani faqat vosita sifatida tushunadi. Texnika - bilimdon shaxsning tabiatga hukmronlik qilishga qaratilgan harakatlari majmuidir. U energiya ishlab chiqaruvchi texnika va mahsulot ishlab chiqaruvchi texnikaga ajratiladi. Ularning maqsadi: inson hayotidagi ehtiyoj yukini olib tashlash va o'ziga kerakli muhitni olish imkonini beradigan shakl berishdir. Yaspersning fikriga ko'ra, texnika foydali narsalar va effektlarni olish uchun materiallar va tabiat kuchlaridan foydalanadi. Maqsadga erishish uchun oraliq vositalar qo'llanilganda, texnika paydo bo'ladi. To'g'ridan-to'g'ri biologik faoliyat (nafas olish, ovqatlanish va boshqalar) texnika emas. Agar bu jarayonlar noto'g'ri bajarilgan bo'lsa va ularni to'g'ri bajarish uchun ataylab harakatlar amalga oshiriladi, masalan, nafas olish texnikasi. Bundan tashqari, Yaspers texnikaning xarakterli xususiyatlarini ta'kidlaydi, ular quyidagilarni o'z ichiga oladi: 1. Sabab. Texnika tushuncha faoliyatiga, imkoniyatlar va taxminlarni oldindan ko'ra bilish bilan uyg'unlashgan hisob-kitoblarga tayanadi. Texnika mexanizmlar bilan ishlaydi, uning ma'lumotlarini miqdor va munosabatlarga aylantiradi. Bu umumiy ratsionalisasiyaning bir qismidir; 2. Hokimiyat. Texnikadan foydalanish insonga tabiat ustidan hokimiyat beradi. Texnika tabiatning o'zi orqali tabiat ustidan hukmronlik qiladi. Bu

¹ Хайдеггер М. Вопрос о технике // Новая технократическая волна на Западе: Сборник статей / Пер. с англ., нем. и фр. под ред. П.С. Гуревича. М.: Прогресс, 1986. С. 55.

usullar maqsaddan tashqarida bo‘lgan mahoratni beradi. Texnikaning ustunligi bilimga asoslanadi. Shuning uchun ham “bilim kuchdir” deyiladi; 3. Texnikaning ma’nosi. Maqsad bo‘lsa, kuch faqat mantiqiy bo‘ladi. Tabiatga hukmronlik qilishning maqsadlari inson hayotini osonlashtirish, mavjud bo‘lish uchun sarflanadigan kundalik kuchlarni kamaytirish va qulayliklarni oshirishdir.

“Texnikaning ma’nosi, - deb yozadi Yaspers, - tabiat kuchidan ozod bo‘lishdan iborat. Uning maqsadi, jonzot sifatida insonning tabiatga bo‘ysunishdan, uning ofatlari, tahdid va kishanlaridan ozod qilishdir. Demak, texnikaning printsipi insonning maqsadini amalga oshirish uchun materiallar va tabiat kuchlarini maqsadli manipulyatsiya qilishda yotadi”². Biroq, bu hammasi emas. Hayvonot dunyosi atrof-muhit bilan uzviy bog‘liq, uni ongsiz ravishda qabul qiladi. Inson esa o‘zi yaratgan muhitni cheksizlikka olib keladi. U bu muhitni nafaqat muhtojlikdan xalos bo‘lish natijasida, balki go‘zallikning unga ta’siri natijasida ham his qiladi. Texnikadagi o‘zgarishlar, texnologiyani ishlashiga, uni o‘zgartirishga ta’sir qiladi. Yaspers tomonidan uch xil (jismoniy kuch sarflash, tizimli faoliyat va inson mavjudligining asosiy jihati sifatida) ta’riflangan mehnat zamonaviy texnika ta’sirida sezilarli darajada o‘zgardi. Zamonaviy texnika, *birinchidan*, mehnat sarfini kamaytiradi, lekin ayni paytda uning intensivligini oshiradi; *ikkinchidan*, mehnat xarakterini o‘zgartirishi (ijobiy ma’noda mashinalarni kuzatish va ularga xizmat ko‘rsatish, intizomni rivojlantirish va boshqalar; salbiy ma’noda - monotonlik, operatsiyalarning zerikarliligi); *uchinchidan*, ishlab chiqarishni yetarlicha keng miqyosda tashkil etishni (yirik korxonalar, monopoliyalarni yaratish) talab qiladi.

REFERENCES

1. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. Бирдамлик ва ҳамжихатлик – ижтимоий муносабатларнинг келажакидир. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. 3(3), March, 2023.
2. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. Ижтимоий муносабатларнинг шаклланиши ва барқарорлигини белгиловчи муҳим тамойиллар. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. 3(3), March, 2023.
3. Salimov, B., Madalimov, T. (2023). Transport falsafasi. [Globe Edit](#).
4. Salimov Bakhridin Lutfullaevich. The Importance of Sea Transport in the Communication System. WEB OF SYNERGY: International Interdisciplinary Research Journal. Volume 2 Issue 1, Year 2023 ISSN: 2835-3013.

² Ясперс К. Современная техника // Новая технократическая волна на Западе: Сборник статей / Пер. с англ., нем. и фр. под ред. П.С. Гуревича. М.: Прогресс, 1986. С. 123.

5. Salimov Bakhridin Lutfullaevich. The Influence of the Transport and Communication System on Social Relations. Web of Semantic: Universal Journal on Ie Education. Volume 2 Issue 2, Year 2023. ISSN: 2835-3048.
6. Salimov Bakhridin Lutfullaevich. Reforms in the Fields of Communication and Transport and their Social Impact. Web of Semantic: Universal Journal on Ie Education. Volume 2 Issue 2, Year 2023. ISSN: 2835-3048.
7. Бахриддин Лутфуллаевич Салимов (2022) Ўзбекистон тараққиётида коммуникация ва транспорт тизимини ўрни. Academic research in educational sciences, 3 (TSTU Conference 1), 403-407.
8. Бахриддин Лутфуллаевич Салимов (2022). Жамиятнинг шаклланиши ва такомиллашувида бошқарув ва тарбия санъатининг ўрни. Academic research in educational sciences, 3 (11), 359-365.
9. Salimov Bakhridin Lutfullaevich. The philosophical role of dialectical categories in human life. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Volume: 1, Issue 6, 2021. -P.406-410.
10. Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.
11. Салимов Бахриддин Лутфуллаевич. Йўлдошов Сардор Зокир ўғли. (2023). 61. Инсоният ҳаётидаги туб бурилишлар. Innovative Technologies in Construction Scientific Journal, 1(2992-8893).
12. Салимов Бахриддин Лутфуллаевич Равшанов Охунжон Тўймурод ўғли. (2023). 51. Техника тараққиётининг икки ёқлама таъсири. Innovative Technologies in Construction Scientific Journal, 1(2992-8893).
13. Bakhridin Lutfullaevich Salimov. NEGATIVE CONSEQUENCES OF SCIENCE AND TECHNOLOGY DEVELOPMENT. International Conference" Law, Economics and Tourism sciences in the modern world". 2023/5/1. С. 5-10.
14. Salimov Bakhridin Lutfullaevich, Tursunov, Shokhijakhan Ravshanovich, Haydarov, Mehriddin Nuriddin Ugli (2023). SYNERGETIC APPROACH IN THE ANALYSIS OF SOCIAL RELATIONS. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3 (3), 1001-1007.

ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ВРЕМЕННОГО УВЕЛИЧЕНИЯ НАГРУЗОК НА ОПОРЫ И ФУНДАМЕНТЫ МОСТОВ В ЭКСПЛУАТАЦИИ

Зокиров Ф.З., Нормуродов Х.У.

0202031@inbox.ru, hasanjonnormurodov@gmail.com

Ташкентский Государственный Транспортный Университет

Аннотация: В данной статье представлены инженерные расчеты, направленные на оценку несущей способности опор и фундаментов в результате увеличения вклада современных временных нагрузок на автодорожные железобетонные мосты и путепроводы, спроектированные по старым нормам. Также было рассчитано влияние на их размеры в результате увеличения временных нагрузок и сделаны соответствующие выводы.

Ключевые слова: мосты, эстакады, грузоподъемность, дефекты и повреждения, современные нагрузки.

Abstract: This article presents engineering calculations aimed at assessing the load-carrying capacity of supports and foundations as a result of the increase in the contribution of modern temporary loads to highway reinforced concrete bridges and overpasses designed according to old regulations. In addition, their effect on their size because of the increase of temporary loads was calculated and relevant conclusions were drawn.

Key words: bridges, overpasses, load capacity, defects and damage, modern loads, support, foundation.

Annotatsiya: Ushbu maqolada eski standartlar bo'yicha loyihalashtirilgan temir-beton ko'priklar va yo'l o'tkazgichlarda zamonaviy vaqtinchalik yuklarning ortib borayotgan hissasi natijasida tayanchlar va poydevorlarning ko'tarish qobiliyatini baholashga qaratilgan muhandislik hisoblari keltirilgan. Vaqtinchalik yuklarning ortishi natijasida ularning o'lchamlariga ta'siri ham hisoblab chiqilgan va tegishli xulosalar chiqarilgan.

Kalit so'zlar: ko'priklar, yo'l o'tkazgichlar, yuk ko'tarish qobiliyati, nuqsonlar va shikastlanishlar, zamonaviy yuklar.

Введение. В последние годы проблема оценки эксплуатационной надежности и долговечности железобетонных мостов стала актуальной для многих стран, в том числе и для Узбекистана. Следует отметить, что интенсивность грузовых перевозок и вес транспортных грузов на сети автомобильных дорог нашей страны быстро растут. Это приводит к увеличению напряжений от временных нагрузок в элементах конструкции автодорожного моста, спроектированных и построенных по различным нормативным документам. В то же время увеличение временных нагрузок от указанных норм, а также возникновение дефектов и повреждений в системах гидроизоляции (различные дефекты технологии монтажа) на мостах, отрицательно влияющих на несущую способность моста, вызывает секрет. Следует отметить, что увеличение временных нагрузок, воздействующих на конструкцию, до 50 % приводит к сокращению срока службы конструкции на 30 %.

Основная часть. Из практики мы знаем, что все дефекты и повреждения железобетонных мостов возникают из-за несовершенства технических решений, влияния агрессивных сред, ошибок в проектировании, невыполнения строительно-монтажных работ по технологическим нормам.

Однако, прежде всего, дефекты и повреждения возникают из-за превышения установленной нормы постоянных и временных нагрузок, воздействующих на конструкцию. Поэтому проведение исследований, направленных на оценку воздействия

современных транспортных нагрузок, в том числе крупногабаритных и тяжеловесных транспортных средств, на конструкции автомобильных мостов и путепроводов, является сегодня одной из наиболее актуальных задач. Ниже оценено влияние временных нагрузок, превышающих указанные нормы, на несущую способность промежуточных опор и фундаментов моста.

Анализ данных показывает, что вклад нагрузок, приходящихся на опоры и фундаменты, увеличивается примерно на 15-20% в результате увеличения временных нагрузок. В результате необходим перерасчет несущей способности опор и фундаментов мостов и путепроводов, спроектированных и эксплуатируемых по старым нормативным документам. Для проведения данных инженерных испытаний в качестве объектов исследования принимаются следующие объекты:

1. Андижанская область, Андижанский район, автодорожный мост через реку Карадарья, расположенный на участке 5+00 км автодороги Андижан-Пахтабад
2. Ферганская область, Риштонский район 4R-872 Мост через Ферганский канал на участке 8+00 км автодороги «Захидонский хлопковый пункт – село Кайрагоч – село Хуррамабад»

Наши объекты были сданы в эксплуатацию в 1982 и 1979 годах, их планировка 6x24м и 2x18м соответственно. Промежуточные опоры сооружений выполнены из металлических труб Ø1500мм и Ø1220мм, фундаменты объекта 1-мелкозаглубленные двухступенчатые (2500x1400x7500мм и 3500x1400x8500мм), фундаменты объекта 2-призматические сваи (350x350x10000мм). Промежуточное устройство обоих объектов было спроектировано по классам временной нагрузки Н30 и НК-80, Н10 и НГ60 в нормативных документах, действовавших в 1962-1984 годах. Инженерные расчеты показали, что при увеличении несущей способности промежуточных устройств мостов предложенным нами способом постоянные и временные нагрузки, приходящиеся на опоры и фундаменты сооружения, увеличатся на 1% и 22% (с погрешностью ± 2%) соответственно. насколько это возможно.

Поэтому в дальнейших расчетах мы будем пересчитывать нагрузки, приходящиеся на фундаменты наших сооружений, выбранных в качестве объектов исследования, увеличивая их на 10 %, 20 % и 30 %, и заносить результаты в таблицу.

Несущую способность промежуточных опор моста определим по следующим формулам.

Стандартные постоянные и временные нагрузки:

Базовый вес

$$N_t = A_0 \cdot H_0 \cdot \gamma_0$$

Гидростатическое давление воды

$$N_{wn} = (A_0 \cdot h_0 + V_f) \gamma_w = V'_0 \cdot \gamma_w$$

Давление на опору за счет веса тех же промежуточных устройств

$$N_{pp} = 0,5 [(V_{j,b1} + V_{j,b2}) \gamma_m \cdot P_{cp} (l_{p1} + l_{p2}) + N_{tq1} + N_{tq2}]$$

Вес покрытий на промежуточных устройствах

$$N_{vn} = 0,5 \cdot A_y \cdot \gamma_y \cdot (l_{p1} + l_{p2})$$

Временная стандартная вертикальная нагрузка

$$N_{vn} = v \cdot \Omega$$

Общий груз

$$N = N_t + N_{wn} + N_{pp} + N_{vp} + N_{vn}$$

Проверяем прочность тела опор здания по следующей формуле

$$N \leq m_{b9} \cdot R_b \cdot A_{bc}$$

Путем расчетов инженерных работ установлено, что расчетные несущие способности промежуточных опор сооружений (по состоянию на июль-август 2023 года) составляют 31310,81кН и 24476,67кН соответственно. Также значения расчетных постоянных и временных вертикальных нагрузок, падающих на опоры, составили 23901,38кН и 18684,48кН соответственно. То есть при увеличении нормативных постоянных и временных нагрузок, воздействующих на эти конструкции, примерно на 25-30 %, они не оказывают отрицательного влияния на несущую способность опор.

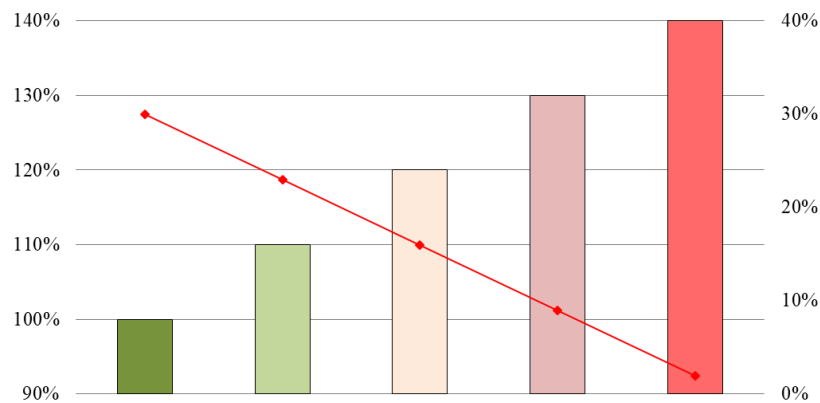

График 1. Динамика влияния увеличения расчетных нагрузок на несущую способность

Из этого графика видно, что по мере увеличения величины расчетных постоянных и временных нагрузок, действующих на промежуточные опоры автодорожного моста, нормативная несущая способность опор конструкции пропорционально снижается. Отсюда можно сделать вывод, что при повышении их несущей способности предлагаемыми нами способом промежуточными устройствами для передачи современных нагрузок от сооружений опоры сооружения передают их фундаментам без каких-либо отрицательных последствий.

Фундаменты, в свою очередь, передают постоянные и временные нагрузки от опор на грунт, добавляя их к постоянным нагрузкам. Поэтому будем заново оценивать несущую способность фундаментов сооружений на полученные нагрузки.

Несущую способность мелкозаглубленного фундамента нашего объекта 1 определим по следующим формулам:

Требуемая поверхность фундамента

$$A_t = \frac{kN_{ol}}{\frac{R}{1,4} - h_f \cdot \gamma_{mt}}$$

Расчет поверхности фундамента

$$A_{max} = b_{max} \cdot a_{max}$$

Допустимая разница требуемой и расчетной поверхностей фундамента

$$\delta = \frac{A_{max} - A_t}{A_t} \cdot 100\% = \pm 5\%$$

Андижанская область, Андижанский район, автодорога Андижан-Пахтаабад, расположенная на участке 5+00 км автомобильного моста через реку Карадарья, и их

размеры при увеличении вклада расчетных постоянных и временных нагрузок, воздействующих на основания конструкции автомобильного моста до 10% можно оставить без изменений. То есть при увеличении значения нагрузок до 10 % разница между требуемой и расчетной поверхностями под фундаментом составит -4,56 %, что удовлетворяет пределу допуска $\pm 5 \%$.

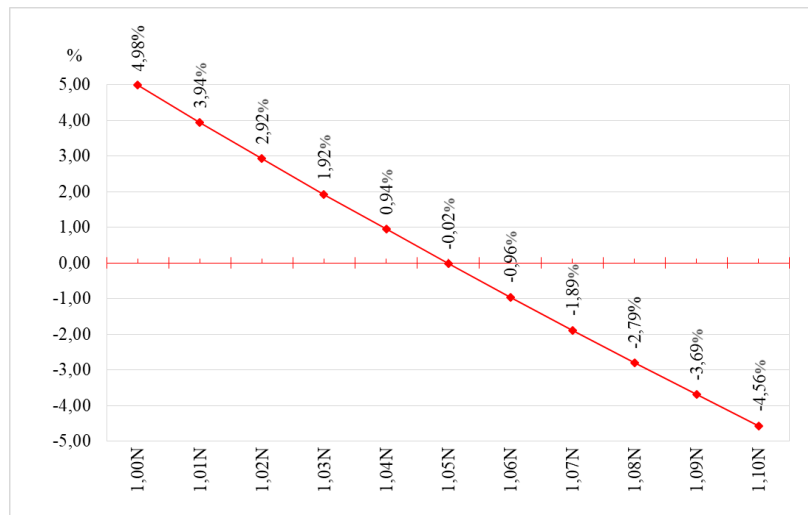

График 2. Предел повышения нагрузки на расчетную поверхность фундамента

Мы проведем такие же инженерные расчеты для (свайного) фундамента нашего 2-го объекта. Для этого рассчитаем несущую способность 1 железобетонной сваи.

несущая способность одной железобетонной сваи

$$P'_d = \frac{F_d}{\gamma_k};$$

максимальная нагрузка на одну железобетонную сваю

$$N_{\max/\min} = \frac{N_d}{n} \pm \frac{M_{xyi}}{\sum y_i^2} \pm \frac{M_{yxi}}{\sum x_i^2}$$

допустимая разница между нагрузкой, приходящейся на одиночную железобетонную сваю, и ее несущей способностью

$$\delta_N = \frac{N - P'_d}{P'_d} \cdot 100 \% = +5\% \div -15\% ;$$

Ферганская область Риштонский район 4Р-872 «Зохидонский ватный пункт – село Кайрагоч – село Хуррамабад» до одиночной железобетонной сваи моста через Ферганский канал на участке автодороги 8+00 км допустимая разница между падающей нагрузкой и ее пропускная способность составила -14,782% (График 3).

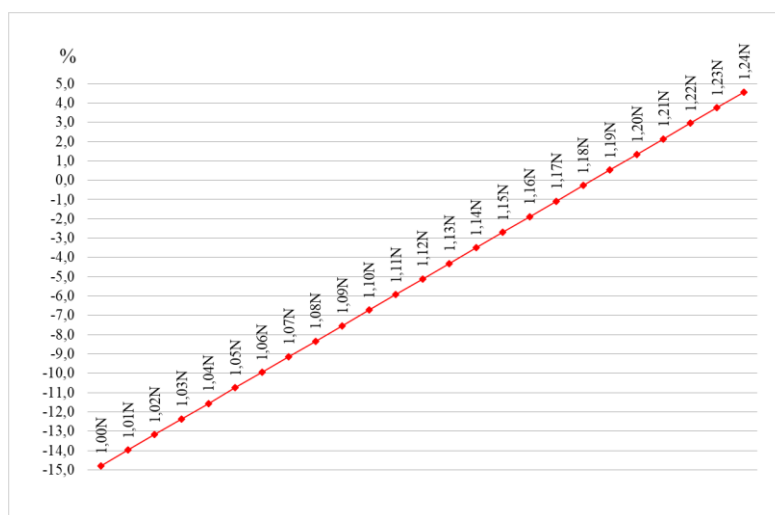

График 3. Предел повышения расчетных нагрузок стандартной несущей способности сваи

При увеличении расчетных постоянных и временных нагрузок до 24 % разница между нагрузкой, приходящейся на железобетонную сваю, и ее несущей способностью составляет +4,56 %. Эти определяемые значения удовлетворяют условию диапазона допустимых отклонений, т.е. $+5\% \div -15\%$, что означает, что эксплуатационное состояние фундамента соответствует предъявляемым требованиям.

Заключение. Анализ приведенных данных показывает, что значения постоянных и временных нагрузок составляют 20% при увеличении несущей способности промежуточных устройств мостов, спроектированных и построенных по старым нормам и находящихся в эксплуатации, осуществляется по рекомендованной нами методике. Также ближайший рост значений постоянных и временных нагрузок (A14 и НК100) не ограничит современные несущие возможности эксплуатируемых мостов. Также стоит отметить, что при воздействии на конструкции современных временных нагрузок не требуется изменять размеры их опор и фундаментов.

Reference

1. Salixanov S. ПОВЫШЕНИЕ НЕСУЩЕЙ СПОСОБНОСТИ ПРОЛЕТНЫХ СТРОЕНИЙ ЭКСПЛУАТИРУЮЩИХСЯ ЖЕЛЕЗОБЕТОННЫХ МОСТОВ //МЕ' MORCHILIK va QURILISH MUAMMOLARI. – 2022.
2. Zokirov F. Z., Sh K. S. EXPERIMENTAL THEORETICAL INVESTIGATIONS OF REINFORCED CONCRETE SAMPLES UNDER THE INFLUENCE OF LONG (SHORT) TERM TEMPORARY LOAD //Scientific Impulse. – 2023. – Т. 1. – №. 10. – С. 303-310.
3. Saidxon S. INCREASING THE LOAD-BEARING CAPACITY OF SUPERSTRUCTURES OF OPERATING REINFORCED CONCRETE BRIDGES //“TRANSPORTDA RESURS TEJAMKOR TEXNOLOGIYALAR” xalqaro ilmiy-texnikaviy anjumani. – 2022.
4. Zokirov F. YUKLAR ORTISHINING EKSPLUATATSIYA QILINAYOTGAN KO'PRIKLAR POYDEVORLARIGA TA'SIRI //ME'MORCHILIK va QURILISH MUAMMOLARI. – 2023.

5. Ch. Raupov, & G. Malikov (2022). DETERMINATION OF PHYSICAL AND STRUCTURAL-MECHANICAL CHARACTERISTICS OF EXPANDED CLAY CONCRETE. Science and innovation, 1 (A5), 264-275. doi: 10.5281/zenodo.7063765
6. Raupov C., Malikov G. Creep in expanded clay concrete at different levels of stress under compression and tension //E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2023. – T. 365. – C. 02008.
7. Raupov C., Malikov G. Comparison of microcrack formation boundaries determined by complex of physical methods with long-term strength of expanded clay concrete under different types of stress state //E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2023. – T. 365. – C. 02023.

CHARACTERISTICS OF PERSONALITY IN SOCIAL RELATIONSHIPS

1. Salimov Bakhridin Lutfullaevich. Professor at Tashkent State Transport University.
2. Raxmatov Umid Ravshan o'g'li. Student at Tashkent State Transport University.

Annotation

If there were no such features as science, knowledge and enlightenment, there would be no civilizations of mankind. Abu Ali ibn Sina also wrote down remarkable thoughts on this topic. In the views of most scholars and philosophical teachings, in the struggle between good and evil in society, it is said to respond to evil with good. In particular, the thoughts of Abulqasim Firdavsi, the great creator of the Eastern world, can be a clear example of this.

Key words: knowledge, science, knowledge, reason, good and evil.

In fact, the role and significance of science in the formation and development of human society, especially social relations, which form an integral part of it, are incomparable. If there were no such qualities as science, knowledge and enlightenment, there would be no civilizations of mankind. Abu Ali ibn Sina also recorded wonderful thoughts on this topic. Abu Ali ibn Sina approaches this issue in his own way, like a philosopher. By this he shows that he was not only a famous doctor, but also a great philosopher. According to Alloma, science does not arise by itself. Science must go through several stages. Abu Ali ibn Sina showed the presence of the following stages of knowledge: “1) comprehension through intuition; 2) achievement by imagination - this idea corresponds to the idea of Aristotle; 3) the ability to evaluate with the mind - this opinion belongs to Ibn Sina himself; 4) the formation of general concepts called universality. From this point of view of Alloma, it becomes clear that science itself and its achievements represent a multi-stage, complex process.

It is known that all aspects of social relations are constantly changing and moving. The main source and cause of these changes and actions are people. The conscious activity of people who are subjects of social relations determines the conditions in society and the level of its socio-economic status.

However, these processes do not occur on their own. Because “everything that is renewed and changed must have some reason.” Thus, no changes occur on their own. Events in the life of an individual or processes in society occur under the influence of certain reasons. As Ibn Sina said, “The human heart has two views: one strives upward to its original place, and the other strives in the opposite direction.” The meaning of this conclusion is that there are two forces embodied in

the human heart: one leads to high moral qualities such as creativity, splendor, perfection, and the other leads to immoral vices such as corruption, destruction, depravity, vice.

Although a person is given knowledge, he does not always act with his mind; sometimes he does what his heart and soul dictate. Then, if evil prevails in a person's heart, his behavior will lead to evil. And as a result, as we mentioned above, they become the reasons for creating unpleasant situations that destroy social relations and undermine the stability of society. It is a pity that nowadays more and more negative situations are arising that hinder the development of our society and hinder its progress. In addition to the increase in marital divorces, there is a loss of kindness among people, crimes that are never seen or heard of, some people have lost their identity and are influenced by foreign cultures, obscenity, violence, depravity and other unpleasant events are on the rise. However, the fight against such vices and the definition of good deeds cannot be carried out in isolation. To do this, it is necessary to carry out large-scale activities within society.

Both before and now, good and evil played an important role in people's lives. Good and evil have always existed not only in the lifestyle of the individual, but also in the activities of social relations. Although the concepts of good and evil are diametrically opposed, they cannot exist without each other. The struggle between good and evil has been going on for thousands of years. There is no absolute winner in this fight. The victory may be partial. But even the partial victory of good over this evil is not easy. In order for good to win the fight against evil, "Good must become a rule for people, made on a general scale, acceptable to everyone, and a rule that has become a habit and must be observed in their relationships." Only then can we ensure that goodness is a priority for the entire community.

It has always been appropriate to use principles such as goodness and kindness, which we discussed above, in organizing social relations. Because such values are important factors that shape the spiritual world of people and guide them towards perfection. In turn, social relations based on these factors will be maintained. It is extremely important to take this aspect into account, especially when creating laws that have a significant impact on the implementation of public relations. According to Abu Ali ibn Sina, "... When a ruler creates a code of laws, he must take into account the spiritual characteristics of the people and their ancient traditions, which encourage them to be truthful." Because truthfulness is the most beautiful of human habits." Therefore, laws that are important in the implementation of social relations must be created on the basis of age-old values, dreams and desires of the people. Also, laws must be imbued with the ideas of justice, truth, that is, truthfulness. This aspect serves as the main factor in popularizing laws. After all, the ideas of justice and truth have always been a matter of life and death for ordinary

people. The triumph of goodness in the age-old struggle between good and evil, supported by justice and truth, is praised.

In the views of most scientists and philosophies, in the struggle between good and evil in society, it is said to respond to evil with good. However, this rule did not always bring the expected positive result. This aspect has been repeatedly confirmed by past historical experience. Therefore, there were and are supporters of the fight between evil and evil. In particular, a striking example of this are the following thoughts of the great creator of the eastern world, Abulqasim Ferdowsi:

Cut off the hands of the wicked,
The path of good illuminates my soul.

Here someone might argue that if we fight the bad guys with evil against their evil, then how are we different from the bad guys? If we do bad things, we will become like bad people. True, goodness and good deeds are considered high human qualities. Therefore, it is natural that the attitude towards them will be different. The influence of the above factors on the formation and improvement of social relations is great.

People are subjects of social relations. And people are different. For this reason, it is necessary to take into account the characteristics that we listed above in relation to them. Misunderstandings that may arise within social relations will then be eliminated and it will be ensured that every member of society will have a much higher rate of correctly accepting and fully complying with the instructions of the authorities. In modern times, countries that have achieved high development and developing countries striving for this goal have taken this important principle as a program for themselves. This approach did not appear today or yesterday. Even rulers who lived several centuries ago ruled the country this way.

What do people of each class tend to do?
They were separated by fifty years.
People were divided into different classes.
The goal was to set a path for everyone.

From these verses it is clear that the leaders of nations and peoples understood that the population is divided into different classes and categories, and that each of them has its own interests and interests, and on the basis of these, the goals and objectives of each are formed. And they took these aspects into account in their policies, taking care of the interests of citizens in society.

REFERENCES

1. Salimov B.L. Expression of Dialectic Categories in the Individual's Social Life // openaccessjournals. eu. International Journal of InnovativeAnalyses and Emerging Technology. Volume: 1, Issue 4, 2021. -P.16-18.
2. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. The philosophical role of dialectical categories in human life. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Volume: 1, Issue 6, 2021. -P.406-410.
3. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. Prospects of Development of Communication and Transport System in Uzbekistan. WEB OF SYNERGY: International Interdisciplinary Research Journal. Volume 2 Issue 2, Year 2023 ISSN: 2835-3013.
4. Salimov, B., Madalimov, T. (2023). Transport falsafasi. Globe Edit.
5. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. The Importance of Sea Transport in the Communication System. WEB OF SYNERGY: International Interdisciplinary Research Journal. Volume 2 Issue 1, Year 2023 ISSN: 2835-3013.
6. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. The Influence of the Transport and Communication System on Social Relations. Web of Semantic: Universal Journal on Ie Education. Volume 2 Issue 2, Year 2023. ISSN: 2835-3048.
7. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. Reforms in the Fields of Communication and Transport and their Social Impact. Web of Semantic: Universal Journal on Ie Education. Volume 2 Issue 2, Year 2023. ISSN: 2835-3048.
8. Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.
9. Salimov Baxriddin Lutfullaevich, Tursunov, Shokhijakhan Ravshanovich, Haydarov, Mehriddin Nuriddin Ugli (2023). SYNERGETIC APPROACH IN THE ANALYSIS OF SOCIAL RELATIONS. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3 (3), 1001-1007.
10. Baxriddin Lutfullaevich Salimov. NEGATIVE CONSEQUENCES OF SCIENCE AND TECHNOLOGY DEVELOPMENT. International Conference" Law, Economics and Tourism sciences in the modern world". 2023/5/1. С. 5-10.

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATION AND TRANSPORT IN UZBEKISTAN

1. Salimov Bakhridin Lutfullaevich. Professor at Tashkent State Transport University.
2. Abdukarimov Jumanazar Abdufatto o'g'li. Student at Tashkent State Transport University.

Annotation

The article analyzes the fact that in recent years there have been radical reforms in both domestic and foreign policy of our state, the reforms that have begun are beginning to show their positive results in short periods, in particular, universal changes are taking place in the communication and transport system.

Key words: greatness, nationalism, reforms, communication, transport, modernization.

After gaining independence, a lot of work was done in our country to develop the road, communication and transport system:

first of all, the system of roads, communications and transport on the territory of Uzbekistan was placed under the control of the leadership of the republic;

appropriate legal frameworks, laws, regulations, instructions, etc. have been created so that the system can operate effectively in the new conditions;

the structure of the road communication and transport system was changed, joint-stock companies and committees were created, such as "Uzbekistan Airways", "Uzbekistan Railways";

cooperation relations have been established with foreign countries on road construction and development of modes of transport;

The transport system of Uzbekistan began to use modern cars, buses, locomotives, carriages and foreign-made aircraft;

The first automobile plant was launched in Uzbekistan;

The experience of Uzbekistan in modern bridge and road construction has been mastered and successfully implemented;

freight and passenger transportation began to be carried out directly with foreign countries;

The entire territory of Uzbekistan was completely connected by a network of railways, etc.

Especially over the last four to five years, radical reforms have taken place in both the domestic and foreign policies of our country. The reforms launched began to yield positive results in a short time. Citizens of Uzbekistan began to notice changes in their lives and are happy about it. The policy pursued by the President of Uzbekistan Sh.M. Mirziyoyev is also warmly welcomed in the world community. The people of the world recognize and approve of the changes and updates taking place in Uzbekistan. The main directions of reforms carried out and expanded in the renewed Uzbekistan under the leadership of Shavkat Mirziyoyev lead to independence of public relations: the relationship between the state and the people has completely changed. The principle that the people should serve the people and not the state, government agencies should serve the people; was subjected to critical analysis and the activities of government bodies were radically changed or reorganized; freedom of speech, press, freedom of the masses. the media as a whole were provided in practice, began to point out the mistakes and shortcomings of society, deep structural reforms were launched to modernize and update the country's economy, large-scale changes were carried out at all levels of education, including preschool education, public education, secondary specialized education, higher education, postgraduate education; completely new approaches have been developed to protect public health, increase employment and real incomes of the population, and solve the problems of women, youth and population groups in need of help; Relations with border and neighboring countries have improved, roads have opened; Reforms are being consistently carried out in the country's road, communications and transport sectors. In particular, in order to increase the efficiency and coordination of work in the field, the Ministry of Transport of the Republic of Uzbekistan was created; state programs for the repair and reconstruction of roads of local and international importance have been adopted and their implementation is ensured; Reconstruction, new construction and electrification of railways continues. The city of Tashkent is successfully constructing an underground metro, which has no analogues in Central Asia; Significant work has been carried out to modernize air transport and increase its competitiveness. On the basis of the national airline "Uzbekistan Airways", independent companies "Uzbekistan Airways" and "Uzbekistan Airports" were created; Projects are being developed to open international transport corridors and expand the road and communication capabilities of Uzbekistan. Among them are participation in the international project "One Place, One Road" and the planned work on opening the Trans-Afghan transport corridor. "Today the countries of Central Asia face an important strategic task. It is designed to ensure deep integration of our region into global economic, transport and transit corridors. In this regard, we propose to open a regional center for the development of transport and communication links under the auspices of the UN."

As can be seen from the above quote, the attention of the world community is focused on issues of communications and transport, one of the problems facing the countries of Central Asia. The lack of direct access to the sea is an obstacle to the development of countries in the region. Of course, the countries of the region, especially the Republic of Uzbekistan, are making certain efforts to solve this problem. If this work is carried out under the auspices of such an influential international organization as the UN, we do not think that we will achieve the expected results. This is ensured by the deep integration of the Central Asian region into global economic, transport and transit corridors. We believe that then the problems that prevent the countries of the region from entering the world market and maintaining free trade relations will be resolved.

REFERENCES

1. Salimov B.L. Expression of Dialectic Categories in the Individual's Social Life // openaccessjournals. eu. International Journal of Innovative Analyses and Emerging Technology. Volume: 1, Issue 4, 2021. -P.16-18.
2. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. The philosophical role of dialectical categories in human life. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. Volume: 1, Issue 6, 2021. -P.406-410.
3. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. Prospects of Development of Communication and Transport System in Uzbekistan. WEB OF SYNERGY: International Interdisciplinary Research Journal. Volume 2 Issue 2, Year 2023 ISSN: 2835-3013.
4. Salimov, B., Madalimov, T. (2023). Transport falsafasi. Globe Edit.
5. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. The Importance of Sea Transport in the Communication System. WEB OF SYNERGY: International Interdisciplinary Research Journal. Volume 2 Issue 1, Year 2023 ISSN: 2835-3013.
6. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. The Influence of the Transport and Communication System on Social Relations. Web of Semantic: Universal Journal on Ie Education. Volume 2 Issue 2, Year 2023. ISSN: 2835-3048.
7. Salimov Baxriddin Lutfullaevich. Reforms in the Fields of Communication and Transport and their Social Impact. Web of Semantic: Universal Journal on Ie Education. Volume 2 Issue 2, Year 2023. ISSN: 2835-3048.
8. Салимов Б.Л. Ижтимоий муносабатларнинг коммуникация ва транспорт тизими билан детерминистик боғлиқлигининг гносеологик таҳлили. Фалсафа фанлари доктори диссертацияси. Ўзбекистон Миллий университети. Тошкент. 2022, 224 б.
9. Salimov Baxriddin Lutfullaevich, Tursunov, Shokhijakhan Ravshanovich, Haydarov, Mehriddin Nuriddin Ugli (2023). SYNERGETIC APPROACH IN THE ANALYSIS OF SOCIAL

RELATIONS. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3 (3), 1001-1007.

10. Bakhridin Lutfullaevich Salimov. NEGATIVE CONSEQUENCES OF SCIENCE AND TECHNOLOGY DEVELOPMENT. International Conference" Law, Economics and Tourism sciences in the modern world". 2023/5/1. C. 5-10.

CHET EL FUQAROLARI TOMONIDAN VA ULAR ISHTIROKIDA SODIR ETILGAN JINOYATLARNI TERGOV QILISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Abdullayev Orif Qosim o'g'li

**O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi Magistraturasi
tinglovchisi**

ANNOTATSIYA. Tergov va sud amaliyotlari shuni ko'rsatmoqdaki, respublikamizda chet el fuqarolari tomonidan sodir etiladigan jinoyatlarni tergov qilishda aksariyat hollarda jinoyat-protsessual qonun normalarini to'liq qo'llay olmaslik holatlari uchrab turibdi. Ushbu maqolada chet el fuqarolari yoki ular ishtirokida sodir etilgan jinoyatlarni tergov qilishdagi ayrim masalalar yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: jinoyat, tergov, tergov qilish jarayoni, chet el fuqarosi, so'roq qilinuvchilar, yuzlashtirish, chet el fuqarolari jinoyatlari.

KIRISH. Bugungi kunga kelib tergov va sud amaliyoti shuni ko'rsatadiki, chet el fuqarolari tomonidan sodir etiladigan jinoyatlarning ko'p qismini ishtirokchilikda sodir etilgan jinoyatlar tashkil etadi. Buning asosiy sabablaridan biri ular bevosita o'zlarining ba'zan jismonan, ba'zan ruhan zaifligi va ba'zan o'zlarini go'yoki jinoyatdan nari tutib ehtiyotkorlik yuzasidan bajarilishi lozim bo'lgan ijtimoiy xavfli, huquqqa xilof harakat yoki harakatsizlikni boshqa shaxslar ishtirokidan foydalanib sodir etadilar. Statistik ma'lumotlarga qaraganda, ishtirokchilikda chet el fuqarolari tomonidan sodir etilgan jinoyatlarning 40%da chet el fuqarolari ushbu jinoyatlarda tashkilotchi va yordamchi ishtirokchi sifatida qatnashgan. Chet el fuqarolari tomonidan ishtirokchilikda sodir etilgan jinoyatlarni tergov qilish jarayonida aniqlanishi kerak bo'lgan holatlar alohida ahamiyatga ega bo'lib, chet el fuqarolari shaxsini jinoyatda aynan qanday vazifani bajarganini aniqlash nafaqat dastlabki va keyingi tergov harakatlarini amalga oshirishning tartibini aniqlashtirib olish, balki unga nisbatan tayinlanadigan jazoga ham bevosita o'z ta'sirini o'tkazadi [1,2].

Bunday jinoyatlarni tergov qilishning o'ziga xos xususiyatlari asosan ularning subyektlari va jabrlanuvchilarining o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq (chet el fuqarosining huquqiy holati, mumkin bo'lgan til to'siqlari, ularning yashash joylarida amal qiladigan xatti-harakatlar qoidalari, urf-odatlar va boshqalar to'g'risida yetarli ma'lumotga ega emasligi va boshqalar). Bu kabi jinoyatlarni tergov qilinishini Rossiya Federatsiyasi misolida ko'rishimiz mumkin. Bunga sabab oxirgi 5 yillik statistik ma'lumotlarga qaraganda, Rossiya davlatida O'rta Osiyo davlatlaridan borib ishlayotgan chet el fuqarolarini ko'pligidir. Rossiya Federatsiyasidagi chet el fuqarolari Rossiya fuqarolari bilan bir qatorda huquqlardan foydalanadilar va majburiyatlarga ega bo'ladilar, qonunda belgilangan hollar bundan mustasno. Bu jinoiy javobgarlikning bir xil prinsipini anglatadi. Rossiya Federatsiyasi jinoyat kodeksining 11-moddasiga binoan, Rossiya Federatsiyasi hududida jinoyatlar sodir etilgan taqdirda, xorijiy davlatlarning diplomatik vakillari va immunitetdan foydalanadigan boshqa fuqarolarning jinoiy javobgarligi masalasi xalqaro huquq normalariga muvofiq hal qilinadi. Rossiyada sayyohlar, sport musobaqalari, festivallar, tanlovlar, ilmiy konferensiyalar, aspirantlar, talabalar, chet el banklari xodimlari, firmalar, korxonalar va boshqalar bo'lgan chet el fuqarolari Rossiya jinoiy yurisdiksiyasidan bunday immunitetga ega. Ular Rossiyada sodir etilgan jinoiy harakatlar uchun Rossiya fuqarolari bilan bir qatorda jinoiy javobgarlikka tortiladilar. Rossiya Federatsiyasi jinoyat-protsessual kodeksida nazarda tutilgan

protsessual harakatlar, xalqaro huquqning umume'tirof etilgan printsiplari va normalariga va Rossiya Federatsiyasining xalqaro shartnomalariga muvofiq bunday harakatlardan immunitetga ega bo'lgan shaxslarga nisbatan, immunitetdan foydalanadigan shaxs xizmat qilgan yoki bo'lgan chet el davlatining roziligi bilan amalga oshiriladi yoki u xodimlar qaysi xalqaro tashkilotning a'zosi bo'lsa, ushbu xalqaro tashkilot roziligi bilan. Tegishli shaxs immunitetdan foydalanadimi yoki bunday immunitet miqdori to'g'risida ma'lumot Rossiya tashqi ishlar vazirligi tomonidan tergovchining iltimosiga binoan taqdim etiladi. Yuqoridagi organlarning roziligidan tashqari, bunday fuqarolarga nisbatan protsessual harakatlar faqat ularning iltimosiga binoan yoki ularning roziligi bilan amalga oshirilishi mumkin[3,4].

MUHOKAMA VA NATIJALAR. Chet el fuqarolarining bunday so'rovi yoki roziligi bo'lmagan taqdirda, agar tergov kechiktirishga toqat qilmasa, uning immunitetiga ta'sir qilmaydigan shoshilinch tergov harakatlarini uning ishtirokisiz amalga oshirish mumkin, ammo ularni o'tkazish bayonnomalarida tergovchi tomonidan qabul qilingan qarorni tushuntiradigan sabablar ko'rsatilishi kerak. Shu bilan birga, immunitetga ega bo'lgan shaxs tomonidan og'ir jinoyat sodir etilganda, uning ishtirokida alohida shoshilinch tergov harakatlari (sud-tibbiy ekspertiza) o'tkazilishi mumkin, ammo bu harakatlar Rossiya tashqi ishlar vazirligi vakilini va u orqali tegishli elchixonona, konsullik yoki boshqa xorijiy vakolatxonalarning vakilini zudlik bilan chaqirish bilan birga bo'lishi kerak. Ushbu va boshqa keyingi tergov harakatlariga ruxsat berish masalasi elchixonalar yoki konsulliklar xodimlari kelganidan va ular bilan ularni amalga oshirish imkoniyati kelishilganidan keyin hal qilinadi, bu haqda tergov harakatlari to'g'risidagi ma'lumotlar bayonnomasida ushbu xodimlar to'g'risidagi ma'lumotlar ko'rsatilgan holda tegishli yozuv kiritiladi. Ushbu protsessual tartib jinoiy tajovuzlardan jabrlanganlarga nisbatan amalga oshirilgan protsessual harakatlarga nisbatan ham kuzatiladi. Rossiya Federatsiyasi jinoyat-protsessual kodeksining 456-moddasiga binoan, Rossiya Federatsiyasi hududidan tashqarida joylashgan diplomatik immunitetga ega va bo'lmagan chet el fuqarolari, ularning roziligi bilan tergovni olib boruvchi mansabdor shaxs tomonidan guvohlar, ekspertlar, fuqarolik da'vogarlar va sudlanuvchilar sifatida ishtirok etadigan protsessual harakatlarni amalga oshirish uchun chaqirilishi mumkin. Ularning ishtirokidagi protsessual harakatlar Rossiya Federatsiyasi jinoyat-protsessual kodeksida belgilangan tartibda amalga oshiriladi. Chaqiruvda qatnashgan ushbu shaxslar Rossiya hududida ayblanuvchi sifatida jalb etilishi, hibsga olinishi yoki ushbu shaxslar Rossiya davlat chegarasini kesib o'tgunga qadar sodir etilgan harakatlar yoki hukmlar asosida shaxsiy erkinlikning boshqa cheklolariga duchor etilishi mumkin emas. Shu bilan birga, agar chaqiruvda bo'lgan shaxs Rossiya hududini tark eta oladigan bo'lsa, uning mavjudligi endi talab qilinmaydigan kundan boshlab 15 kun ichida Rossiya hududini tark eta oladigan bo'lsa, immunitetning ta'siri to'xtaydi. Uni chaqirgan mansabdor shaxs ushbu hududda qolishni davom ettiradi yoki ketgandan keyin Rossiya Federatsiyasiga qaytadi (Rossiya Federatsiyasi jinoyat-protsessual kodeksining 456-moddasi 4-qismi).

Chet eldan kelgan chet el fuqarolari ko'pincha firibgarlik va yo'l-transport jinoyatlarini sodir etadilar. Rossiyada bo'lgan MDH mamlakatlaridan kelgan chet el fuqarolari qotillik, zo'rlash kabi mulkiy, zo'ravonlik va og'ir jinoyatlarni sodir etadilar. Ular asosan bezorilik va zo'ravonlik jinoyatlaridan va ularning hayoti va sog'lig'iga tajovuzlardan, shuningdek irqiy va milliy nizolar tufayli jabrlanuvchiga aylanishadi. Ushbu jinoyatlarning sud-tibbiy xususiyatlari chet el fuqarolari tomonidan sodir etilgan jinoyat turiga bog'liq. Iqtisodiyot sohasida chet elliklar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar Rossiya fuqarolari tomonidan sodir etilgan bunday jinoyatlar bilan bir xil

xususiyatlarga ega. Shu bilan birga, ularni amalga oshirish usuli to'liq tuzilish (tayyorgarlikning mavjudligi, uni amalga oshirish va jinoyat izlarini yashirish bo'yicha harakatlar), firibgarlik harakatlarining butun majmuasi bilan tavsiflanadi. Vaziyat uchun chet el va Rossiya fuqarolarining biznesdagi o'zaro munosabatlari tartibini huquqiy tartibga solishda turli xil kamchiliklardan foydalanish, mahalliy ishbilarmonlar biznesdagi xalqaro huquqiy munosabatlarning ayrim nuanslarini bilmasliklari va boshqalar. Chet el fuqarolari tomonidan sodir etilgan yo'l-transport jinoyatlarining sud-tibbiy xususiyatlari uchun Rossiya fuqarolari tomonidan sodir etilgan ushbu turdagi jinoyatlar bilan bir xil tipik xususiyatlar mavjud. Chet el fuqarolariga qarshi jinoyatlarning, xususan, qotillik, talonchilik va o'g'irlik kabi eng keng tarqalgan jinoyatlarning sud-tibbiy xususiyatlari asosan Rossiya fuqarolariga qarshi sodir etilgan jinoyatlarning o'ziga xos xususiyatlarini o'z ichiga oladi. Chet el fuqarolari tomonidan sodir etilgan jinoyatlar yoki ularga qarshi jinoyatlar materiallarini ko'rib chiqish (ular o'zlari jabrlanuvchiga aylanganda) va ushbu faktlar bo'yicha tergov harakatlari Rossiya Federatsiyasi jinoyat-protsessual kodeksining talablariga qat'iy muvofiq ravishda va shu bilan birga ma'lum xususiyatlarni hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Jinoyat sodir etganlikda gumon qilinayotgan chet el fuqarosi hibsga olingan yoki hibsga olingan taqdirda, Rossiya tashqi ishlar vazirligi orqali o'z mamlakatining elchixonasi yoki konsulligiga va tegishli xalqaro tashkilotga uch kundan ortiq bo'lmagan muddatda xabarnoma yuborilishi kerak, bunday hibsga olingan shaxsga ushbu diplomatik organlar va boshqa vakolatxonalar xodimlari tashrif buyurishlari mumkin, ammo Rossiya bosh prokuraturasining ruxsati bilan. Ammo zarur hollarda (sodir etilgan jinoyat turiga va hibsga olingan yoki hibsga olingan chet el fuqarosining shaxsiga qarab) tashqi ishlar vazirligi bilan kelishish, FSB, ichki ishlar vazirligi yoki Rossiya Oliy sudi. Shunga ko'ra, ularni ishda gumon qilinuvchi yoki ayblanuvchi sifatida jalb qilish masalasi ham yuqoridagi protseduralar doirasida amalga oshiriladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR. Agar chet el fuqarosi faqat chet tilida guvohlik bera olsa, tegishli tarjimon darhol taklif qilinadi. Shu bilan birga, hibsga olingan shaxsga tarjimonni olib qo'yish va almashtirish huquqi tushuntiriladi. U darhol himoyachi bilan ham ta'minlanishi shart. Ularda chet el fuqarosining ishtirokini talab qilmaydigan ish bo'yicha barcha tergov harakatlari Rossiya Federatsiyasi jinoyat-protsessual kodeksining umumiy talablariga muvofiq amalga oshiriladi. Immunitetga ega bo'lgan chet el fuqarolari tergov harakatlariga faqat ularning iltimosiga binoan yoki ularning roziligi bilan jalb qilinishi mumkin, bu yozma ravishda qayd etiladi. Bunday hollarda tarjimon tergov harakatlarida ishtirok etishi kerak, uning advokati ishtirok etishi mumkin va ba'zi hollarda, masalan, so'roq paytida, so'roq qilinuvchining iltimosiga binoan uning elchixonasi, konsulligi yoki boshqa vakolatxonasi xodimi ishtirok etishi mumkin. Barcha tergov harakatlari, ayniqsa chet el fuqarosining Rossiyada bo'lish vaqti cheklangan bo'lsa, ularni qayta amalga oshirish zarurligini istisno qilish uchun juda yuqori sifatli va tezkor ravishda amalga oshirilishi kerak. Agar ishda jabrlanuvchi yoki guvoh bo'lgan chet el fuqarosi allaqachon Rossiyadan chiqib ketgan bo'lsa, unda ish bo'yicha zarur ma'lumotlarni ushbu davlat bilan mavjud xalqaro kelishuvlarga muvofiq olish mumkin, agar ular bo'lmasa, Interpol orqali. Ushbu holatlarda chet el fuqarolari bilan tergov harakatlarini o'tkazish taktikasi ushbu fuqarolarning milliy, lingvistik, psixologik va boshqa xususiyatlarini hisobga olgan holda ko'rib chiqilishi va tanlanishi kerak. Shu bilan birga, taktikani tanlashda bunday tergov harakatlari nafaqat himoyachining, balki uning boshqa ishtirokchilarining ham qat'iy nazorati ostida amalga oshirilishini hisobga olish kerak. Ushbu turdagi ishlarda chet el fuqarolarini so'roq qilish ayniqsa muhimdir. Agar immunitetga ega bo'lmagan ushbu shaxslar guvohlar va jabrlanuvchilar sifatida so'roq qilinsa, ular

rad etganlik yoki bila turib yolg'on guvohlik berganlik uchun jinoiy javobgarlik to'g'risida ogohlantiriladi. Immunitetga ega bo'lgan shaxslarni so'roq qilishda bu odatda amalga oshirilmaydi. So'roq qilish joyi va vaqtini tanlash bo'yicha barcha tashkiliy tadbirlar va muzokaralar tergov organi rahbari tomonidan amalga oshiriladi.

Xuddi shu kabi bizlar ham o'z qonunchilgimizga yuqoridagi sanab o'tilgan holatlar va ularning yechimlarini kiritishimiz lozim bo'ladi. Mazkur mavzudagi magistrlik dissertatsiya ishimizda ham ushbu holatlarga o'xshagan hamda chet el fuqarolarini tergov qilishda samarali yordam beradigan qoidalarni qonunchilikka kiritishni taklif qilmoqchimiz..

Foydalanilgan adabiyotlar

1. <https://cyberleninka.ru/article/n/ayollar-tomonidan-sodir-etilgan-ishtirokchilikdagi-jinoyatlarni-tergov-qilish/viewer>
2. Каримов, Х. (2018). Жиноятларни квалификация қилишда жиноят субъекти мезонларининг аҳамияти. Review of law sciences, (2).
3. Специальный раздел (ч. 5) УПК РФ содержит основные положения о порядке взаимодействия следователей, судов с соответствующими органами и должностными лицами иностранных государств и международными организациями, а также порядок выдачи лица для уголовного преследования или исполнения приговора.
4. Положение о помощнике следователя // Пункт 8 Приложения № 22 к приказу МВД России от 4 января 1999 г. № 1 (ред. от 26 января 2009 г.) «О мерах по реализации Указа Президента Российской Федерации от 23 ноября 1998 г. № 1422 ».

MAQSUD SHAHZODANING HAYOT VA IJODINING O‘ZBEK ADABIYOTIDAGI O‘RNI.

PhD, dotsent Normurodov Sh.U., talaba Normurodov H.U.

normurodovsh25@mail.ru, hasanjonnormurodov@gmail.com,

Annotatsiya. Ushbu maqolada Maqsud Shayxzodaning hayot va ijodi o‘zbek adabiyotidagi o‘rni yoritilgan. Uning yaratgan asarlari ma’naviy merosimiz va boyligimiz hisoblanadi. Hozirgi kunda juda ko‘p joylarga Maqsud Shayxzoda nomi berilganligi hamda uning nomiga ta’lim dargohlarida maxsus stipendiyalar ham ta’sis etilishi ijodkor faoliyatiga bo‘lgan qiziqishni orttiradi.

Kalit so‘zlar: hayoti, asarlari, she’riy to‘plamlar, ocherklar, tarjima kitoblar, falsafa, adiblarning fikri, ijodiy do‘stlari.

Аннотация. В этой статье освещается роль жизни и творчества Махсуда Шайхзады в узбекской литературе. Его творения считаются нашим духовным наследием и богатством. Тот факт, что многие места в настоящее время названы в честь Махсуда Шайхзады, а также в его честь учреждаются специальные стипендии в учебных заведениях, повышает интерес к творческой деятельности.

Ключевые слова: жизнь, творчество, сборники стихов, очерки, переводы книг, философия, мысли писателей, творческие друзья.

Abstract. This article covers the role of the life and work of Maqsud Shaykhzoda in Uzbek literature. His works are considered our spiritual heritage and wealth. The fact that a large number of places are now named after Maqsud Shaykhzoda, as well as the establishment of special scholarships in educational institutions in his name, will increase interest in the activities of the creator.

Key words: life, works, poetic collections, essays, translation books, philosophy, opinion of the literary, creative friends.

KIRISH. Ozarbayjon naslidan bo‘lib, keyinchalik o‘zbek xalqining chinakam sevimli shoiri, yozuvchisi, dramaturgi, zabardast olimi sifatida dong taratgan Maqsud Shayxzoda 1908 yili Ozarbayjonning Ganja viloyatiga qarashli Oqtosh shahrida tug‘ilgan. Otasi Ma’sumbek elu-yurtda katta obro‘ga ega shifokor edi.

Dastlabki she’riy to‘plami — „Loyiq soqchi“ (1932). Shundan keyin shahrining „O‘n she’r“ (1932), „Undoshlarim“ (1933), „Uchinchi kitob“ (1934), „Jumhuriyat“ (1935), „O‘n ikki“, „Yangi devon“ (1937), „Saylov qo‘shiqlari“ (1938), „Kurash nechun?“ (1942), „Jang va qo‘shiq“, „Ko‘ngil deydiki“ (1943), „O‘n besh yilning daftari“ (1947), „Yurt she’rlari“ (1948), „Zamon torlari“, „Olqishlarim“ (1949), „Yillar va yo‘llar“ (1961), „She’rlar“ (1964) va boshqa she’riy to‘plamlari nashr etilgan. Shoirning dastlabki ijodida va qisman 50 yillardagi ayrim she’rlarida ozarbayjon she’riyatiga xos ohanglar, minbar she’riyat belgilari ustuvorlik qilgan. Ammo Shayxzoda o‘zbek mumtoz va zamonaviy she’riyatining tili va uslubini egallagani sayin uning she’rlarida o‘zbekona musiqiy ravonlik kuchaya bordi. Shayxzoda voqealikka faol munosabatda bo‘lishga intilib, xalq va mamlakat hayotida ro‘y bergan muhim voqealarni tasvirlashga, mehnat va kurash qahramonlari obrazini yaratishga alohida e’tibor berdi. U shu maqsadda doston janriga qo‘l urib, „O‘rtoq mulk“ (1933), „Chirog“, „O‘rtoq“, „Meros“, „Tuproq va haq“ (1936), „Ovchi qissasi“, „Iskandar Zulqarnayn“ (1940), „O‘n birlar“, „Jenya“, „Oqsoqol“ (1943), „Axmadjonning

hikmatlari“, „Uchinchi o‘g‘il“ (1944), „Nurmat otaning tushi“ (1947) singari liroepik asarlar yozdi. Shoirning 30-40 yillardagi she‘riyatiga ham, keyingi ijodiga ham xos muhim fazilatlaridan biri syujetlilikdir. Shayxzoda lirik syujet yaratishga moyil shoir sifatida xalq afsonalari va tarixiy o‘tmish sahifalariga, shuningdek, zamondoshlari hayotiga murojaat etib, o‘z she‘rlariga balladaga xos poetik belgilar va turli poetik tafsillarni olib kirgan, so‘zning she‘riy qurilmadagi mavqeini oshirish choralari ko‘rgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. Maqsud Shayxzoda san‘at va adabiyotni sevar, tarix va falsafaga qiziqgan. Maqsud Shayxzoda Oqtohdagi ibtidoiy maktabni bitirgach, 1921 yili Boku dorilmuallikka o‘qishga kiradi va uni tugatgach Dog‘istonning Darband, Bo‘ynoq shaharlarida muallimlik qilgan. U 1926 yili Adhem Fayziy tashkilotiga a‘zo etilgan «Milliy firqa» tashkilotiga a‘zo bo‘lib, musovotchilar harakatida faol qatnashgani uchun 1928 yili hibsga olinib, Toshkentga surgun qilingan. Umrining oxiriga qadar shu yerda yashab, ijod qilgan. Albatta, sho‘ro hukumati Shayxzodani O‘zbekistonda ham ta‘qiblar va tahqirlardan benasib qoldirgani yo‘q. Shayxzoda Toshkentga kelgach, avval Narimonov nomidagi texnikumda dars beradi, keyin “Sharq haqiqati”, “Qizil O‘zbekiston”, “Yosh leninchi” gazetalarida ishlaydi.

1929 yili yosh shoirning o‘zbek tilidagi dastlabki she‘ri “Sharq haqiqati” gazetasi sahifalarida bosilib chiqadi. Oradan ko‘p o‘tmay, Shayxzodaning birinchi to‘plami “O‘n she‘r”, keyinroq “Undoshlarim” (1933), “Uchinchi kitob” (1934), “Qo‘llar” she‘rida qo‘llarda insonning borlig‘ini, uning ichki olamining muhrini ko‘radi. Uningcha, “g‘oyat shafqatli, hayotbaxsh qo‘llar” ham “ayovsiz, yovuz, go‘r kabi sovuq, tanbal” qo‘llar ham bor, qisqasi, har bir qo‘l “yurakning navkarlaridir”, yurak neni buyursa, qo‘l shuni ijro etadi deb ta‘riflaydi.

Maqsud Shayxzoda ijodiy balog‘atidan dalolat beruvchi asarlaridan biri “Toshkentnoma” dostonidir. Adabiy jamoatchilik o‘z vaqtida bu dostonni shoirning adabiyotimizning yirik ijodiy muvaffaqiyati sifatida baholadi. Chindan ham, “Toshkentnoma” Shayxzoda dostonlari ichida eng barkamoli bo‘lib, unda shoir shaxsiyatining o‘ziga xos qirralari ancha yorqin namoyon bo‘lgan. Dostondagi o‘ziga xoslik shundaki, asar yaxlit voqea asosiga qurilgan emas. Shayxzoda ko‘p qirrali iste‘dod sohibi bo‘lgan. U she‘rlar va dostonlar bilan birga, juda yuksak badiiy quvvatga ega bo‘lgan dramalar ham yaratadi. Shayxzoda umrining so‘ngida yozishga kirishgan, lekin tugatib ulgurmagan “Beruniy” dramasi hisobga olmaganda ham, uning “Jaloliddin Manguberdi” va “Mirzo Ulug‘bek” dramalari allaqachon xalqimizning badiiy mulkiga aylanib qoldi.

Shayxzoda ikkinchi jahon urushi yillarida yozgan “Jaloliddin Manguberdi” (1944) tragediyasida o‘z yurtining ozodligi va mustaqilligi uchun mo‘g‘ul istilochilariga qarshi kurashgan so‘nggi Xorazm shohining jangovar jasoratini tarixan aniq va haqqoniy tasvirlagan. Oybek bilan G‘afur G‘ulom o‘sha vaqtda asarga yuqori baho berishib: “Tarixiy jarayonning haqiqiy mazmunini, uning ichki ma‘nosini” ochib bergan deyishgan edi.

1946-yilgacha “Jaloliddin Manguberdi” dramasidan ayrim parchalar “Armug‘on” to‘plamida bosilgan edi. Shundan keyin 43 yil davomida asar tilga olinmadi va dunyo yuzini ko‘rmadi. Asar sahnadan olingandan keyin ko‘p o‘tmay Shayxzoda qamaladi. Bu asarga o‘tmish ideallashtirilgan degan siyosiy ayb qo‘yiladi.

Musodara etilgan buyumlar ichida dramaning qo‘lyozmasi ham bor edi. Muallif oqlanib, qaytib kelganidan keyin muayyan tashkilotlar “yo‘qoldi” degan bahonalar bilan qo‘lyozmani qaytarib bermadilar. Shayxzoda uni bir necha yil qidirishga majbur bo‘ldi va nihoyat, teatrning sobiq sufliyorlaridan uning bir nusxasini topishga muvaffaq bo‘ladi. Lekin shunda ham asarning matni e‘lon qilinmay qolaveradi.

Taqdirning o‘yinini qarangi, muallif bu asarining chop etilganini ko‘rmay olamdan ko‘z yumdi. “Jaloliddin Manguberdi”ning to‘la matni birinchi marta Bokuda Ozarbayjon tilida Shayxzodaning ikki jildlik saylanmasida bosilib chiqarildi. Faqatgina 1988-yildagina Jaloliddin Manguberdi” birinchi marta o‘zbek tilida yozuvchining “Boqiy dunyo” degan kitobida to‘la bosilib chiqarildi.

Shayxzodaning yozuvchilik va ijodkorlik zehning o‘tkirligi yana bir bor isbotlanadi. Maqsud Shayxzodaning o‘zbek adabiyotiga qo‘shgan yana bir ulkan hissasi “Mirzo Ulug‘bek” tragediyasidir. Tragediya 1964-yili yoziladi, o‘sha yili bu asar Hamza teatri sahnasida qo‘yiladi, keyinchalik uning asosida kinofilm yaratiladi.

Shayxzoda adabiyotshunos va tanqidchi sifatida ham samarali qalam tebratib, o‘zbek xalq og‘zaki ijodining Fozil shoir singari namoyandalari, „Alpomish“, „Shirin bilan Shakar“ kabi asarlari, o‘zbek mumtoz va zamonaviy adabiyotining Bobur, Muqimiy, Furqat, Oybek, G‘afur G‘ulom, Hamid Olimjon, jahon adabiyotining Nizomiy Ganjaviy, Sh.Rustaveli, A.S. Pushkin, N.A. Nekrasov, A.N. Ostrovskiy, T.G. Shevchenko, A.P. Chexov singari namoyandalariga bag‘ishlangan asarlar yezadi. Pedagog olim va shoir sifatida esa talaygina shoir, adabiyotshunos va tanqidchilar Maqsud Shayxzoda yuksak ilm egasi edi. Ayniqsa, u o‘zbek mumtoz adabiyotini chuqur bilar edi. 1941-yilda Toshkentda nashr etilgan “Genial shoir” to‘plami adabiyotshunos olim Shayxzodaning Navoiy ijodiga oid ilmiy maqolalaridan tashkil topgandir. Navoiy she‘riyatining bu chuqur ilmiy tadqiqi navoiyshunoslikda hamisha alohida o‘rin egallab qoladi.

Maqsud Shayxzodaning butun ijodi chuqur siyosiy publitsistik ruh bilan to‘la. Uning she‘riy, dramatik asarlari qaysi mavzuga bag‘ishlangan bo‘lmasin, zamona bilan hamohangdir. Shuning uchun ham ijodkorning shu tipdagi bevosita publitsistika janrida xizmat qilishi tasodifiy hol emas. Uning zo‘r badiiy janrga ega bo‘lgan publitsistik maqolalari va nutqlari ushbu iste‘dodli adib ijodining mazmundorligi va rang-barangligidan yorqin nishonadir.

Iste‘dodli shoir mohir tarjimon ham edi. U jahon adabiyoti mumtoz shoirlarining asarlarini o‘zbek tiliga tarjima qilishda katta xizmat qiladi. Jumladan, Shekspirning “Hamlet” hamda “Romeo va Juletta” asarlari o‘zbek drama teatrlari sahnasida Shayxzoda tarjimasida sahnalashtiriladi.

Shoir mahoratining o‘shiga, uning jahon adabiyotining klassik asarlarini g‘oyat sevib o‘rgangani, ularning boy badiiy tajribasini ustalik bilan o‘zlashtirgani ham sabab bo‘ldi. U G‘arbiy Yevropa va rus adabiyotini mukammal bilgani holda o‘zining Vatan adabiyotini - Sharq she‘riyati merosini ham to‘la o‘rgangan edi.

Maqsud Shayxzodani 50-yillar boshida mutlaqo asossiz ravishda qamoqqa oladilar va 25 yilga surgun qiladilar. Stalin vafot etgach, tuhmat bilan nohaq qamalganlarning ishi qayta ko‘rildi. Shu tariqa 1955 yili ko‘pgina fidoyi ziyolilarimiz qatori Shayxzoda ham oqlanib chiqdi. Lekin 5 yillik qamoqxona azoblari natijasida shoirning sog‘ligi juda yomonlashib qolgan edi. Shunga qaramay, umrining oxirigacha 10 yil davomida baland uyning eng yuqori qavatida yashashga majbur bo‘ldi. Ana shunday og‘ir sharoit va xastalikda ham hayotidan sira nolimay umrining oxirigacha ijod qilishdan to‘xtamadi.

Boshidan qanchadan-qancha musibatli kunlar o‘tgan bo‘lmasin, u hech zorlanmagan. Uning iymon-e‘tiqodi, dunyoqarashi, yuqoridagi misralarda teran bayon qilingan. U hech qachon alamzadalik bilan yashamadi. Aksincha, unga xiyonat qilgan, uni azob uqubatlarga, jiddiy xastaliklarga duchor qilganlar haqida hech qayerda, hech narsa demagan. Shayxzoda o‘zining insoniy fazilatlariga sodiq qolib, doimo xayrixohlik va balandlik xislatlari bilan yuksalib yashadi.

Chunki uning chinakam, sodiq do‘stlari ham oz emas edi. Bular Oybek, G‘afur G‘ulom, Hamid Olimjon, Komil Yashin, Mirtemir, Shukur Burxon kabilar edi.

Shayxzoda adabiy bilim doirasining kengayishi, ijodining mumtoz jahon yozuvchilari badiiy tajribasi bilan boyishida tarjima muxim rol o‘ynadi. U Sh. Rustavelining „Yo‘lbars terisini yopingan paxlavon“ (hamkorlikda) eposi, U. Shekspirning sonetlari, A.S. Pushkinning she‘rlari, „Mis chavandoz“ dostoni, „Motsart va Salyeri“ tragediyasi, M. Yu. Lermontovning she‘rlari va „Kavkaz asiri“ dostonini, shuningdek, Nizomiy, Fuzuliy, Mirza Fatali Oxundov, Ezop, Esxil, Gyote, Bayron, Mayakovskiy, Nozim Hikmat va boshqa yozuvchilarning ayrim asarlarini o‘zbek tiliga katta mahorat bilan tarjima qildi.

Maqsud Shayxzoda Toshkent Davlat universiteti (hozirgi O‘zbekiston Milliy universiteti)da, Toshkent Davlat pedagogika instituti (hozirgi Toshkent Davlat pedagogika universiteti)da uzoq yillar davomida o‘zbek adabiyoti tarixidan o‘qigan ma‘ruzalari, maxsus kurslari o‘zbek adabiyoti tarixi bo‘yicha eng qimmatli darslar edi. Yozuvchi, adabiy dramaturg, tarjima ustasi, buyuk pedagog, tilshunos va adabiyotshunos Maqsud Shayxzoda nomidagi o‘quv zali va ekspozitsiya g‘oyat nozik did va mohiyatan uyg‘unlikda tashkil etilganini Shukur Burxonovdek ulkan san‘at darg‘asiyu, Jaloliddin Manguberdek buyuk tarixiy shaxslar siymolari ham aytib turibdi.

Maqsud Shayxzodaning xalqimiz tarixiga, jumladan, Jaloliddin Manguberdi taqdiri va kurashiga odilona yondoshganligi, haqiqatni himoya qilganligi Prezidentimiz Islom Karimov imzosi bilan e‘lon qilingan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1998 yil 24 sentyabrdagi „Jaloliddin Manguberdi“ tavalludining 800 yilligini nishonlash to‘g‘risida”gi qarori ham yana bir bor tasdiqlaydi. Shoir 1967-yilning 19-fevralida xastalikdan vafot etadi. Uning vafotidan so‘ng olti jildlik asarlari nashr etiladi. Mustaqillik yillarida marhum Maqsud Shayxzoda ijodi va qilgan xizmatlari haqiqiy qadr topdi.

XULOSA. Shuni aytish mumkinki Maqsud Shayxzoda Ozbarbayjon va O‘zbek xalq adabiyotining eng zabardast shoir va adiblaridan hisoblanadi. Mana necha yildirki ijodiy asarlari so‘ngan emas va qalbimizning tub tubidan joy olgan. birinchi prezidentimiz I.A. Karimov tashabbusi bilan Maqsud Shayxzoda nomiga medal, order, va stipendiyalar joriy etilgan. Uning asarlari va hayotiga qiziquvchi yoshlarimiz juda ko‘p va bundan keyin ham kamaymaydi. Maqsud Shayxzodaning ijodi shu qadar qiziqki u faqat bir yo‘nalishda emas balki turli xil yo‘nalishlarda juda qiziq faoliyat ko‘rsatgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Zokirov M. Maqsud Shayxzoda. Adabiy tanqidiy ocherk, T., 1969 y.
2. Yusuf Shomansur. Shayxzoda — bunyodkor shoir, T., 1972 y. - 179 b.
3. Maksud Shayxzoda zamondoshlari xotirasida, T., 1983 y.
4. XX- asr o‘zbek adabiyoti tarixi, T., 1999 y. – 25 b.
5. G‘afurov I., O‘rtoq shoir. Maksud Shayxzoda ijodiyoti, T., 1975 y. - 215 b
6. Shayxzoda Maksud. Shoir qalbi dunyoni tinglar (Tanlangan asarlar) // Toshkent, „Nihol“, 2008. - 28b

ОИЛАВИЙ (МАИШИЙ) ЗЎРАВОНЛИК ЖИНОЯТЛАРИНИ ТЕРГОВ ҚИЛИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Самандаров Валижон Равшанович

Ўзбекистон Республикаси Хуқуқни муҳофаза қилиш академияси Магистратураси
ТИНГЛОВЧИСИ

Аннотация. Мазкур мақола хотин-қизлар ва болаларга нисбатан шилқимлик ҳамда зўравонликнинг олдини олишга, оилалардаги маънавий-ахлоқий муҳитни яхшилаш, шунингдек суд-тергов амалиётида оилавий (маиший) зўравонлик жиноятларини тергов қилишда учрайдиган муаммолар, уларнинг таҳлили ҳамда мазкур муаммоларни бартараф этиш юзасидан таклиф ва тавсияларга бағишланган.

Калит сўзлар: хотини (эр), собиқ хотин (собиқ эр), бир рўзғор асосида биргаликда яшаётган шахс, умумий фарзандга эга бўлган шахс, қасддан шикаст етказиш, шаъни ва кадр-қимматини, таҳқирлаш, кўрқитиш, ажратиб қўйиш.

КИРИШ. Дунёда барқарорлик, тинчлик ва осойишталикни қарор топтириш аҳоли фаровонлигини юксалтириш, юзага келаётган хавф-хатар ва таҳдидлар, аввало, нафақат юртимизда балки бутун дунёда оилавий (маиший) зўравонлик билан боғлиқ жиноятларнинг ортиб бориши, жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий ва маданий негизига салбий таъсир кўрсатади. Юртимизда соғлом турмуш тарзини қарор топтириш, жамиятнинг жисмоний, маънавий ва маданий жиҳатдан юксалтириш мақсадида йирик ижтимоий дастурлар тузилиб, амалга оширилмоқда. Инсон ҳаётини ва соғлиқни сақлаш-бу ижтимоий вазибалардан бири ҳисобланади[1].

Оилавий маиший зўравонлик - бу оила аъзолари томонидан бир шахсга иқтисодий, руҳий, жисмоний ёки жинсий зўравонликни амалга ошириш ёки амалга ошириш билан таҳдид қилиш тушунилади. **Victim blaming** (инглизчадан) эса зўравонлик қурбонини айблаш, яъни зўравонлик содир этилганда айби борлигини айтиш, психологик босим ўтказишдир. **Shaming** - бу уялтириш. Марказий Осиё давлатларида уялтириш маданияти жуда кучли. Агар қиз бола ёки аёл киши жинсий ёки жисмоний зўравонлик қурбони бўлса, уни уялтириш ҳолатлари ҳам бўлади. Оиладаги зўравонликка чидашни хоҳламаса ҳам уялтирилади. Марказий Осиё, хусусан, Ўзбекистонда зўравонлик "маданияти" шаклланиб улгурган. Оилада содир бўладиган ҳар қандай зўравонликка уй ичидаги муаммо, оилавий масала сифатида қаралади. Нафақат жамият, қўшнилари ёки қариндошлари, балки маҳалла, ҳуқуқ-тартибот органлари ҳам зўравонликни оилавий масала сифатида кўришади. "Хотин-қизларга нисбатан тазйиқ ва зўравонликдан ҳимоя қилиш тўғрисида"ги Қонун бор. Унда зўравонликнинг 4 та тури: жисмоний, жинсий, руҳий ва иқтисодий зўравонлик келтирилган. Лекин оилавий-маиший зўравонлик деган тушунча берилмаган. Афсуски, жисмоний зўравонликка учраган шахсларда жавобгарлик масаласи ҳам "оилавий зўравонлик" тушунчаси йўқлиги, жавобгарлик белгиланмаганлиги туфайли Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги Кодексда таҳқирлаш, тухмат қилиш ёки енгил тан жароҳати етказиш моддаси билан квалификация қилиниб, зўравон жарима тўлаш билан чекланади ёки ҳимоя ордери билан аёлидан 30 кунга узоқлаштирилади. Зўравонликни амалга ошираётган шахс ўзининг жавобгарликка тортилмаслигини билади. Жамият ҳам зўравонлик қилаётган шахсни оқлашга ҳаракат қилади. Бундай ҳолатда аёл киши зўравонлик ҳақида хабар бермаслиги ёки унинг атрофидагилари, оила аъзолари томонидан

чидаш керак, турмушнинг мушти бўлади, фарзандларинг учун чидагин, қабилада иш тутилади[2].

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР. Мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг самараси ўлароқ бу турдаги жиноятларнинг камайишига эришилаётган бўлса-да, бироқ оилавий (маиший) зўравонликга қарши курашишда янада самарали ҳаракатларни амалга оширишимиз лозим. Айниқса, шу турдаги жиноятларни содир этган шахсларни жиноий жавобгарликка тортиш орқали жазо муқаррарлигини таъминлаш ўта муҳим вазифа саналади. Бу борада мамлакатимизда оилавий (маиший) зўравонликга оид жиноят ишларини кўришда қонунлар тўғри ва бир хилда қўлланилишини таъминлаш, мазкур тоифа ишлар бўйича одил судлов сифатини ошириш мақсадида 2023 йил 11 апрель куни Ўзбекистон Республикасининг “Хотин-қизлар ва болалар ҳуқуқлари, эркинликлари ҳамда қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилиш тизими янада такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги 829-сон қонуни қабул қилинган бўлиб, ушбу қонун билан Ўзбекистон Республикаси қонунларига хотин-қизларни ижтимоий-иқтисодий соҳада ўз ҳуқуқлари ва манфаатларини амалга оширишида қўллаб-қувватлаш масалаларини тартибга солувчи қонунчиликни халқаро стандартлар асосида такомиллаштиришни назарда тутувчи, шунингдек болалар масалалари бўйича комиссиялар фаолиятининг ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлаб қўювчи ўзгартишлар киритилган.

Бунга кўра, Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси 592-модда “Оилавий (маиший) зўравонлик” билан тўлдирилиб, ушбу модда билан “хотинига (эрига), собиқ хотинига (собиқ эрига), бир рўзғор асосида биргаликда яшаётган шахсга ёки умумий фарзандга эга бўлган шахсга нисбатан содир этилган мулк, таълим олиш, соғлиқни сақлаш ва (ёки) меҳнатга оид ҳуқуқни амалга оширишга тўсқинлик қилиш, мол-мулкига ва шахсий ашёларига қасддан шикаст етказиш, худди шунингдек ушбу шахслар соғлиғининг ёмонлашувига олиб келган тарзда уларнинг шаъни ва кадр-қимматини таҳқирлаш, уларни, кўрkitиш, яқин қариндошларидан ажратиб қўйиш” ҳамда “хотинини (эрини), собиқ хотинини (собиқ эрини), бир рўзғор асосида биргаликда яшаётган шахсни ёки умумий фарзандга эга бўлган шахсни дўппослаш, ушбу шахсларга соғлиқнинг қисқа муддатга ёмонлашувига ёки меҳнат қобилятининг унча узоқ бўлмаган муддатга йўқолишига олиб келмаган қасддан баданга енгил шикаст етказиш” учун маъмурий жавобгарлик белгиланган[3,4,5]. Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси 1261-модда “Оилавий (маиший) зўравонлик” билан тўлдирилиб, унга кўра, худди шу ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин хотинига (эрига), собиқ хотинига (собиқ эрига), бир рўзғор асосида биргаликда яшаётган шахсга ёки умумий фарзандга эга бўлган шахсга нисбатан содир этилган мулк, таълим олиш, соғлиқни сақлаш ва (ёки) меҳнатга оид ҳуқуқини амалга оширишга тўсқинлик қилиш, мол-мулкига ва шахсий ашёларига қасддан шикаст етказиш, худди шунингдек ушбу шахслар соғлиғининг ёмонлашувига олиб келган тарзда уларнинг шаъни ва кадр-қимматини таҳқирлаш, уларни кўрkitиш, яқин қариндошларидан ажратиб қўйиш; худди шу ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин хотинини (эрини), собиқ хотинини (собиқ эрини), бир рўзғор асосида биргаликда яшаётган шахсни ёки умумий фарзандга эга бўлган шахсни

дўппослаш, ушбу шахсларга соғлиқнинг қисқа муддат ёмонлашувига ёки меҳнат қобилиятининг унча узоқ бўлмаган муддатга йўқолишига олиб келмаган қасддан баданга енгил шикаст етказиш; Хотинига (эрига), собиқ хотинига (собиқ эрига), бир рўзғор асосида биргаликда яшаётган шахсга ёки умумий фарзандга эга бўлган шахсга соғлиқнинг қисқа вақт, яъни олти кундан ортиқ, аммо йигирма бир кундан кўп бўлмаган муддатга ёмонлашувига ёки умумий меҳнат қобилиятининг унча узоқ бўлмаган муддатга йўқолишига сабаб бўлган қасддан баданга енгил шикаст етказиш; Хотинига (эрига), собиқ хотинига (собиқ эрига), бир рўзғор асосида биргаликда яшаётган шахсга ёки умумий фарзандга эга бўлган шахсга содир этилаётган пайтда ҳаёт учун хавfli бўлмаган ва ушбу модданинг олтинчи қисмида назарда тутилган оқибатларга олиб келмаган, лекин соғлиқнинг узоқ вақт, яъни камида йигирма бир кун, аммо тўрт ойдан кўп бўлмаган даврда ёмонлашувига ёки умумий меҳнат қобилиятининг ўн фоиздан ўттиз уч фоизгача йўқолишига сабаб бўлган қасддан баданга ўртача оғир шикаст етказиш; Ушбу ҳаракатларни а) икки ёки ундан ортиқ шахсга нисбатан; б) ҳомиладорлиги айбдорга аён бўлган аёлга нисбатан; в) ўта шафқатсизлик билан; г) ғаразли ниятларда; д) диний таассублар замирида; е) бир гуруҳ шахслар томонидан; ж) такроран, хавfli рецидивист томонидан ёки илгари Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодекснинг 97, 104 ва (ёки) 105-моддаларида назарда тутилган жиноятларни содир этган шахс томонидан; з) ўта хавfli рецидивист томонидан; и) қуролни ёки совуқ қурол сифатида фойдаланилиши мумкин бўлган ашёларни ишлатиб содир этиш; Хотинига (эрига), собиқ хотинига (собиқ эрига), бир рўзғор асосида биргаликда яшаётган шахсга ёки умумий фарзандга эга бўлган шахсга содир этилаётган пайтда ҳаёт учун хавfli бўлган қасддан баданга оғир шикаст етказиш натижасида кўриш, сўзлаш, эшитиш қобилиятини йўқотишга ёхуд бирон аъзонинг ишдан чиқишига ёки унинг функциялари тамоман йўқолишига, руҳий ҳолатнинг бузилишига ёки соғлиқнинг бошқача тарзда ёмонлашувига, умумий меҳнат қобилиятининг ўттиз уч фоиздан кам бўлмаган қисмининг йўқолишига ёки ҳомиланинг тушишига ёхуд баданнинг тузалмайдиган даражада хунуклашишига сабаб бўлиш; Ушбу ҳаракатларни а) ҳомиладорлиги айбдорга аён бўлган аёлга нисбатан; б) вояга етмаган шахсга нисбатан; в) ўта шафқатсизлик билан; г) ғаразли ниятларда; д) диний таассублар замирида; е) бир гуруҳ шахслар томонидан; ж) қуролни ёки совуқ қурол сифатида фойдаланилиши мумкин бўлган ашёларни ишлатиб содир этиш; Юқоридаги ҳаракатларни а) икки ёки ундан ортиқ шахсга нисбатан; б) такроран, хавfli рецидивист томонидан ёки илгари Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодекснинг 97 ва (ёки) 104-моддаларида назарда тутилган жиноятларни содир этган шахс томонидан; в) ўта хавfli рецидивист томонидан содир этилган бўлса; г) жабрланувчининг ўлимига сабаб бўлиш учун жиноий жавобгарлик белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодекси 1261-моддаси 2-қисми диспозициясини хотинини (эрини), собиқ хотинини (собиқ эрини), бир рўзғор асосида биргаликда яшаётган шахсни ёки умумий фарзандга эга бўлган шахсни дўппослаш, ушбу шахсларга соғлиқнинг қисқа муддат ёмонлашувига ёки меҳнат қобилиятининг унча узоқ бўлмаган муддатга йўқолишига олиб келмаган қасддан баданга енгил шикаст етказиш ўша ҳаракатлар учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин ёки муқаддам Ўзбекистон Республикаси маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги Кодекси 474-моддаси (Вояга етмаган ёки меҳнатга

лаёқатсиз шахсларни моддий таъминлашдан бўйин товлаш) ҳамда 475-модда (Ота-онани моддий таъминлашдан бўйин товлаш) билан жавобгарликка тортилган шахс томонидан содир этилган бўлса сўзлари билан тўлдирилиши таклиф этилади.

Бундан ташқари Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодекси 661-моддаси (Ярашилганлиги муносабати билан жиноий жавобгарликдан озод қилиш) 1-қисми матнини ушбу Кодекс 1261-моддасининг бешинчи қисми билан тўлдирилиши таклиф этилади. Ушбу ўзгартиш жиноят оқибатида оилаларнинг бузилишини олдини олиш ва келгусида уларнинг тинч ва тотув ҳаёт кечирishiлари учун асос бўлиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар (REFERENCES)

1. <https://cyberleninka.ru/article/n/oilaviy-maishiy-z-ravonlikdan-iborat-zhinoyatlarni-kvalifikatsiya-ilishning-mu-im-zhi-atlari/viewer>
2. <https://kun.uz/35378543>
3. “Ўзбекистон Республикасининг “Хотин-қизлар ва болалар ҳуқуқлари, эркинликлари ҳамда қонуний манфаатларини ишончли ҳимоя қилиш тизими янада такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги 2023 йил 11 апрель кунидаги 829-сон қонуни.
4. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси.
5. Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси.

QIDIRUV QAZILMALARI USTUNLARI BO‘YICHA GEOLOGIK KESIMLAR

Karimova Anora Baxtiyeroyna, assistent
Ismatullayev Abduraim Ulfat o‘g‘li, talaba

(Toshkent davlat transport universiteti)

Annotatsiya: Yerlarni sug‘orish, zaxini qochirish va suv bilan ta‘minlash loyihalarini tuzish uchun yerlarning geologik tuzilishi, gidrogeologik va injenergeologik sharoiti to‘g‘risida to‘liq ma‘lumotlarga ega bo‘lish lozim.

Kalit so‘zlar: gil, argilit, qumtosh, oxaktosh, dolomit, uzilma va darzliklar, burg‘ulash quduqlari.

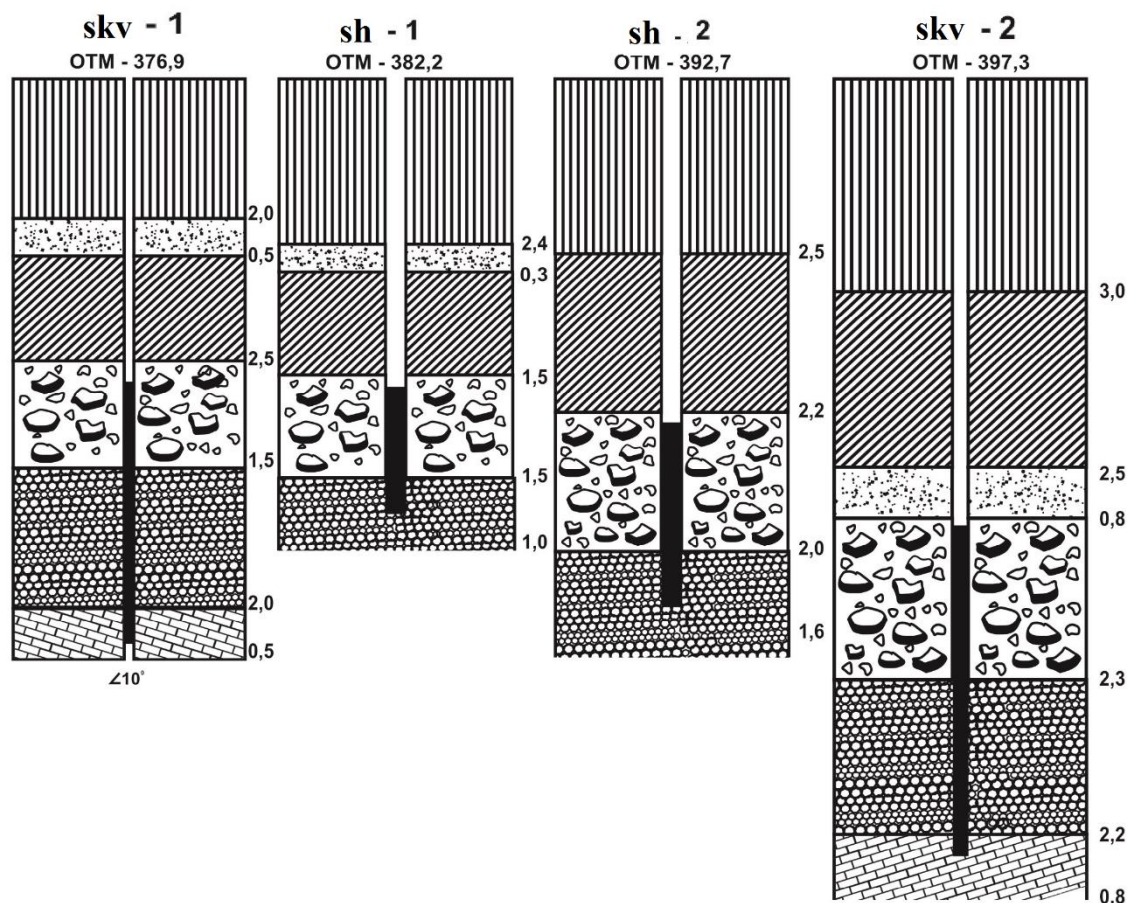
Kirish. Xarita va planda tasvirlangan har xil turdagi qatlam va foydali qazilma uyumlarining tarqalish qonuniyatlarini, yotish shakllarini, o‘zaro munosabatlarini, joylarning rel‘efni to‘liq ifodalash maqsadida geologik kesim tuzatilishini kuzatish mumkin.

Asosiy qism: Geologik kesim, geologik profil — joyning geologik tuzilishining vertikal tekislikdagi grafik tasviri hisoblanadi. Bunday kesim tog‘ jinslarining yo‘nalishiga ko‘ndalang qilib, ayrim hollarda esa biror burchak ostida tuziladi. Geologik kesim geologik xaritalarni to‘ldiradi va uni aniqlashtiradi [1]. Yer yuzasida olib borilgan geologik kuzatishlar, burg‘ilashdan olingan ma‘lumotlar va turli geofizik usullarning natijalaridan Geologik kesim tuzishda foydalaniladi [2]. Geologik kesimda tog‘ jinslarining o‘zaro munosabati, yoshi, qatlamlarning qalinligi, fatsiyalarning bir-biriga o‘tishi tasvirlanadi. Shuningdek, geologik kesim tuzishga birinchi navbatda foydali qazilma uyumlarining chegarasiga, yotish elementlariga, morfologik shakllariga, tarqalish qonuniyatlariga, yondosh tog‘ jinslari bilan munosabatlariga alohida e‘tibor beriladi. Geologik kesim tuzish uchun xarita va planning eng baland va eng past nuqtalarini o‘z ichiga oladigan ma‘dan tuzilishi to‘g‘risida to‘liq ma‘lumot beradigan yo‘nalishlar belgilanadi. Odatda kesimlar asosiy strukturalar va ma‘dan uyumlari yo‘nalishiga ko‘ndalang qilib, ayrim hollarda esa biror burchak asosida tuziladi. Geologik kesimga joyning relyefi va geologik tuzilishini ko‘rsatuvchi geologik xarita, topografik profil va marksheyderlik planlari asos qilib olinadi. Muxandislik geologik kesim antropogen jinslarning qalin g‘ilofi bilan qoplangan rayonlar uchun juda muhim. Geologik kesim turli masshtabda: 1:1000000 (regional kesim)dan 1:1000 — 1:50 (mufassal kesim)gacha bo‘ladi. Geologik kesimning vertikal va gorizontallari bir xildir [3]. Muhandislik geologiya va suv omborlari qurishda ishlatiladigan geologik kesimning vertikal masshtabi gorizontallari masshtabga nisbatan 10 va hatto 100 baravar katta bo‘lishi mumkin. Muhandis-geologik kesimlar xaritalarning asosiy to‘ldiruvchilaridir [4]. Ular chuqurlikdagi maydonning muhandis-geologik sharoitlarini aniqlash imkonini beradi. Ular parmalangan quduqlardan va shurflardan olingan ma‘lumotlar bo‘yicha quriladi. Izlanish maqsadiga bog‘liq holda tarh tuzishda loyihalanaotgan inshootlar, ko‘prik kechuvlari, yo‘l trassalarning o‘qlari yo‘llanma sifatida xizmat qilishi mumkin. Kesim tuzish uchun zaruriyatlar: - topografik asos kesim yo‘nalishi bo‘ylab topografik bo‘ylama profil yoki gorizontallariga qidiruv qazilmalari tushirilgan topografik xarita - qidiruv qazilmalari yoki shurflar – parmalangan quduqlarning grafik ustunlari bo‘yicha geologik tuzilishi ta‘riflangan jurnallar - gruntlarning laboratoriya tekshiruvlari natijalaridir [5-7]. Kesimlarning masshtablari ko‘p hollarda xaritaning masshtabiga mos kelishi kerak. Ko‘proq yaqqollikka ega bo‘lish zarurati tug‘ilganda xarita

masshtabiga nisbatdan kesim masshtabini yoki kesimning gorizonta masshtabiga nisbatdan vertikal masshtabni 1-rasmda orttirish mumkin [8].

1-rasm

Qidiruv qazilmalari ustunlari bo'yicha geologik kesim tuzish

Loyihalanayotgan temir yo'l o'qi bo'ylab geologik kesim tuzishda qidiruv-tadqiqot ishlarining tarkibi [9-10] va vazifalari quyidagilardan iborat:

— qidiruv-tadqiqot ishlari olib borilgan hududning geologik, gidrogeologik, injener-geologik ishlar ma'lumotlarini yig'ish, tahlil qilish, o'rganish va tartibga keltirish;

— dala ishlari maydonining geologik tuzilishini, tog' jinslarining tarkibi va xususiyatlarini o'rganish;

— hududning tektonik va geomorfologik sharoitini o'rganish;

— sizot suvlarining kimyoviy tarkibini va tog' jinslarining sho'rlanganligini o'rganish [11-12].

Xulosa: So‘z yakunida, ko‘p asrlar davomida odamlar turli xil tabiiy jarayonlarni kuzatganlari bois, ularning xususiyatlari, sabablari va oqibatlarini payqaydilar; e‘tibor bering, ba‘zi jarayonlar tez-tez va katta kuch bilan sodir bo‘ladi va bir joyda ular juda kamdan-kam kuzatilishi mumkin. Tabiiy jarayonlar bir-biri bilan bog‘liqligini, ular sayyoramizni doimiy va doimiy ravishda o‘zgartirishini va boshqalarga e‘tibor bermasdan turib, hech narsani o‘rganish mumkin emasligini sezmaslik qiyin. Tabiiy resurslar va hodisalar esa ushbu jarayonlar atrofimizdagi muhitga ijobiy ta‘sir qiladimi yoki yo‘qligini aniqlab bo‘lmaydi. Butun dunyo olimlari halokat va o‘limga olib keladigan ofatlarning oldini olish, insoniyat uchun qulayroq bo‘lgan jarayonlarni targ‘ib qilish maqsadida tabiat qonuniyatlarini, undagi jarayonlar, hodisalar, ular o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rganmoqda. Tabiat yashaydigan qonunlarni o‘rganish, inson u bilan muloqot qilishni o‘rganishini anglatadi. Bu ishlar bilan bir qatorda qishloq xo‘jaligi uchun yaroqli bo‘lgan yerlarni o‘zlashtirish va melioratsiyalash masalalarini kompleks hal etish, suv xo‘jaligi qurilishining texnikaviy darajasini va sifatini yuqori darajaga ko‘tarish, sug‘oriladigan va zaxi qochiriladigan har bir gektar yerdan yuqori hosil olishga erishish, suv-yer resurslaridan oqilona foydalanish kabi bir qancha masalalarni hal etish ko‘rsatilgan. Shu maqsadda hozirgi davrda yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashda geologiya, gidrogeologiya, ekologiya, gidrologiya, tuproqshunoslik kabi tabiiy fanlar muhim o‘rin tutadi. Foydali qazilma konlarini ochish va istiqbolini aniqlash uchun bajariladigan geologik, geokimyoviy va geofizik tadqiqotlar. geologik syomka bilan birga o‘tkazilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. M.Z. Nazarov Injenerlik geologiyasi. T.: O‘qituvchi, 1980. -177 b.
2. Karimova A.B., Sheraliyeva X. YMTY-11 guruh talabasi Qumli gruntning fizikaviy ko‘rsatkichlarini tavsiflash orqali hisobiy qarshiligini aniqlash // Academic Research in Educational Sciences Volume 3 Issue 12 December, 2022, 04.Октябрь, 2022,. – p.477-482.
3. Karimova A.B., Barotov A. YMK-3 guruh talabasi Gruntlarning fizik - mexanik xossalarini aniqlash // Procedia of Theoretical and Applied Sciences (Portugal) «International Symposium of Life Safety and Security» 04.Октябрь, 2022,. – p.1-5.
4. Karimova A.B., Barotov A. (2023/3/6). Impact of Earthquakes on Artificial Structures. Miasto Przyszłości, 33, p. 48-52.
5. KA Baxtiyrovna, BA Ixtiyor o‘g‘li. Qoziqli poydevor turlari va uning o‘ziga xos xususiyatlari. Innovative Society: Problems, Analysis and Development Prospects, 165-168.
6. Baxtiyrovna, K.A., & Ixtiyor o‘g‘li, B.A. Temirbeton ko‘priklarda gidroizolyasiyaning ahamiyati. In Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies (Vol. 2, No. 4, pp. 536-541)
7. АБ Каримова, ЖТ ўғли Озоджонов Шахар ра транспорташ инфраструктуреша уровенаша балан кадан баруй замонба земонда алиш намешудаги манолит куприко рая

мегузарондаги проект и сохтана худашба мос хосиятош // Educational Research in Universal Sciences 2 (4), 188-193.

8. Шермухамедов У.З., Каримова А.Б. Современные подходы проектирования и строительства мостов и путепроводов в Республике Узбекистан // "Science and innovation" international scientific journal. Volume 1 Issue 8, UIF-2022: 8.2. ISSN: 2181-3337. – p. 647-656.

9. Shermukhamedov, U. Z., Karimova, A. B., Khakimova, Y. T., & Abdusattorov, A. A. (2022). Construction technology of new types of continuous reinforced concrete (monolithic) bridges and overpasses. *Scientific Impulse*, 1(4), 1023-1032.

10. Shermuxamedov U.Z, Karimova A.B., Hakimova Ya.T. Real seismogramma yozuvlari ta'sirida uzluksiz monolit ko'priklar konstruksiyalarining dinamik tahlili. Международный научный журнал «Научный импульс», №3 (100), часть 1, Октябрь, 2022. – с. 291-296.

11. Karimova, A. (2022). feasibility study of reinforced concrete bridges and overpasses in the conditions of the republic of Uzbekistan with different static schemes.

12. Karimova, A. (2022). justification of the efficiency of continuous (monolithic) bridges and overpasses in the conditions of the republic of Uzbekistan.

АМИР ТЕМУР ДАВРИ МАДАНИЯТИ ВА УНИНГ АСОСИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ**САЪДУЛЛАЕВА ШАХРАБО****Анджон давлат университети 3-босқич талабаси****Shahrabosadullaveva5@gmail.com**

АННОТАЦИЯ. Юксак маънавиятли инсонларгина умумхалқ манфаатларни кўзлаб давлат, жамият аҳамиятига молик йирик тадбирларни амалга оширишга қодир бўладилар. Миллий давлатчилигимиз ривожига катта ҳисса қўшган, ўз даврида буюк давлатга асос солган сиймолардан бири Амир Темур ҳам ана шундай шарқона, исломий ақл-заковатли, маънавиятли инсон бўлган.

Калит сўзлар: Амир Темур, маънавият, буюк давлат, ақл-заковат, тарих илм-фан, маданият.

АННОТАЦИЯ. Только энергичные люди смогут проводить масштабные мероприятия национального и общественного значения в интересах общества. Амир Темур, один из деятелей, внесших большой вклад в развитие нашей национальной государственности и основавший в свое время великое государство, был таким восточным, исламским интеллектуальным и духовным человеком.

Ключевые слова: Амир Темур, духовность, великое государство, разум, история, наука, культура.

ABSTRACT. Only energetic people will be able to carry out large-scale events of national and public importance in the interests of society. Amir Temur, one of the figures who made a great contribution to the development of our national statehood and founded a great state in his time, was such an oriental, Islamic intellectual and spiritual person.

Keywords: Amir Temur, spirituality, great state, mind, history, science, culture.

КИРИШ. Президентимиз Шавкат Мирзиёев таъбири билан айтганда: "... халқ армонини рўёбга чиқаришга бўлган интилиш Амир Темур ибн Тарағай Баҳодир даврида нафақат мамлакат мустақиллигини таъминлаш, балки қудратли давлат барпо этиш, маданият, санъат ва илм фан соҳаларини ривожлантиришга хизмат қилди" [1]. Мустақиллик йилларида юртимизда тарихни ёзма манбалар асосида тадқиқ этишга эътибор кучайди, аждодларимиз томонидан узоқ ўтмишда яратилган маданий-маънавий меросни ўрганиш ва тарғиб қилиш долзарб масалалар қаторига кўйилди. Илм-фан, маданият ривожига улкан ҳисса қўшган аждодларимизнинг нутилган номлари қайта тикланди. Моҳир саркарда, давлат арбоби, илм-фан, маданият ҳомийси бўлган Амир Темур ана шундай тарихий шахслардан биридир. Ҳазрат соҳибқирон марказлашган давлатга асос солди, уни ҳар томонлама мустаҳкамлаб, ривожлантириб, шон-шухратини бутун жаҳонга ёйди, буюк салтанатнинг ҳукмдори сифатида миллатлар ва халқларни бирлаштирди. Унинг ҳукмдорлик йилларида маданият, илм-фан, меъморчилик, тасвирий санъат, мусиқа ва шеърият юксак чўққига кўтарилди. Бир сўз билан айтганда, темурийлар даври ренессансига асос солинди.

Соҳибқирон Амир Темур ҳазратлари – миллатимизнинг суянган тоғларидан бири, халқимизнинг абадий фаҳри ва ғуруридир. Ул зот Туронзаминни мўғуллар истилоси асоратидан озод этди, мамлакат ва халқ дахлсизлигини, тинчлигини ва осойишталигини, ободлик ва фаровонликда ривожланишини тўлиқ ва ишончли кафолатлай оладиган марказлашган қудратли давлатни вужудга келтирди, унинг амру иродаси остида бу ерда

хаёт ҳар тарафлама гуллаб-яшнади. Туронзамин Амир Темур даврида Буюк Ипак йўлининг қайноқ, гавжум, файзли-баракали гўшалардан бирига айланди.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР. Инсоният тарихида жаҳонгирлик даъвоси билан тарих саҳнасида чиққан фотиҳлар орасида Амир Темур ўзининг илм-фанга, маданият ва санъатга, меъморчилик ва бунёдкорлик ишларига қўшган ҳиссалари билан ажралиб туради. Тарихчиларнинг маълумотига кўра, Амир Темур ўз мамлакатига Марказий Осиёдан ҳамда ҳарбий юришлар натижасида қўлга киритилган давлатларнинг жуда кўп олимларини жам қилган. Улардан Амир Темур ва темурийлар даврида яшаган муаррихлар Шарафиддин Али Яздий, Низомиддин Шомий, Мирхонд, Ибн Арабшоҳ, Муиниддин Натаний ва бошқа қатор муаллифларнинг аксарияти ўша даврда яшаганликлари учун бўлиб ўтган воқеа ва ҳодисаларни унинг бевосита ҳамда билвосита шоҳидлари сифатида жонли ва ишончли тарзда баён қилинган. XV – асрда яшаган таниқли араб тарихнавислари, жумладан: Ибн Холдун, Ибн Дуқмоқ, Ас-Суютий, Ал-Қалқашандий, Ас-Саҳовий, Баҳриддин ал-Айний, Ибн-Ийос, Ибн Тағриберди, Ибн Ҳажар ал-Асқалоний, ал-Макризий ва бошқалар ўз тарихий асарларида Амир Темурга, айниқса унинг шахсига, Ирок, Шомга қилган ҳарбий юришлари, дипломатик алоқалар ҳақида кўпдан-кўп қимматли маълумотларни келтирилган.

Темурийлар даври томоша санъатлари, байрамлари тўғрисида маълумотлар ва умумлашмалар кўплаб сақланиб қолган. Шу маънода Зайниддин Восифийнинг “Бадоеъ ул-вақоъ”, Хондамирнинг “Мақорим ул-ахлоқ”, Захириддин Муҳаммад Бобурнинг “Бобурнома”, Хасанхўжа Нисорийнинг “Музаққири аҳбоб” каби асарлари қимматлидир. Айниқса, анъанавий театр, рақс ва цирк бўйича маълумотлар умумлашма фикрлар ва мўъжаз тадқиқотлар Алишер Навоийнинг бутун ижоди бўйлаб сочилган. Шунингдек, Абу Наср Фаробий, Абу Абдуллоҳ Хоразмий, Абу Али ибн Сино, Абдурахмон Жомий, Дарвеш Али Чангий ва бошқаларнинг мусиқа саънатига оид рисолаларда рақс ритми ва усуллари ҳақида маълумотлар, илмий мушоҳадалар учрайди. Ҳозирча, биргина Ҳусайн Воиз Кошифийнинг “Футувватномаи султоний ёҳуд жавонмардлик тариқати” рисоласида ўйин ва томошаларнинг айрим тоифалари хусусида фикр юритилади. Шунингдек, ўтмишда анъанавий театр, кўғирчоқбозлик, рақс, халқ цирки, кўшиқчиликнинг барча шакллари, турлари “Томоша” деган биргина истилоҳ билан ифодаланган. Асли арабча бу сўз “Қараш, кўздан кечириш” деган маъноларни англатади. Аммо Марказий Осиё минтақасида унинг маъно доираси жуда кенг бўлиб, кўпчиликка мўлжалланган ҳамда кўрувчи ва тингловчини қувонтирадиган ёки қайғуртирадиган, баъзан ҳатто жумбушга соладиган ижролар, майдон маъракалари, маросимлар билан боғлиқ намойишлар ва ўйинлар – барчаси “Томоша” деб юритилган. Туркийчада “Ўйин” атамаси ҳам ишлатилган. Бироқ унинг қўллаш доираси ҳаддан ташқари жуда кенг бўлиб, эрмак машғулотлар, бадантарбия ва спортга алоқадор соҳаларни ҳам ўз ичига олган[2.3].

Шарофиддин Али Яздий “Зафарнома” муқаддимасида Чингизхон билан Амир Темур ўртасидаги фарққа тўхталиб шундай ёзади: “Чингизхон қайси шаҳар ва вилоятниким босиб олган бўлса, на ул жойдан асар қолди-ю, на улусидан хабар.... Ҳазрат соҳибқироннинг бахтиёр замонида фатҳ этилган жойларда эса, низочилар ва душманларнинг ихтиёридан бутунлай чиқди ва аҳволи олдингидан ҳам анча яхшироқ

ва ободроқ. Халки эса тинч ва хурсанд бўлди...” Амир Темур ва темурийлар давлатида турли байрамлар, сайиллар, томошалар ўтказилиб келинганлиги тўғрисида кўпгина илмий маълумотлар бор. Маъракаларда ҳар тоифа ижрочилар алоҳида — алоҳида тарабхона ва хосхона санъаткорларнинг аралаш гуруҳлари ўз маҳоратларини намойиш этишган бўлса, театрлашган сайиллар ва намойишларда минглаб ҳар хил ижрочилар қатнашган ва ўзаро беллашган. Амир Темур Мовароуннаҳрда илгаритдан мавжуд анъаналарни давом эттирган ҳолда, ўзининг ҳар бир ғалабасини байрам, тўй билан нишонлаган. Ҳар бир азиз меҳмонни зиёфат ва базм билан сийлаган. Оилавий маросимларни ҳам созанда, хонанда ва раққосу-раққоссаларсиз, умуман олганда ўйинчиларнинг катта-катта гуруҳларини жалб этган ҳолда ўтказишни ёқтирган. Унинг даврида халқ байрамлари жуда ҳам кенг кўламда нишонланганлигини тарихий манбалардан топишимиз мумкин.

Хос базмларда мақом куйлари чалинган. Бу куйларга раққос ва раққосалар хиром этган, масхара ва муқаллидлар кулдирган, байрамларда катта майдон ва маъракаларга яраша томошалар кўрсатилган. Майдон томошалари орасида от билан бажариладиган пойга, улоқ чопиш (Кўпкари), отдан ағдариш, чавгон, қабоқ ўйин кабилар, ҳаққоний куч синови ҳисобланмиш кураш (Гуштирлик), қилич, найза, гурзи ва бошқа жанговар қурол ва аслаҳалар билан ўтадиган беллашувлар, шунингдек, кўчқор, хўроз уриштириш каби қадимий ўйин ва мусобақалар етакчилик қилган[4].

ХУЛОСА. Амир Темур маънавиятининг шаклланишида ислом дини асослари алоҳида ўрин тутди. Бу даврда исломнинг ривожланиши, шариат қонун-қоидаларининг қарор топиши учун катта имкониятлар яратилган. Дин пешволари ва уламоларнинг йўл-йўриқлари, маслаҳатларига амал қилинган ҳолда давлатни идора қилиш ишлари амалга оширилган. Бу ҳақда у шундай ёзади: "Ҳар ерда ва ҳар вақт Ислом динини қувватладим. Яна тажрибамда кўриб билдимки, давлат агар дини иймон асосида қурилмас экан ундай салтанатнинг шукуҳи, қудрати ва тартиби йўқолади" [5]. У қаерга юриш қилган бўлса, ислом байроғини баланд кўтарган. Ёлғон гапирган, алдоқчи кишилардан узоқроқда бўлишга интилгани унинг энг яхши фазилати бўлган. У шундай деган еди: "Мен бир қўлимда адолат шамини, иккинчи қўлимда ҳақиқат шамини ушладим. Шу икки шам билан ўзимни ҳаёт йўлимни белгиладим". Бугунги кунда Янги Ўзбекистоннинг Учинчи Ренессанс негизлари яратилаётган бир даврда тарихий меросга, ўзликни англашга янгича муносабат шакллантирилаётган, жамиятимиз маънавий ҳаётида покланиш юз бераётган бир шароитда Амир Темур даврида яратилган маънавият муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. - T.: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021. – 464 bet.
2. <https://cyberleninka.ru/article/n/amir-temur-va-temuriylar-davri-adabiy-muhit-va-tasviriy-san-atning-ba-zi-jihatlar-tarixiy-manbalarda>
3. <https://abiturtest.uz/mavzular/amir-temurning-maanaviyat-marifat-va-talim-tarbiya-haqidagi-talimoti-asoslari/>
4. <https://shosh.uz/uz/amir-temur-va-temuriylar-davrida-san-at-va-madaniyat/>
5. Temur tuzuklari.- T.: G'ofur G'ulom nashriyoti. 1991.

YANGI UYG‘ONISH DAVRINING TAMAL TOSHI

IKROMOVA MADINA

O‘zDSMI “Madaniyat va san’at muassasalarini tashkil etish hamda boshqarish” ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2023-yil 22-dekabr kuni Respublika Ma’naviyat va ma’rifat kengashining kengaytirilgan yig‘ilishda madaniyat va san’at hamda ma’naviy-ma’rifiy sohalar bo‘yicha ilgari surilgan tashabbuslar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar. Sektor, “Bahor” raqs ansambli, filormoniya, “Orol madaniyati”, “Buyuk ipak yo‘li” muzeyi, Amir Temur

Аннотация. В данной статье проанализированы инициативы, выдвинутые в сфере культуры и искусства и духовно-просветительской сфере на расширенном заседании Республиканского совета духовности и просвещения 22 декабря 2023 года под председательством Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева.

Ключевые слова. Сектор, танцевальный ансамбль «Бахор», филармония, «Островная культура», музей «Великий шелковый путь», Amir Temur.

Abstract. This article analyzes the initiatives put forward in the field of culture and art and the spiritual and educational sphere at an expanded meeting of the Republican Council of Spirituality and Education on December 22, 2023, chaired by the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev.

Keywords. Sector, dance ensemble "Bakhor", Philharmonic, "Island Culture", Museum "Great Silk Road", Amir Temur

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2023-yil 22-dekabr kuni Respublika Ma’naviyat va ma’rifat kengashining kengaytirilgan bo‘lib o‘tdi. Unda ma’naviyat va madaniyat faollari, adabiyot va san’at namoyandalari, shuningdek, Oliy Majlis palatalari, Vazirlar Mahkamasi vakillari, vazirlar va hokimlar ishtirok etdi. Davlat rahbari jahon miqyosida taraqqiyot sur’atlari shiddatli tus olgani, o‘ta ziddiyatli jarayonlarning ta’siri mamlakatimizda ham sezilayotganini qayd etdi. “Tarixdan ma’lum, Vatan va xalq taqdiriga nisbatan tahdidlar kuchaygan vaziyatda aynan millat fidoyilari – uyg‘oq qalbli ziyolilar, shoir va adiblar, san’at namoyandalari, ma’naviyat va ma’rifat sohasi xodimlari jasorat bilan maydonga chiqqanlar. Mamlakatimiz o‘z taraqqiyotining yangi, yuksak bosqichiga kirayotgan hozirgi paytda bizga jadid bobolarimiz kabi g‘arb ilm-fan yutuqlari bilan birga, milliy qadriyatlar ruhida tarbiya topgan yetuk kadrlar suv bilan havodek zarur”³, deb ta’kidladi Shavkat Mirziyoyev.

Prezidentimiz ushbu masalalarga bag‘ishlangan 9 ta yo‘nalishdagi vazifalarni ilgari surdi. Jumladan, Avvalo, ma’naviyat va madaniyat sohasi uchun metodik asos bo‘lib xizmat qiladigan milliy g‘oyani rivojlantirish bo‘yicha alohida dastur ishlab chiqish lozimligi ta’kidlandi. Ba’zi guruhlar orasida diniy qarashlarni Konstitutsiya va qonunlarimizga qarshi qo‘yish, dunyoviy qadriyatlarni harom deb bilish holatlari afsus bilan qayd etildi. Prezident bu o‘rinda Ibratning “Ulam o g‘ayrat etkanda millat, albatta, isloh topur”, degan hikmatli so‘zlarini yodga oldi.

³ <https://president.uz/uz/lists/view/6941>

Ziyolilar, nuroniylar, haj va umraga borib kelgan yurtdoshlarimiz ma'naviyat targ'ibotchisi bo'lishi, odamlarni yaxshilikka boshlashi kerakligi aytiladi. Ta'lim tizimiga qaratilayotgan e'tibor izchil davom ettiriladi. Bu borada ham tenglik ta'minlanishi, xususan, qiz bolalarning o'qishi va kasb-hunar egallashi jamiyat rivojida muhim ekani alohida ta'kidlandi.

Ikkinchidan, madaniy-ma'rifiy sohadagi ishlarda hokimlarning mas'uliyati oshiriladi. Tuman va shaharlarda Ma'naviyat va ma'rifat maskanlari ishga tushiriladi. Shu maqsadda, hududlardagi 4 ta sektorga qo'shimcha ravishda ma'naviyat sektori tashkil etilishi ma'lum qilindi. Ular joylardagi Ma'naviyat va ma'rifat kengashlarining ishchi tuzilmasi sifatida faoliyat ko'rsatadi.

Uchinchidan, teatr san'atini rivojlantirish bo'yicha dastur ishlab chiqiladi. Unda eng yaxshi piyesalar uchun ijodiy buyurtma berish, ijodiy va yordamchi xodimlarning chet el teatrlarida mahoratini oshirish, yosh rejissyorlarni qo'llab-quvvatlash uchun Mannon Uyg'ur nomidagi mukofot ta'sis etish kabilar nazarda tutiladi. Korxonalar va muassasalarda o'zining bir kuni «Teatr kuni» deb belgilanib, xodimlarning teatrlarga borishi yo'lga qo'yiladi.

To'rtinchidan, kelgusi yildan har bir tumanda sahnali zal, kutubxona, kinozal va to'garak xonalari bo'lgan bittadan madaniyat markazi faoliyati yo'lga qo'yiladi. Joylardagi 600 dan ziyod badiiy havaskorlik jamoalarining moddiy-texnik bazasini yaxshilash bo'yicha dastur qabul qilinib, bunga 100 milliard so'm yo'naltiriladi.

Beshinchidan, maqom va baxshichilik san'atini ilmiy asosda o'rganish va rivojlantirish kuchaytiriladi. Maqom, katta ashula, baxshichilik, atlas va adras, kulolchilik va zargarlik kabi an'analarni davom ettiradigan maktablar yaratiladi.

Oltinchidan, musiqa va raqs san'ati rivoji qo'llab-quvvatlanadi. Jumladan, "Bahor" raqs ansambli ilgari Filarmoniya joylashgan mashhur san'at saroyida faoliyat yuritadi. Taniqli ashula va raqs ansambllarining xorijga gastrol safarlari ko'paytiriladi. Musiqa va raqs san'ati masalalarini ilmiy o'rganish, sohada ilmiy kadrlarni ko'paytirish maqsadida ilmiy tadqiqotlar uchun grantlar joriy qilinadi. Shuningdek, Toshkent davlat sirki binosi ta'mirdan chiqariladi.

Yettinchidan, xalqaro maydonda o'zbek madaniy diplomatiyasi kengaytiriladi. Kelgusi yili Toshkentda jahon kreativ iqtisodiyotiga bag'ishlangan konferensiya, Nukusda esa "Orol madaniyati" xalqaro ilmiy anjumani o'tkaziladi. Muzeylar faoliyatini takomillashtirish bo'yicha yetti yillik dastur qabul qilinadi. Tarix muzeyi hamda San'at muzeyining yangi binolari barpo etiladi. Temuriylar tarixi hamda Tabiat muzeylarining ekspozitsiyasi yangilanadi. Alisher Navoiy nomidagi Adabiyot muzeyi kapital ta'mirlanadi. Bundan tashqari, muzeylarimizda, xususan, Islom sivilizatsiyasi markazida Birinchi va Ikkinchi Renessans, davlatchilik tarixi va buyuk allomalar faoliyati bo'yicha yangi ekspozitsiyalar tashkil qilinadi. Fransiya bilan hamkorlikda Milliy restavratsiya markazi faoliyati yo'lga qo'yiladi. Muqaddas kitob – Usmon Qur'oni sahifalari konservatsiya qilinadi. Yurtimizning ko'hna tarixiga bag'ishlangan 18 ta arxeologiya yodgorligi ochiq osmon ostidagi muzeyga aylantiriladi. Samarqandda Sohibqiron Amir Temur bog'lari qayta tiklanadi, "Buyuk ipak yo'li" muzeyi barpo etilib, Bibixonim majmuasi restavratsiya qilinadi.

Sakkizinchidan, kino sohasi rivojlantiriladi. Bu borada "Tirik tarix" seriyasida Vatanimizning shonli o'tmishiga bag'ishlangan filmlar yaratish dasturi ishlab chiqiladi. Bunga xorijiy ijodkorlar, kinokompaniyalar hamda investorlar ham jalb etiladi. Shuningdek, bolalar uchun buyuk ajdodlarimizning ibratli hayot yo'li haqida ko'p qismli animatsion filmlar yaratish zarurligi ta'kidlandi. Kinoni iqtisodiyot bilan uyg'un rivojlantirish maqsadida Buxoro, Samarqand va Toshkent viloyatlarida "erkin iqtisodiy kinohududlar" barpo etish vazifasi qo'yildi. Milliy seriallar bo'yicha mavjud tizimni tubdan isloh etish, ularni g'oyaviy-badiiy va texnik jihatdan

jozibali darajaga yetkazish zarurligi ta'kidlandi. Buning uchun IT-park kabi erkin iqtisodiy zona – "Cinema park" tashkil qilish tashabbusi ilgari surildi. **To'qqizinchidan**, tasviriy va amaliy san'at sohasini rivojlantirish bo'yicha dastur qabul qilinadi. Jumladan, Markaziy ko'rgazmalar zali rekonstruksiya qilinib, jihozlanadi. Badiiy fond hududida zamonaviy galereya binosi quriladi hamda 40 ta ijodiy ustaxonadan iborat Yosh rassomlar markazi tashkil etiladi. Xattotlik va miniatyura san'ati ta'limini amaliyot bilan bog'lash maqsadida milliy usulda qog'oz tayyorlash ustaxonasi tashkil etiladi. Boshqa tillarda ta'lim olgan hamyurtlarimizni davlat tilini o'rganishga rag'batlantirish choralari ko'riladi. Boshqa tillarga ixtisoslashgan maktablarda davlat tilini o'qitish soatlari ko'paytiriladi. O'zbek tili bo'yicha xalqaro fan olimpiadasi tashkil etiladi. Jamiyatimizda kitobxonlik madaniyatini oshirish qo'llab-quvvatlanadi. Ijodiy buyurtmalar, muallif va tarjimonlarga qalam haqi ko'paytiriladi. Nashriyot va matbaa korxonalarining moliyaviy imkoniyatlarini kengaytirish maqsadida 5 yilga soliqlardan ozod qilinadi. Prezident tarjima san'atining ahamiyatiga to'xtalib, bunday mehnatni munosib rag'batlantirish uchun Ogahiy nomidagi xalqaro mukofotni ta'sis etish tashabbusini ilgari surdi. Internet adabiyotini rivojlantirish ham muhimligi ta'kidlanib, shu maqsadda adabiyot, kino, tarix, san'at, folklor namunalari qamrab olgan "O'zbek madaniyati" portalini yaratish vazifasi qo'yildi.⁴ Umuman olganda ilgari surilgan bu muhim tashabbuslar mamlakatimiz madaniyati, san'ati va ma'nafiy-ma'rifiy siyosatida tub burilish yasovchi, yaqin va uzoq kelajakda xalqaro maydondagi milliy imijimiz hamda madaniyatimizni tanitish yo'lidagi o'ziga xos diplomatik dastur bo'la olishiga to'la ishonch bildira olamiz. Zero, hozirgi yuqori suratlar bilan tezlashib ketayotgan axborot asrida milliy qadryatlarni asrab qolish, yoshlar ongiga milliy davlatchilik g'oyalarini singdirish orqali o'zligimizni saqlab qolish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Pirovord maqsad esa dunyoga yangicha yuz bilan, yangi madaniy diplomatiya bilan yangi O'zbekiston bilan nazar tashlashdir.

Yig'ilishda **"Bugun ma'naviyat boshqa sohalardan o'n qadam oldinda yurishi, ma'naviyat yangi kuchga, yangi harakatga aylanishi kerak"** – dedi Prezidentimiz⁵. Albatta har qanday siyosatning asosida intellektual salohiyati kuchli, ma'naviy dunyosi barkamol kadrlarga tayaniladi. Shuni hisobga olgan holda barcha hududlarda mavjud sektorlarga ma'naviyat sektorlari ham qo'shib berilishi ma'lum qilindi. Bu shubhasiz, mahalla yoshlarini, ayniqsa uyushmagan yoshlarni madaniyat va san'atga oshno qilgan holda ularni davlat siyosatiga yanada yaqinlashtirishga xizmat qiladi desak aslo mubolag'a bo'lmaydi. Kengash yig'ilishi davomida yana bir muhim masala muzeylar faoliyatiga ham e'tibor qaratilib bu borada amalga oshirilishi lozim bo'lgan ishlar belgilab berildi. Jumladan, Muzeylar faoliyatini takomillashtirish bo'yicha yetti yillik dastur qabul qilinadi. Bundan tashqari, muzeylarimizda, xususan, Islom sivilizatsiyasi markazida Birinchi va Ikkinchi Renessans, davlatchilik tarixi va buyuk allomalar faoliyati bo'yicha yangi ekspozitsiyalar tashkil qilinadi. Fransiya bilan hamkorlikda Milliy restavratsiya markazi faoliyati yo'lga qo'yiladi. Muqaddas kitob – Usmon Qur'oni sahifalari konservatsiya qilinadi. Yurtimizning ko'hna tarixiga bag'ishlangan 18 ta arxeologiya yodgorligi ochiq osmon ostidagi muzeyga aylantiriladi. Samarqandda Sohibqiron Amir Temur bog'lari qayta tiklanadi, "Buyuk ipak yo'li" muzei barpo etilib, Bibixonim majmuasi restavratsiya qilinadi. Muzeylar faoliyatiga e'tibor berilishi bu nafaqat yosh avlodni tariximizga bo'lgan qiziqishini oshirish, balki

⁴ <https://president.uz/uz/lists/view/6941>

⁵ <https://president.uz/uz/lists/view/6941>

xalqaro maydondagi madaniy imijimizga ham ijobiy ta'sir o'tkazadi. Bundan tashqari, Yurtimizga tashrifi kun sayin ortib borayotgan xorijlik sayyohlar uchun ham bu ayni muaddodir.

Xulosa o'rnida aytishimiz mumkinki, davlatimiz rahbari ushbu kengaytirilgan yig'ilishda sosiy urg'uni milliy mafkuraga va bevosita yosh avlodning kelajagiga qaratdi. Yuqorida belgilab berilgan vazifalar, ilgari surilgan tashabbuslar va aniq maqsadlar "Yangi O'zbekiston", "Uchinchi Renessans" kabi ezgu maqsadlarimizga tamal toshi bo'lib xizmat qilishi darkordir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2023-yil 22-dekabr kuni Respublika Ma'naviyat va ma'rifat kengashining kengaytirilgan yig'ilishdagi nutqi.

2. "Kecha va Kunduz" Cho'lpon

3. <https://president.uz/uz/lists/view/6941>

O‘ZBEK TILI SO‘Z BIRIKMALARIDA JINS SEMASINING IFODALANISHI VA PRAGMATIK TALQINI

Sayitmurotova Maftuna Muxtorovna

BuxDU magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘zbek tilida so‘z birikmalarida jins semantikasining ifodalanish usullari va bu jarayonning pragmatik jihatlarini o‘rganishga harakat qilindi. Tahlil uchun o‘zbek tilidagi turli so‘z birikmalaridan namunalar olingan bo‘lib, ularda jinsga oid ma’nolarning qanday ifodalanishi va bu pragmatik omillar ta’sirida sodir bo‘lishi tahlil qilingan. Natijada ayrim so‘z birikmalarida jinsga oid semantikaning mavjudligi aniqlandi va buning sabablari pragmatika nuqtayi nazardan izohlandi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek tili, so‘z birikmalar, jins semantikasi, pragmatika, tilshunoslik.

Аннотация. В данной статье была сделана попытка изучить способы выражения гендерной семантики в узбекском словаре и прагматические аспекты этого процесса. Для анализа были взяты образцы различных словосочетаний узбекского языка, в которых анализировалось, как выражаются гендерные значения и как это происходит под влиянием прагматических факторов. В результате было выявлено наличие гендерной семантики в некоторых словарях, и причины этого были объяснены с точки зрения прагматики.

Ключевые слова: узбекский язык, лексика, гендерная семантика, прагматика, лингвистика.

Abstract. This article attempted to explore the modes of expression of gender semantics in Uzbek vocabulary and the pragmatic aspects of this process. For analysis, samples were taken from various Uzbek vocabulary, analyzing how gender-specific meanings are expressed and whether these are influenced by pragmatic factors. As a result, it was found that certain vocabulary contains gender-specific semantics, and the reasons for this were explained from the point of view of pragmatics.

Keywords: Uzbek language, word combinations, gender semantics, pragmatics, linguistics

KIRISH

O‘zbek tilshunosligida so‘z birikmalarining semantik xususiyatlari, shu jumladan ularda jins semantikasining ifodalanishi masalasi hali yetarli darajada o‘rganilmagan. So‘z birikmalari semantikasi bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar, asosan, so‘z birikmalarining umumiy ma’no xususiyatlari, ma’no turlari kabi qirralarga bag‘ishlangan [1].

So‘z birikmalarida jins semasining ifodalanishi va uning pragmatik omillarga bog‘liqligi masalasi tilshunoslikning eng dolzarb va qiziqarli yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki insonlar o‘rtasidagi muloqotda jinsga oid ma’nolarning ifodalanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli ushbu maqolada o‘zbek tilidagi so‘z birikmalar misolida jins semasining ifodalanishi jarayoni va unga ta’sir ko‘rsatuvchi pragmatik omillar tahlil qilinadi.

Maqolada quyidagi asosiy masalalar ko‘rib chiqiladi:

- O‘zbek tili so‘z birikmalarida jins semasining qanday ifodalanishi mumkinligi;
- So‘z birikmasining jinsga oid semantikaning paydo bo‘lishiga ta’sir etuvchi pragmatik omillar.
- Tadqiqot maqsadi o‘zbek tilida so‘z birikmalarida jins semantikasi ifodalanishining lingvopragmatik xususiyatlarini aniqlashdan iborat.

Maqolada umumiy va xususiy ilmiy usullardan, jumladan, tilshunoslikda qoʻllaniladigan taqsimlovchi-umumlashtiruvchi, izohlash usullaridan foydalanildi.

Soʻz birikmalari semantikasi va pragmatikasi masalalari boʻyicha chet el va oʻzbek olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqot ishlari [2,3] hamda oʻzbek tilining izohli lugʻatlari [4] maqola uchun asosiy manbalar hisoblandi.

Jins semantikasi va uning tilda ifodalanishi masalalari yuzasidan chet elda olib borilayotgan tadqiqotlar [5,6] ham ushbu maqola uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki ular orqali boshqa tillarda jins semasi qanday ifodalanishi va unga taʼsir etuvchi omillarni bilish mumkin.

Shuningdek, pragmatika sohasidagi tadqiqotlar [7, 8] ham maqoladagi asosiy yoʻnalish hisoblanuvchi soʻz birikmalarining jins semantikasi bilan pragmatika oʻrtasidagi bogʻliqlikni ochib berishda muhim ahamiyatga ega.

Ushbu manbalar asosida olib borilgan tahlillar natijalari maqolaning asosiy qismini tashkil etadi.

Tadqiqot davomida oʻzbek tilidan olingan turli soʻz birikmalari misolida ular tarkibida jinsga oid semantikaning ifodalanishi aniqlandi. Jumladan, ayrim ot+ot, sifat+ot, feʼl+ot koʻrinishdagi soʻz birikmalarida jinsga oid maʼnolarning mavjudligi qayd etildi.

Masalan, erkaklar uchun ishlatiladigan kiyim-kechak nomlari ifodalovchi soʻz birikmalarida, jumladan, “erkak koʻylak”, “erkak shapka” kabi birikmalar tarkibida jinsga oid maʼno mujassamlashganini koʻrish mumkin [4]. Bunda soʻz birikmasining birinchi tarkibiy qismi boʻlgan “erkak” soʻzining asosiy semantik vazifasi jinsni ifodalashdan iborat.

Shuningdek, ayrim sifat+ot birikmalarida ham jinsga oid semantika yaqqol namoyon boʻladi. Masalan, “pulsiz ayol”, “beva ayol” kabi birikmalarda ayol jinsiga xos xususiyatlar ifodalanadi [4].

Ayrim feʼl+ot birikmalarida ham shunga oʻxshash holat kuzatiladi. Jumladan, “erkaklashmoq” soʻz birikmasi erkak jinsga xos xususiyatlarning paydo boʻlish jarayonini ifodalaydi [9].

Tadqiqotda aniqlanishicha, soʻz birikmalarining jinsga oid semantika kasb etishi koʻproq nutqiy muloqot jarayonida yuz beradi. Yaʼni muayyan nutqiy vaziyat taqozosi bilan soʻz birikmasiga jinsiy maʼno yuklanishi kuzatildi.

Soʻz birikmalariga jinsiy maʼno yuklanishida komponentlarning emotiv-ekspressiv xususiyatlari ham muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, baʼzi taqqoslash asosidagi sifatdash birikmalarining jinsga oid konnotatsiyaga ega boʻlishi shular jumlasidandir.

Koʻpgina holatlarda soʻz birikmalari tarkibidagi feʼllar jinsiy maʼno anglatuvchi vosita vazifasini bajaradi. Chunki feʼllar harakat, holat, jarayon kabi tushunchalarni ifodalashi bilan bir qatorda, ularga jinsiy semantikani ham yuklash imkoniyatiga ega.

Soʻz birikmalarining jinsga oid maʼno kasb etishida ular tarkibidagi soʻzlarning metaforik xususiyatlari ham muhim ahamiyatga molik ekanini kuzatish mumkin.

Masalan, “qizaloq” soʻzi aslida goʻdak, bolalar maʼnosini anglatadi. Ammo ayrim nutqiy mavzular doirasida u ayol jinsini ifodalash uchun ishlatilishi mumkin. Shu kabi holatni boshqa soʻzlar, masalan “xonim”, “begim” soʻzlari misolida ham kuzatish mumkin [10].

Bu kabi hodisalar asosan nutqiy muloqot ishtirokchilarining ijtimoiy mavqeyiga, nutqiy vaziyatga bogʻliq holda yuz beradi. Yaʼni muayyan ijtimoiy holatda soʻzlovchining ayrim soʻzlarni jinsiy semantika yuklash orqali pragmatik maqsadini ifodalashi kuzatiladi.

Qo‘shimcha ravishda ta’kidlash joizki, so‘z birikmalarining jinsga oid semantika kasb etishi jarayonida metaforik ko‘chimning ham muhim ahamiyati bor. Ya’ni ba’zi hollarda so‘z yoki so‘z birikmasining asl ma’nosidan uzoqlashib, jinsiy belgi anglatish uchun ishlatilishi kuzatiladi.

Masalan, "sher" so'zi dastlabki ma'noda yirtqich hayvonni bildirsa, ba'zi nutqiy mavzularda erkaklar uchun ishlatilib, ularning jasorat va botirligini ta'kidlash uchun xizmat qiladi. Xuddi shu kabi "mo'jiza" so'zi ham ayollar uchun ishlatilganda ular go'zalligini ta'kidlash maqsadida qo'llanilishi mumkin.

Bunday hodisalar pragmatik omillarga asoslangan holda yuzaga keladi. Chunki nutqda muayyan pragmatik maqsadni amalga oshirish uchun leksik birliklarni jinsiy-metaforik ko‘chish asosida qo‘llash holatlari ko‘p uchraydi. Bu esa so‘z birikmalarining jinsiy semantika kasb etishida muhim lingvopragmatik mexanizm ekanligidan dalolat beradi.

Tahlil davomida shuni ta’kidlash lozimki, so‘z birikmalarining jinsga oid semantika kasb etishi jarayonida uning komponentlari o‘rtasidagi munosabat ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ya’ni birikma tarkibidagi ayrim so‘zning boshqa so‘zga ta’sir ko‘rsatishi orqali jinsiy ma’no ifodalanishi kuzatildi.

Masalan, sifat+ot birikmasida sifatning ta'siri ostida otga jinsiy ma'no yuklanishi mumkin. Yoki ot+ot birikmasida birinchi ot ikkinchi otga jinsiy anglatish xususiyatini o'tkaza oladi. Bunda leksik birliklarning o'zaro ta'siri asosida pragmatik maqsadga ko'ra jinsiy semantika shakllanishi ro'y beradi.

Ta’kidlash joizki, so‘z birikmalariga jinsiy ma’no yuklanishining eng faol usullaridan biri nutqiy vaziyat (kontekst)dan kelib chiqishdir. Ya’ni muayyan nutqiy sharoit talabi bilan birikmaga jinsga oid qo‘shimcha ma’no kiritilishi kuzatildi. Bunda asosiy omil pragmatik ehtiyoj, ya’ni nutqiy muloqotdan ko‘zlangan maqsaddir.

Demak, so‘z birikmalarining jinsga oid semantika kasb etishi jarayonini chuqur anglash uchun uning pragmatik asoslari, nutqiy sharoit bilan bog‘liqligini hisobga olish zarur.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek tilida so‘z birikmalarining jins semantikasi bilan bog‘liq lingvopragmatik jarayonlar murakkab tizimni tashkil qiladi. Ular jins ma’nosining ifodalanishi, shakllanish omillari kabi qator qirralarni o‘z ichiga oladi.

Kelajakda ushbu sohadagi tadqiqotlarni davom ettirish, so‘z birikmalarining jinsga oid semantika kasb etish mexanizmlarini batafsil o‘rganish muhimdir. Bunda gendernaizatsiya, feminizatsiya kabi jarayonlarning roli va o‘rni alohida e’tiborga loyiq.

So‘z birikmalarining jinsga oid semantika kasb etishi tilning ichki imkoniyatlari va tashqi omillarning o‘zaro ta’sirida ro‘y beradigan murakkab hodisa ekanligi ma’lum bo‘ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдуазизов А. Ўзбек тилида сўз бирикмаларининг юзага келиши. – Тошкент: Фан, 1966.
2. Виноградов В.В. Русский язык. Грамматическое учение о слове. – М.: Высшая школа, 1986.
3. Хўжаев А. Ўзбек тили синтаксиси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1992.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 1-5 жилдлар. – Тошкент: Давлат илмий нашриёти, 2006-2008.
5. Eckert, P. and McConnell-Ginet, S. (2003) Language and Gender. Cambridge: Cambridge University Press.
6. Holmes, J. (2001) An Introduction to Sociolinguistics. Harlow: Pearson Education.

7. Yule, G. (1996) *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
8. Mey, J. (2001) *Pragmatics: An Introduction*. Oxford: Blackwell.
9. Махмудов Н. Прагматика ва нутқ одоби. – Тошкент: Академнашр, 2015.
10. Ғуломов А. Ўзбек тилининг прагматикаси. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2007.

REGARDING EDUCATION OF STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATURE PROTECTION

Khamrayeva Guli Nurmakhmatovna
Teacher of Samarkand State Medical University
xamrayevaguli50@gamil.com

Eshquvvatova Shahnoza Dilmurod qizi
Student of Samarkand State Medical University

Annotation: Along with the reform of the education system in the Republic of Uzbekistan, the use of modern educational methods in instilling environmental knowledge in students has always remained relevant. From this point of view, in the article we tried to highlight the problems of nature conservation and environmental education of university students

Keywords: nature protection, health improvement, beautification, pedagogical thought, nature conservation, natural science.

Acquainting children with nature is of great importance in the development of the young generation in all aspects. When educating young people, first of all, we should explain the significance and necessity of education both for our society and for the formation of a person on a scientific basis.

In general education, we should use the materialistic point of view on the elements of nature, its riches, animate and inanimate nature, and teach young people to fully understand its secrets, learn and use them wisely. In fact, all-round formation of a person takes place only in our society. Because mother nature is always open for young people to grow and mature. No matter what season of the year we go for a walk to the mountains, foothills, hills, rivers, ponds, canals, we always open our mouths when we see the beautiful scenery and fresh air of those places. We get aesthetic pleasure from the beauties of nature, which opens up endless possibilities for the development of the child's mind and his all-round development.

In spite of the need to implement environmental education at all stages of continuous education based on the laws and decisions of our state, it is also mentioned in the "Introduction" of the sample program of the "History of Pedagogy" department of the "Theory and History of Pedagogy" subject and the goals and tasks of this subject. In the main content of the science, the rich history of our nation, traditions, rituals, examples of them expressed in folk art, the practical activities and creative thinking of our great ancestors aimed at improving the health and beautification of the environment. Not only a lecture, direct learning was not paid attention to in the seminar classes, but also in the establishment of interdisciplinary relations, in the topics designated for independent education, and others. The conducted analyzes of this science program "Development of education, school and pedagogic thought from the earliest times, from the 7th century to the first half of the 16th century"; "Education, school and pedagogical ideas in the XIV-XVI centuries"; The questions of topics such as "Educational system and development of pedagogical thought in the independent Republic of Uzbekistan" testify to the existence of wide opportunities for educating students in the spirit of nature protection. In this regard, we will look at the possibilities of equipping future teachers with knowledge on nature protection on the example of some questions of these topics.

Relying on the science of "Avesta", "Quran", "Hadith", the ideas of past scholars about nature, national values and the opinions of modern scientists, we consider that the formation tasks of introducing children to nature are as follows: - nature is the "cradle" in which mankind lives. ,

to realize that it is a source of life, a field of activity, a source of education; - means environmental problems caused by the "nature-society-technology" system; - environmental problems in the territory of the republic, their causes and consequences; provide an understanding of measures to improve ecological situations in a catastrophic (cataclysm) state; - introducing the legislation on nature protection; - formation of respect for nature, ecological value, ecological standards; - includes ecological culture, faith, which is included in the system of personal worldview.

According to these ideas, the components of nature: atmosphere; hydrosphere; lithosphere; biosphere; near space; The development of children's knowledge of nature based on the set of knowledge about the sun and its system is an important scientific-pedagogical problem. In particular, during the study of such questions as "Expression of morals, manners, and education issues in ancient legends, songs, textbooks", the students' attention was drawn to the relationship between man and nature in the territory of our country from the first times when human society appeared. It is permissible to draw attention to the fact that it has begun to occupy a worthy place in oral creativity.

Collecting, systematizing examples of folklore related to ecology created by our people - riddles, proverbs, quick sayings, riddles, labor songs, etc. Primitive man, helpless in the face of natural disasters, looked to the magical forces of nature (grass, water, fire, etc.) as his savior. In order to get out of a difficult situation, he asked them for help and salvation and gradually began to worship them, and in the end he turned those noble forces into living images of his spiritual world. That is why, in the climate of Central Asia, during the bad weather, special ceremonies were held, they were forced to sing songs and ask for help from the forces of nature. In particular, "Sust xotin" (water woman, waterless woman) and "Tea Momo" ceremonies for calling rain and stopping the wind were created on this basis. ``specific aspects are reflected.

In the process of studying the question of the above-mentioned topic "The role of the ancient "Avesta" writing in the development of education", we witnessed that our ancestors raised high values in the fields of ecology, sanitation and hygiene in their time. lick For example, in the "Vandidod" part of "Avesta", "two-part diary" interactive education is used to explain the idea that it is necessary to love the husband as one loves a girl, to sow good seeds on her, to turn her into a bountiful mother. It is advisable to use the method. In this, the students were asked that "sowing good and strong seeds on the earth is considered the most necessary law in the world"; "Or as a bride gives a baby to her husband, so the husband will give abundant harvest to the one who cares for him with his left and right hand and with his right and left hand"; In sentences such as "As a girl dreams of a good land, so the land is an attachment to a good birder", it is required to write in the "Excerpt" part of the interactive method indicated above, and write their content in the "Comment" part during independent work. Interpreting nature, society and life as a material and spiritual blessing created for man, calling for its preservation is the great humanistic content of our ancient spiritual heritage. "Avesta" is a bright example of this. In the process of studying the theme of this subject "Development of education, school and pedagogical thought from the 7th century to the first half of the 14th century", it is appropriate to highlight the opportunities of the Holy Quran, Hadiths and religious literature to educate in the spirit of nature conservation.

In Islamic teachings, special attention is paid to the problem of ecology. The Koran and the Hadiths contain advice on protecting, enriching, and keeping nature clean. The Holy Quran encourages people to be in harmony with nature. For example, in verse 2 of Surah Furqan, it is said: "Allah created everything and perfected its measure." That is, everything in the world - water, soil, air, animal world, and the world of animals - was created by Allah Almighty to be interconnected with

a certain measure. If this balance is disturbed, it is very likely that serious problems will arise for nature, including for humans. In divine books, Allah glorified man and commanded him to preserve nature, enjoy its blessings, and not destroy them, but use them for good purposes. In the 56th verse of "Surah A'raf", God commands: "Do not do mischief on the Earth that has been made prosperous." Also, Surah "Al-Isra" means night walk. It says that all living and non-living things in existence are interconnected. Surah "Rakhman" describes heaven, "Duokhan" means smoke, and it also describes the scenes of hell and heaven. The stories of the saving of people, animals and birds in the ark of Prophet Noah in "Shuaro" surah, "Nahl" bees, and "Naml" ants are also told about the exemplary lifestyle of weak and hardworking creatures.

While explaining to the students the essence of many verses of the Holy Qur'an on the environment, the importance of nature in human needs and life, the main emphasis in them is that "Man is created as the owner of nature, but he is also a servant of nature. (protector), it should be focused on forming the view that as much as nature needs man, man will remain in need of nature, otherwise the balance of nature will be disturbed and it will lead to final consequences.

Abu Abdullah Muhammad Ibn Ismail al-Bukhari, one of the mature representatives of Islamic teachings, who wrote the 4th volume of hadiths "Al-Jami' as-Sahih" also spoke about nature and its blessings, the creation of nature's gifts for man and their rational use. , who wrote books about planting, plowing and renting land, revitalizing dead land, water, hunting and hunting. In the Hadith Sharif 17 opinions are expressed about the protection of nature.

For example: God condemns a person who cuts down a tree whose shade is used by the people; the world is green and beautiful, whoever takes from it honestly and righteously, will be blessed, and whoever spends money on wealth out of selfish desire will not achieve anything but hell on the Day of Judgment; the one who corrupts and pollutes the world is not my ummah; eat, drink, give alms, but do not waste; God is pure, he loves purity, he is generous, he loves generosity; keep your yard and living quarters clean; God will punish those who inflict severe pain on animals in this world on the Day of Resurrection; the sheep is a blessing, and the camel is an honor to the family; We can cite examples of hadiths such as planting a seedling in your hand with the intention of planting it, even if it is clear that the doomsday will happen.

The ancient culture of the peoples of Central Asia shows that the environmental culture of the people was multifaceted. It indicates that it has been an important factor in the continuity of human experiences that have historically progressed. The ecological culture of the people was formed in this evolutionary conflicting process. Our ancestors followed the laws of development of nature and society in order to preserve the colorful views of the environment.

In the past, our ancestors forbade the wasteful use of natural resources, not to waste and pollute water (especially in desert areas), reasonable attitude to the land, flora and fauna, waste-free production in handicrafts. regular attention to the proportion of land allocated for farming and livestock, planting seedlings after the birth of a child (son), cleaning ditches and ditches in the spring, roads, trees those who followed ecological problems such as using the spring insect method in building and maintaining priks, sparing use of food products, and fattening cattle.

The peoples of Central Asia realized that they are a part of nature and treated nature with respect since ancient times. They brought up their children in the spirit of deep respect and faith in nature. Muhammad Musa al-Khorazmi, Abu Nasr Farabi, Abu Rayhan Beruni, Abu Ali ibn Sina, Zahiriddin Muhammad Babur contributed greatly to the development of natural sciences.

According to Abu Rayhan Beruni (973-1048), a person can study existence scientifically by following the rules of nature. Beruni's scientific views are mainly found in works such as

"Saydana", "Mineralogy", "Relics from ancient generations", "India", "Geodesia". Beruni's works such as "India", "Monuments left from ancient generations", "Geodesia" describe and analyze the ecological views, traditions and customs of various peoples, and their holidays related to nature. Beruni described 1116 types of medicines in his work "Saydana". 750 of them are obtained from various plants, 101 from animals, and 255 from minerals. The properties, distribution, and other characteristics of each plant, animal, and mineral are listed. The work "India" also provides interesting information about the structure of plants and animals and their interaction with the external environment. In the work "India", the giraffe, dolphin, rhinoceros, deer, elephant and other animals and birds are distributed, their appearance, and their characteristics.

On the basis of his scientific-theoretical graduation works and experiments, Beruni comes to the conclusion that all natural phenomena occur based on certain laws and cannot be changed by any external force. Summarizing Beruni's collected data, we admit that all nations show harmony between people and nature.

In independent education, students study rich materials about the fact that the great thinker paid a lot of attention to landscaping, water supply to arid lands, creation of parks, and considered it as a matter of national importance. They use the historical sources stored in Alisher Navoi State Museum. For example, the historian Davlatshokh Samarkandi in his work: With the efforts of the people he authorized, the Chashmai flower water from the famous springs of Khurasan in the upper part of Tus region was brought to the holy city of Mashhad, thus freeing the residents of Mashhad from the suffering of water shortage.

Studying in this way with students that Alisher Navoi paid great attention to the issue of improvement in his social activities, will undoubtedly raise the question of how much this activity of the scholar was reflected in his creative work. The great thinker's humanist views that it is impossible to ensure the prosperity of the people without solving environmental problems by relying on the strength of the hardworking people with intelligence, especially on the basis of his epic "Farhod and Shirin", preparing for the debate and studying During the event, the attention of the students was to improve the water supply of the lands in need of water in the areas where they live, we selected and aimed at making the neglected lands fertile, thinking about their needs and thinking about their needs, together with many others. , is focused on revealing the moral image of patriots who rely on the power of the people to extend a lake of ungrateful help and those who are indifferent and indifferent to environmental factors.

In it, students in the subjects related to "History of Pedagogy" of "History of Uzbekistan", "Natural Science", "Geography of Central Asia" and "History of Pedagogy" learned that not only the irrigation system and agriculture based on it were created in the distant past in our motherland, but also that they sought to prevent damaging floods, but also that they searched for natural water resources and created methods of economical and efficient use of them in agriculture, "Khonbandi" built in the 10th century in our motherland, "Gishband" built in the 12th century, "Abdullah Khan" built in the 16th century bandi", they collected materials related to the digging of canals, trenches and ditches with great digging. Especially, like the hero of the great poet Farhad, the construction of the above-mentioned water reservoir dam, which requires a complex engineering solution, and the release of a large volume of collected water to cultivated fields, gray and abandoned lands, VII. Remembering materials related to the activities of engineers and architects who puzzled over an important technical issue, such as taking into account the dynamic effect of water flow a century ago, and creatively solved it on the basis of accurate engineering calculations in the "Khonbandi" reservoir. creates a sense of national pride and pride in them.

The following conclusions can be made based on the research conducted on educating students in the spirit of nature protection:

1. The history of pedagogy further strengthens the national ground of educational content.
2. The scope of independent education, coursework and graduate work, scientific research has expanded.
3. The rich experience of our people in nature protection aroused feelings of admiration and national pride in the students.

References

1. Shavkat Mirziyoev 2017-2021 Action Strategy (2017)
2. Theory and history of pedagogy. T., 2010.
3. Makhmudov T. About "Avesta". T.: Sharq, 2000.
4. Topvoldiyeva ZR The importance of introducing the young generation to nature./Moloday uchyonyy#5, 2020.
5. Avesta and its role in human development. - T.: Science, 2001. - 19 p.
6. Al-Bukhari, Abu Abdullah Muhammad ibn Ismail. Hadith. 4 books, 1-k., Al - jami'- as - sahih (reliable collection). Translated from Arabic by Z. Ismail. - T.: Komuslar editor-in-chief. 1991. - 560 p.
7. The idea of national independence: basic concepts and principles. - T.: Uzbekistan, 2000. - 80 p.
8. Sh.A.Usmanov. Psychological principles of educating young students in the spirit of tolerance.-2021.

ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ

Ибрагимова Мадина Исмоиловна – PhD, Самаркандский институт экономики и сервиса
Сулейманова Асель Армановна – Студент, Самаркандский институт экономики и сервиса

Аннотация: Образовательные услуги играют важную роль в современном обществе, обеспечивая доступ к знаниям, умениям и навыкам, необходимым для профессионального роста и социальной адаптации. В этой статье мы рассмотрим влияние образовательных услуг на экономический рост, анализируя основные механизмы взаимодействия между образованием и экономикой. Основные аспекты включают в себя влияние профессиональной квалификации на рынок труда, стимулирование инноваций и технологического прогресса, увеличение производительности труда.

Ключевые слова: образование, образовательные услуги, подготовка кадров, экономический рост, конкурентоспособность.

Abstract: Educational services play an important role in modern society, providing access to knowledge, skills and abilities necessary for professional growth and social adaptation. In this article we will look at the impact of educational services on economic growth, analyzing the main mechanisms of interaction between education and the economy. Key aspects include the impact of professional qualifications on the labor market, stimulating innovation and technological progress, and increasing labor productivity.

Key words: education, educational services, personnel training, economic growth, competitiveness.

Введение. Наука и образование являются ценнейшим капиталом развития человеческого общества, системообразующими факторами стратегии развития государства, основой национальной безопасности страны, именно они определяют конкурентоспособность национальной экономики. Их роль в современном обществе можно представить в виде мощнейшего двигателя общественного прогресса и поддержания экономического роста на многих уровнях, влияя как на индивидуальные карьеры, так и на макроэкономические показатели.

Как известно образование играет ключевую роль в формировании личности, профессиональном развитии и социокультурной интеграции. Образовательные услуги представляют собой неотъемлемую часть социальной структуры, обеспечивая доступ к знаниям, навыкам и опыту, необходимым для успешной адаптации в быстро меняющемся обществе. Эти услуги включают в себя разнообразные форматы обучения, начиная от формальных учебных заведений и заканчивая онлайн-платформами, что позволяет каждому индивиду удовлетворять свои образовательные потребности в соответствии с собственными возможностями и целями. Как отмечается в Докладе ЮНЕСКО по науке «На пути к 2030 году», создание и передача научных знаний - критическое условие для обеспечения устойчивого социально-экономического благополучия и интеграции в мировую экономику⁶.

Методы. В современном обществе исследования роли образования в производстве, в развитии производительных сил, в росте научного потенциала страны становятся все более

⁶ UNESCO Science Report 2015: towards 2030. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000235406_rus

актуальными. Как отметил Президент Узбекистана Шавкат Мирзиёев: «успех... реформ, обретение нами достойного места среди современных развитых государств мира, прежде всего, связаны с развитием в стране сфер науки, образования и воспитания, нашей конкурентоспособностью в данных областях»⁷.

За последние года были приняты целый ряд указов, постановлений Президента, поднимающие систему высшего образования на новую, более высокую ступень. Основным документом на пути развития научной деятельности стало Концепция развития науки до 2030 года, которая предусматривает развитие государственно-частного партнерства, повышение уровня охвата высшим образованием более 50 процентов на основе организации в регионах деятельности государственных и негосударственных вузов, создание здоровой конкурентной среды. В настоящее время количество высших учебных заведений превышает 180, из них свыше 25 зарубежных высших учебных заведений.

Взаимодействие науки и высшего образования проявляется и в том, что её развитие, новейшие достижения научно-технического прогресса, укрепление связи между элементами системы “наука - техника – производство” оказывают огромное влияние на темпы подготовки кадров, отраслевую структуру и удельный вес различных специалистов, занятых в народном хозяйстве.

Результаты. Одно из достижений последних лет, которое следует выделить, - утверждение Стратегии по переходу Республики Узбекистан на «зеленую» экономику на период 2019-2030 годов. Мы наметили такие цели, как удвоение энергоэффективности и снижение объемов потребления углерода в ВВП, повышение энергоэффективности не менее, чем на 20 процентов, а также повышение средней урожайности при производстве основных сельскохозяйственных продуктов на 20-25 процентов⁸.

Более ускоренное развитие новых отраслей промышленности, производящих средства производства для электрификации, автоматизации, химизации, комплексной механизации, внедрение новой техники, использование прогрессивных методов труда, постоянное совершенствование системы планирования и управления народным хозяйством приводят к качественным сдвигам в подготовке специалистов. Особое внимание уделено вопросам реформирования системы высшего образования с упором на повышение уровня научно-педагогического потенциала, соответствия современным требованиям учебно-методического и информационного обеспечения образовательного процесса.

Однако отношение между наукой и высшим образованием нельзя представлять в виде односторонней зависимости. Развитие науки, её превращение в непосредственную производительную силу, внедрение научных достижений в производство были бы невозможны без высшего образования. В нынешнем году ресурсы, выделяемые на льготные образовательные кредиты для студентов вузов, увеличены вдвое и составляют 1,7 триллиона сумов. А на развитие науки и инноваций в 2023-м направляется 1,8 трлн⁹.

⁷ <https://clck.ru/J6wGt>

⁸ Инновации и научный прогресс - фундамент устойчивого развития национальной экономики и строительства третьего Ренессанса. <https://mininnovation.uz/ru/news/post-336>

⁹ <https://www.mininnovation.uz/ru/contest/post-1087#!>

Важнейшая задача, которая стоит перед вузами, - подготовка кадров для науки. По данным Госкомстата, в Узбекистане на сегодняшний день на пять тысяч увеличилось число преподавателей по сравнению на 2021год. Сейчас их 37,4 тысячи человек. Среди них — количества кандидатов наук- 6119 и докторов наук– 2175, доценты- 5215 и профессора- 1411. Это позволяет в значительной степени удовлетворить потребности в научных кадрах не только самих вузов, но и научно-исследовательских учреждений¹⁰.

Выводы. Влияние образовательных услуг на экономический рост представляет собой сложный и многогранный процесс, который долгое время является объектом исследований экономистов, социологов и образовательных специалистов. Образование влияет на экономику через несколько ключевых механизмов, и рассмотрение этих взаимосвязей может подчеркнуть важность инвестиций в образование для обеспечения устойчивого экономического роста.

- Увеличение производительности труда. Образование играет ключевую роль в формировании квалифицированной рабочей силы. Высококвалифицированные работники обычно более продуктивны, что способствует росту общей производительности труда. Развитие образования позволяет компаниям привлекать и удерживать талантливых сотрудников, повышая инновации и эффективность бизнес-процессов.

- Стимулирование инноваций и технологического прогресса. Образование является движущей силой инноваций и технологического развития. Обученные кадры способствуют созданию новых технологий, что в конечном итоге может повысить конкурентоспособность страны на мировом рынке и способствовать экономическому росту.

- Повышение уровня человеческого капитала. Образование является ключевым элементом человеческого капитала. Чем выше уровень образования населения, тем выше его трудовая продуктивность. Образованные граждане, как правило, имеют лучший доступ к высокооплачиваемым рабочим местам и способны легче адаптироваться к изменениям в экономике.

- Снижение уровня безработицы и социальной напряженности. Высокий уровень образования связан с уменьшением безработицы, так как образованные люди чаще находят работу. Это, в свою очередь, снижает социальную напряженность и уровень бедности, что благоприятно сказывается на экономике.

- Развитие человеческого потенциала. Образование способствует развитию человеческого потенциала, создавая условия для самореализации и развития индивида. Это может привести к увеличению предпринимательства, творческому мышлению и лидерским качествам, что, в свою очередь, благоприятно сказывается на экономике.

- Улучшение общественного здоровья. Образование коррелирует с уровнем общественного здоровья. Люди с высоким уровнем образования чаще следуют здоровым образом жизни, что снижает расходы на медицинское обслуживание и увеличивает трудоспособность населения.

Образовательные услуги играют фундаментальную роль в формировании устойчивого и динамичного экономического роста. Инвестиции в образование не только улучшают качество жизни общества, но и становятся ключевым фактором

¹⁰ <https://stat.uz/ru/press-tsentr/novosti-goskomstata/23578-oliy-ta-lim-tashkilotlarida-2175-ta-fan-doktorlari-faoliyat-yuritgan-2>

конкурентоспособности на мировой арене. С учетом быстрого темпа изменений в мировой экономике, важность развития образования остается неоспоримой для обеспечения устойчивого и прогрессивного будущего.

Литература:

1. Муминов А. Г. Реформы в образовании Узбекистана: состояние и перспективы //Бюллетень науки и практики. 2019. Т. 5. №9. С. 472-483. <https://doi.org/10.33619/2414-2948/46/57>
2. Ибрагимова, М. И. (2023). Инсон капитали инновацион иктисодиётни шакллантиришнинг муҳим омили сифатида. Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali, 3(4), 437-442.
3. Madina, I. (2019). Opportunities and prospects of international experience in the organization of educational tourism. American journal of economics and business management, 2(2), 15-26.
4. Shavkatovich, R. S., & Ismailovna, I. M. (2018). Educational tourism-the best way to expand youth horizon. Вестник науки и образования, 2(8 (44)), 23-26.
5. Ибрагимова, М. И. (2019). Таълим туризмни инновацион иктисодиёт шароитида жадал ривожлантириш зарурати. Интернаука, (20-3), 81-83.
6. Ибрагимова, М. И., & Рустамова, Д. З. (2024). Цифровая экономика. Miasto Przyszłości, 44, 98-103.
7. Зиёдиллоева, Ф., & Ибрагимова, М. И. (2024). Роль кадров в развитии цифровой экономики в Узбекистане. Journal of new century innovations, 44(1), 163-165.
8. Ismoilovna, I. M., & Ibadullayevna, K. S. (2022). Educational tourism as an important factor in improving the effectiveness of education. Barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali, 644-647.
9. Ибрагимова, М. И. (2023). Swot-таҳлили асосида таълим туризми хизматлари рақобатбардошлигини ошириш йўллари. Results of National Scientific Research International Journal, 2(10), 278-288.
10. Ibragimova, M. I. (2023). Entrepreneurship development as a promising field of educational tourism. Journal of education, ethics and value, 2(4), 22-26.

ҚОРАҚАЛПОҚ АДАБИЁТИГА ҒИШТ ҚУЙГАН УЛКАН СИЙМО

*Тошкент Педиатрия тиббиёт институти
2-педиатрия ва тиббий биология факултети
304-гурух талабаси Примкулова Лазиза*

Аннотатсия: ушбу мақолам қорақалпоқ адабиёти ва унинг ривожланишига ҳисса қушган Бердимурод Қарғабой ўғли Бердақ ҳаёт йуллари ва халқ чеккан дард-у ситамларини куйга солган шеърлари ҳақида тухталамиз.

Калит сузлар: шеърлар, адабиёт, халқ дарди, ҳаёти ва ёшлиги.

Қорақалпоқ адабиёти XVIII-XIX асрларда ривожлана борди ва қорақалпоқ адабиётига ҳисса қушган бир қанча шоирлар қилган ишлари урганлиди. XIX-аср бошларига келиб Қорақалпоқ халқи орасидан етишиб чиққан ёзма адабиёт вакиллари Жиян Журов, Кунхужа, Ажиниёз ва ниҳоят Бердақ ижодида учмас из қолдирди. Жумладан Жиян Жировнинг машхур-«Посган ел» дostonида Қорақалпоқ халқининг қозоқ ва жунғор босқинидан кейин Орол буйларига тарихий қучишининг оғир манзаралари уз ифодасини топса, бу давр адабиётининг йирик намоёндаси Кунхужанин «Чупонлар», «Оқ қамиш», «Унутмасман», «Туя екансан», «Халқ билан» «Менинг болам», «Бой боласи» каби асарларида халқнинг оғир, машаққатларга тула ҳаёти тасвирланади. Замонасининг лирик шоири Ажиниёзнинг шеър ва ғазалларида, «Бузатов» номли машхур поэмасида уша давр қорақалпоқ ҳаёти ва турмушини тулақонли манзаралари санъаткорона, қухна Шарқ шеърятини аъналарини услубида акс етди. Бердақ еса бу санъаткорларининг аънавий вориси, улар асос солган адабиётнинг тараккий еттирувчиси булиб майдонга келди. Бердақ уз устозлари изидан бориб, баъзан улар билан ёнма-ён ижод қилиб, қорақалпоқ мумтоз адабиёти аъналарини узига хос йусинда давом еттирди. Бердимурод Қарғабой ўғли Бердақ қорақалпоқ адабиёти асосчиси ва демократик шоирдир. У 1827-йил 27 ноябрда Муйноқ туманида, камбағал балиқчи оиласида туғилган. Ёшлигидан шеърят оламига қизикан. Аввал овул мактабида, сунгра мадрасада тахсил олган. Сахро кенглиги ва донолигини уз ижодида мужассам етган Бердақ дунёвий тамаддундан анча четда туриб, Арасту, Афлотун, Алишер Навоий, Махтумқули, Фузулий ва қорақалпоқ шоири Кунхужа каби алломалар асарларидан қандай сабоқ олгани ҳаммамизга маълум.

Навоийдан савод очдим,

Фузулийдан дурлар сочдим.

Махтумқулини уқиганда,

Сузин тавоф қилар едим. -

деб дунёвий маънавият ва илм-фандан мадад излаган Бердақ ижоди Арасту «Поэтика» сининг «Ҳамдардлик ва даҳшат уйғотиш» бобидаги бадиий асарларга қуйилган талабларга ҳамоҳангдир.

Ёш вақтларидан бошлаб қушиқ ёза бошлайди. Аввал бировларни ҳазил остига олиб қисқача қушиқлар чиқаради. У тарихни ва халқ оғзаки ижодини яхши билган. Асарларида тенглик, инсонпарварлик ғоялари илгари сурилади. Бердақ ижодида халқ дарди асосий мавзу саналади. Шоир ҳақиқат учун, меҳнатқаш омманин бахти ва келажаги учун фидокор курашчиларни орзу қилади. тарихий мавзудаги «Авлодлар», «Омонгелди», «Айдусбий», «Эрназарбий» асарларида шоир халқ қахрамонларини фахр билан қуйлайди. Шеърини мушоҳадалари ва ҳаётга курашларида Бердақ меҳнатқашларнинг бахтиёр яшашини орзу қилади. Бердақ халқни бахтли қилиш ҳақида уйлар екан, Аллохдан мадад сурайди «Ёрдам бер», Бахт ҳақида фикр йуритади.

«Издадим», Одил подшони орзу қилади «Керак», бахтиёр яшайдиган жамият куришга умид қилади.Бердақ ижоди халқ оғзаки ижоди анъаналарига яқин туради. Ижоди серқирралиги,асарларининг ғоявий ва бадиий юксаклиги билан қорақалпоқ адабиёти тарихида асосий мавқени эгаллайди. Унинг купгина асарлари узбек ва бошқа тилларга таржима қилинган.Хива хонлиги ва Чор Россияси хукмронлиги даврида оддий халққа нисбатан утқазилган зулм-зурликлар шоирнинг бир қатор шеърларида очиқ тасвирлаб берилган.Шунинг учун у уз замонасидаги адолатсизликдан,хон гумашталаридан,солик йиғувчилардан,миробларнинг уз бошимчалигидан,золимлигидан нолийди.Инсон қанча меҳнат қилмасин.мухтожликдан чиқолмаслигидан зорланади.

Агарда йугуриб елмасанг тинмай,
Кун куриш қийиндир ушбу замонда.
Мақсадга етмасанг қилиб жаҳд-у сай,
Армонга айланар орзу замонда.

Бердақ узининг «Булган емас»,»Солик»,»Бу йил» каби шеърларида хон ва бекларнинг олиб бораётган сиёсатини қоралайди,уларнинг меҳнатқаш халққа утказаётган зулмини,шафқатсизлигини тасвирайди.Бердақ инсонни юксакликка кутаради,халқни катта куч эканлигини таъкадлаб,хукмрон синф вакиллари меҳнатқаш халқни ҳурмат қилишга, уларга ёрдам беришга чақиради.Шоир узини халқнинг ажралмас бир қисми деб,тассавур қилади.

Сузим улмас,доим тирик қоламан,
Халқим бор-ку,ёвдан учим оламан.

Бердақ узи яшаётган тузумни,унинг тартибларини танқид остига олади.Шоирнинг фикрича,мавжуд сиёсий тузум меҳнатқаш халқни ҳақ-ҳуқуқларини ва манфаатларини химоя қила олмайди.Бундай тузумда фақат адолатсизлик,ҳақсизлик,таъмагирлик, узбошимчалик ва бошқа инсонга ҳилоф иллатлар хукм суради.Шоир золимлардан зорланиб бундай дейди:

Золимлар тенгламас муминнинг зорин,
Улар уйлар уз ишининг барорин.
Золимлар ҳеч қачон кулида борин,
Сарфламаслар бор булсада халқ учун.

Бердақ ижодий меросида ахлоқ,хулқ-одоб,нафосат ва гузаллик масалалари муҳим уринни эгаллайди. Унинг шеърларида миллий ва умуминсоний қадриятлар, ватанпарварлик,халқлар дустлиги,оддимий ахлоқ қоидалари туғрисида қимматли фикрлар учрайди.

Йигит булсанг арслон каби туғилган,
Хамиша сен ҳизмат етгил халқ учун.
Йигит булсанг арслон каби туғилган,
Узим демай,ғамхурлик қил халқ учун.

1998-йили Ўзбекистон ва Қорақалпоғистонда Бердақ таввалудининг 170- йиллиги кенг нишонланди.

Бердақнинг ҳаёт йули ва ижоди ҳақида қанча куп сузласакда оз. Шунинг учун ёшларимиз уртасида Бердақнинг ижодини кенг тарғиб қилиш ва асарларини узбек тилига таржима қилиш ва ёш авлодга,ёшларимизга ,халқимизга оммага танитишимиз лозим. Машҳур адабиёт ва санъат арбоби халқ шоирининг порлоқ хотираси ҳурматиға Нукус ва бошқа шаҳарлар кучаларига,боғ хиёбонларга,кинотеатрларга Бердақнинг номи

берилган. Мамлакатимиздаги нуфузли театрлардан бири Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат мусиқали театири нафақат узимизда балки чет элларда ҳам машҳур.

Адабиёт ҳалқнинг юраги, элнинг маънавиятини курсатади. Бугунги мураккаб замонда одамлар қалбига йул топиш, уларни эзгу мақсадларга илҳомлантиришда адабиётнинг тасирчан кучидан фойдаланиш керак.

Фойдаланган адабиётлар

1. Бердақ – Танланган асарлар

2. https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/jahon-she-riyati/qoraqalpoq_she-riyati/berdaq-1827-1900

**TEMIR YO‘L EGRILIKLARIDA O‘TISH EGRI CHIZIG‘I VA UNI
JOYLASHTIRISH UCHUN ELEMENTLAR UZUNLIGINI ANIQLASH**

Xamidov Maqsudjon Kamolovich

Toshkent davlat transport
universiteti, assistent

maqsudkhamidov0990@gmail.com

Xamidova Latofat Kamolovna

Qashqadaryo viloyati Muborak tumani
kasb-hunar maktabi, o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada temir yo‘l egri uchastkalarida tashqi izning ichki izga nisbatan balandligi va o‘tish egriligining elementlari egrilikni o‘z o‘rniga joylashtirish usuliga bog‘liq hisob – kitob ishlari keltirilgan.

Kalit so‘zlari: O‘tish egriligi, radius, tashqi rels, ichki rels, tangens.

Temir yo‘l o‘tish egri chiziqlarini o‘rnatishdan maqsad – to‘g‘ri (tekis) uchastkadan R radius egriligiga yoki R₁ radius uchastkasidan R₂ radius egriligiga, bunda egrilikda paydo bo‘ladigan qo‘shimcha kuchlar (markazdan qochirma, vertikal yuzadagi zarb) to‘satdan yuzaga kelmay, balki o‘tish egriligi chegarasida bir tekis va uzluksiz o‘zgarib o‘tishini ta‘minlashdan iborat.

O‘tish egriligida tashqi rels ko‘tarmasining, zarurat paydo bo‘lganida esa, iz kengayishi (отвод) amalga oshirilishi zarur.

Tashqi rels ko‘tarmasi to‘g‘ri chizikli (отвод) bo‘lganida o‘tish egriligi uzunligi quyidagi ifodadan topiladi:

$$l_o \geq \frac{h}{i}, [m] \quad (1)$$

bu yerda: h – har bir yo‘l (iz) tashqi relsi ko‘tarmasining qiymati. Tashqi rels ko‘tarmasi balandligi egrilikning har ikkala izi bir xil vertikal yedirilishini ta‘minlash nuqtayi nazaridan formula yordamida aniqlab topiladi.

i – Tashqi rels ko‘tarmasi otvodi qiymati:

Egri uchastkada harakatlanuvchi poyezdlar tezligi

$$V_{\max} < 120 \text{ km/soat bo‘lganida } i = 0,001;$$

$$V=120 - 160 \text{ km/soat bo'lganida, } i = 0,00067$$

So'ng o'tish egriligining aniqlangan egriligini quyidagi talablarga muvofiq-nomuvofiqi tekshirib ko'riladi:

a) g'ildirakning ko'tarmaga chiqish tezligini cheklash:

$$l_0 \geq 10hV_{\max}, [\text{m}] \quad (2)$$

bu yerda: V_{\max} – poyezdlarning R radiusli egrilik bo'ylab harakatlanishining maksimal belgilangan tezligi;

b) so'ndirilmagan ko'ndalang tezlanish sur'atining ortib borishini cheklashlar:

$$l_0 \geq 0,33V_{\max}, [\text{m}] \quad (3)$$

d) markazdan qochirma kuchning asta-sekin ortib borishi:

$$l_0 \geq 0,08V_{\max}^3 / R, [\text{m}] \quad (4)$$

e) birinchi o'qning tashqi izga yo'qotishlarini cheklashlar:

$$l_0 \geq 0,032V_{\max}^3 / R, [\text{m}] \quad (5)$$

$l_0 = \dots m$ ning beshta ko'rsatkichidan maksimal qiymati qabul qilinadi va 10 m ga bo'linadigan o'zidan katta songa yaxlitlanadi.

O'tish egriligining elementlari egrilikni o'z o'rniga joylashtirish usuliga bog'liq. Amaliyotda ko'pincha o'tish egri chizig'ini aylana egrisini ichkariga surish (ko'chirish) yo'li bilan joylashtirish usuli qo'llanadi (1 – rasm).

Joyda mavjud tangens ustunchasi – T_0 dan (1 – rasm) m o'lcham olinib, o'tish egriligining boshiga (O'EB) ega bo'linadi. O'tish egriligini ordinatalar bo'yicha uning tenglamasiga muvofiq quradilar. Ammo buning uchun dastlab m – egriligi boshidan tangens ustunchasi – T ga qadar masofani topib, so'ng asosiy aylana siljishi – R ni, φ_0 burchakni va egrilikning barcha ordinatalarini aniqlaydi.

O'tish egriligining oxirgi qismidagi (O'EB nuqtasi) radioidal spiral qonuniga muvofiq parchalanadigan φ_0 gorizontga nisbatan qiyalik burchagi quyidagi formulaga binoan aniqlanadi:

$$\varphi_0^{rad} = \frac{l_0}{2R}, (\text{radian}) \quad \text{yoki} \quad \varphi_0 = \frac{l_0 \cdot 180^0}{2R \cdot \pi}, (\text{gradus}) \quad (6)$$

Bunda o'tish egriliklarini quyidagi holda bo'lib tashlash mumkin:

$$A) 2\varphi_0 \leq \beta \tag{7}$$

shart bajarilishi tekshirib o‘tiladi

bu yerda: $\beta = \dots^0$ mazkur egrilik burilish burchagi.

$$B) l_{ay.eg.min} \leq R(\beta - 2\varphi_0) \tag{8}$$

bu yerda: $l_{ay.eg.min}$ – ekipaj uzunligi bilan aniqlanadigan aylana egriligining ehtimoliy minimal uzunligi (30 – 40 m deb qabul qilinadi).

Dastlab o‘tish egriligining parametri quyidagi formula bo‘yicha aniqlanadi:

$$S = l_o R, [m^2] \tag{9}$$

O‘tish egriligini joylashtirish (taqsimlash) radioidal spiral tenglamasiga binoan amalga oshiriladi:

$$y_i = \frac{l_i^3}{6S}, [m] \tag{10}$$

bu yerda: l_i – o‘tish egriligi bir qismining uzunligi, masalan,

10; 20; 30 m va l_o qiymatiga qadar shakllantirish kerak.

Ana shu tenglamadan foydalanib, hisob – kitoblarni 1 – jadvalga jamlab, o‘tish egriliklari ordinatalarini hisoblab topamiz (10 m interval bilan).

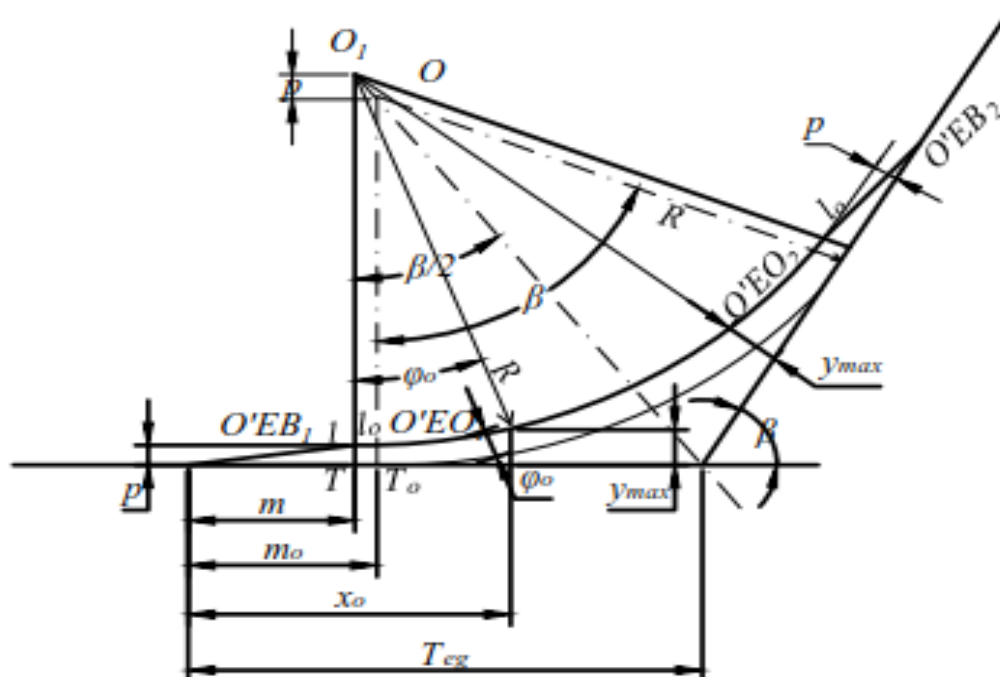
O‘tish egriligi oxiriga qadar ($l_i = l_o$ bo‘lganida), X_o absissa qiymati quyidagi formulaga binoan aniqlanadi:

$$X_o = l_o - \frac{l_o^5}{40S^2}, [m] \tag{11}$$

O‘tish egriligini ordinatalarini hisoblash

1-jadval

L_i, m	10	20	30	40	50	60	70	80
Y_i								

1 – rasm O‘tish egri chizig‘ini aylanma egrisini ichkariga surish (ko‘chirish) yo‘li bilan joylashtirish sxemasi.

1 – jadvaldan olingan ma’lumotlarga ko‘ra o‘tish egriligining holati quriladi.

O‘tish egriligi boshlanishidan tangens ustunchasi – T ning yangi holatiga qadar bo‘lgan m masofa quyidagi ifodaga ko‘ra aniqlanadi:

$$m = l_0 - R \sin \varphi_0 \quad (12)$$

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ch. Satish, M.M. Agarwal, Railway engineering. Oxford University press. New Delhi. 2007 y.
2. Mamadaliyev A.Yu., Begmatov P.A. Temir yo‘l izi. Darslik. Toshkent. “Zebo print” nashriyoti, 2023. – 324 bet.
3. Rasulev A.F., Ovchinnikov A.N., Kuznetsov I.I. Temir yo‘l izi. Darslik. Toshkent. ToshTUMI. 2018.-184 bet.
4. Ашпиз Е.С. Железнодорожный путь. Учебник — Москва: ФГБУ ДПО «Учебно-методический центр по образованию на железнодорожном транспорте» 2021 г. 576 с.
5. Шахунянс Г.М. Железнодорожный путь. 3-е издание, перераб. И доп. – М.: Транспорт, 1987-479с.
6. Основы устройства и расчетов железнодорожного пути. /Под ред. С.В. Амелина и Т.Г.Яковлевой. – М.: Транспорт, 1990 – 367с.

**МАРКАЗИЙ ОСИЁ ХУДУДИДАГИ ИЛК ДАВЛАТЛАР МАДАНИЯТИ
САЪДУЛЛАЕВА ШАҲРАБО****Андижон давлат университети 3-босқич талабаси****Shahrabosadullayeva5@gmail.com**

АННОТАЦИЯ. Ушбу мақолада Марказий Осиё маданиятининг қадимги тараққиёт даврларининг беҳисоб далиллари археолог қазилма маълумотлар ва ёзма манбалар милоддан аввалги 1-минг йиллик бошларида вужудга келган Марказий Осиёнинг илк давлатлари Бактрия, Суғд ва Хоразм маданияти ҳақида бир оз маълумотлар беради. Уйғониш даври маданиятининг буюк намоёндалари ўз ижод, изланишларида бевосита Қадимги маданият меросга таяндилар. Аввало Марказий Осиё халқларининг Қадимги юнонлар, римликлар, месопотамияликлар, ҳиндистонликлар ва хитойликларнинг маданияти билан яқиндан таниш бўлганлиги ва маданиятнинг юқори ривожланганлигини очиқ беради.

Калит сўзлар: маънавият, буюк давлат, ақл-заковат, тарих илм-фан, маданият.

КИРИШ. Кўпгина урушлар Марказий Осиё маданиятининг қадимги тараққиёт даврларининг беҳисоб далиллари йўқ қилди. Археолог қазилма маълумотлар ва ёзма манбалар милоддан аввалги 1-минг йиллик бошларида вужудга келган Марказий Осиёнинг илк давлатлари Бактрия, Суғд ва Хоразм маданияти ҳақида бир оз маълумотлар беради. Милоддан аввалги VIII-VII асрларга оид Афросиёб (Самарқанд), Сурхондарё воҳасидаги Қизилтепа, Қашқадарё воҳасидаги Узунқир, Хоразмдаги Кўзилик қабри қадимги шаҳарларда ўтказилган тадқиқотлар мураккаб ижтимоий тузилма ва маданиятнинг юқори ривожланганлигини кўрсатади. Бу шаҳарлар мудофа деворлари ва сув таъминотидан иборат кучли истеҳком тизимига ега бўлиб, ичида ҳунармандлар мавзеи жойлашган. Айрим шаҳарларда сарой қолдиқлари қалъалар топилган. Қадимги давлатлар хўжалигининг асосий соҳаси ҳисобланган деҳқончилик тараққиётининг даражаси ҳақида кўп тармоқли суғориш тизимининг мавжудлиги бунга далилдир. Марказий Осиё давлатлари Қадимги Шарқ мамлакатлари билан яқин алоқалар ўрнатган. Мидия ва Оссуриянинг сиёсий тарихида фаол иштирок этиб, ҳунармандчилик буюмлари ва хом ашё билан (ложувардд, олтин, мис билан) савдо сотиқ қилганлар. Бу ҳақда Оссурия ва Қадимги Юнон ёзма манбаларида гапирилади. Хусусан, Бактриянинг йирик шаҳарлари, кўп сонли аҳолиси ҳақида Бактрия шоҳи Оксартнинг афсонавий бойлиги ҳақида Кгесий Книдский (Мил.авв.V-IV асрлар) ёзиб қолдирган. Кўчманчи массагетларнинг удуми ва турмуш тарзи ҳақида машҳур қадимги Юнон тарихчиси Геродот (Мил.авв.V аср) ёзиб қолдирган. У массагетларнинг ҳарбий қуроллари (камон-ёйи, найзаси, ойболтаси)да олтиндан безак сифатидан, мисдан қурол ва сотув учун кенг фойдаланишини таъкидлайди. Геродотнинг ёзишича, массагетлар ягона маъбуд қуёшга топиниб, отни қурбонлик қилганлар[1.2.3].

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР. Қадимги Марказий Осиё халқларининг маънавий маданияти ҳақидаги билимларнинг бебаҳо манбаси "Авесто" ҳисобланган. "Авесто" сўзининг мазмуи изоҳга ега эмас, кўпгина "Асос матни" сифатида таржима қилинади. "Авесто" дунёнинг энг қадимги динлардан бўлган зарўштилик тарафдорлари учун муқаддас калима ҳисобланиб, пайғамбар Зардўшт тўпланганларга ундан ваъз ўқиган. Унинг ҳаёт даври мил.авв. IX-VI асрлар атрофида дейилади. "Авесто" ва унинг бошқа матнларининг тўпланиши кўп асрлар давомида амалга оширилган. Авесто"нинг энг

қадимги матнлари мил.авв. II-мингинчи йилларга таълуқли, "Авесто"нинг милодий VII асрга тегишли бўлган тўплами турли мазмундаги 21 китобдан иборат бўлиб, унда ўша даврнинг барча билимлари жамланган. Зардўштилик аъналарига кўра бу ёдгорлик Езгулик ва Ёруғлик худоси Ахурамазданинг Заратужртага ваҳийси ҳисобланади. Бироқ, унда қадимги мифологик тасаввурлар, мифларнинг кенг тарқалиши, қаҳрамонлик эпик ривоятларидан парчалар ҳам тасвирланади. Шунингдек диний йўл-йўриқ "пайғамбар давридан" кейин зардўштиликнинг ривожланган "ётиқод рамзи" юзага келди. Ҳозиргача "Авесто"нинг айрим қисмлари, 4 китоби сақланиб қолган:

1. Видевдат-"Девлатга қарши қонунлар", бу китобда асосан зардўшт ва Ахурамазда ўртасида суҳбат, йўл-йўриқ ва кўрсатмалар мазмунида бўлиб, зулмат ва ёвузлик худоси Ахримани бошқарувчи ёмонлик кучларини қайтириш ҳақида.

2. Виспрат-"ҳамма ҳукмронлар", бу китобда ибодат намозлари тўпланган.

3. Ясна-"Ибодат", "Маросим" китоби худоларга сиғиниш ва мурожаатдан иборат. Яснадаги "Тот"лар номли 17 боб зардўштнинг муқаддас кўшиқларидир.

4. Яшт-"Қадрлаш", "Ҳамду сано" китоби-худоларни шарафловчи қадимги гимнлар ва езгулик худоларига ёвузликка қарши кураш ёрдам берувчи кучлар ҳақида. Бундан ташқари, "Авесто" мажмуига "Кичик Авесто" ҳам мансуб, у авесто тилида ёзилган бўлиб, ибодат қалималари жойланган.

Зардўшт юксак ахлоқий идеалдаги ва ишонтирувчи фикрлари билан биринчи ҳақ пайғамбар. Зардўшт таълимотига мувофиқ барча куруқликнинг ўзгармаси ибтидоси Арта бўлиб, "Авесто"да ҳақиқат, олов руҳ дейилади. Ахурамазда тартибни сақловчи осмон худоси ёруғлик ва езгулик ҳисобланган (охура-хўшайиш, ега; mazda-идрокли, билимдон). Ахурамазданинг ўғли – Атар (олов), унинг ватани булутлардек қуриган сувлар, уларнинг макони-худудсиз ёғду. Ахурамазда 6 та руҳни-ёрдамчиларни яратди (ашема спента): езгу ақл, яхши тартиб, лаёқатли қудрат, олижаноб мўминлик, соғломлик ва боқийлик. Унга Ахриманининг зулмат кўшини-девлар, урушлар тимсоли, очлик, касаллик, адоват ва бошқа ёвуз кучлар қарама-қарши туради. Олам ва барча инсоният ҳаётининг асосида езгулик ва ёвузлик ўртасидаги азалий кураш ётади. Зардўштиликда биринчи бўлиб есхаталогик таълимот яратилган, бунга мувофиқ жаҳон тарихи 12 минг йилни ташкил қилади. Бу маддат тугаши билан езгулик ва ёвузлик кучларининг ҳал қилувчи ёвузлик жанги бошланади. Бутун оламини ериган metal оқими йўқ қилади, бироқ халоскор Саошант ҳалок бўлган дунёни ва барча марҳумаларни тирилдиради, барча гуноҳларни дўзахдан чиқариб Охурамазданинг ideal ҳукмронлигида абадий ҳаёт кечиради. Шу тариқа зардўштиликда биринчи бўлиб охирадаги жазо, марҳумларнинг тирилиши сўроқ куни ғояси шаклланади. Бу ғоялар Доро И нинг Бехустун ёзувида ва Ксеркснинг Персеполдаги ёзувида ҳам қайд қилинади. Зардўштилик Марказий ва Олд Осиё худудларида минг йиллар давомида ҳукмрон дин бўлиб келди ва шубҳасиз, бу дин христианлик ва ислом киби жаҳон динларининг шаклланишида катта ўрин тутди. Илмий-тарихий, амалий-дидактик қимматга ега бўлган, ушбу йилда 2700 йиллиги нишонланадиган буюк меросимиз "Авесто"нинг бутун маъно моҳияти Инсон тақдири, унинг Истикболига қаратилган. Жумладан, Тангрига илтижо ва мурожаатларда шундай дейилади: "Ахурамазда яратган яхшилик моясига, соғлом, ақл-ҳуши тетик фарзандларга, жасур, доно, турли тиллар биладиган ўғил-қизларга,

узоқни кўра биладиган, юртни бало-қазоларлан ҳимоя эта олидиган ўйғонлар, яхши келажак, порлоқ ҳаётни равшан кўз билан кўра оладиган поктийнат авлодларга олқишлар бўлсин[4].

Мил.авв. V асрда Окс дарёсининг ўнг соҳилида Милетлик Юнонларнинг манзилгоҳи ташкил топади. Шу тариқа Аҳмонийлар империяси таркибида Марказий Осиё халқлари форслар, мидияликлар, бобилликлар, мисрликлар, юнонлар, ҳиндлар билан яқин муносабатда бўлиш, маданиятининг ҳам ўзаро таъсирига имкон яратди. Аҳмонийлар империяси маданияти ҳам кўпгина мамлакат халқлари яратган илмий билимлар, диний ётиқодлар, санъат ютуқларининг синтези ҳисобланади. Бу маданиятга Марказий Осиё халқлари ҳам ўзининг ҳиссасини қўшган. Зардуштийлик Аҳмонийларнинг давлат дини сифатида қабул қилиниши билан бирга Ғарбга ҳам кенг ёйила бошлади. Аҳмонийлар санаътининг Суза ва Персеполдаги улкан ёдгорлиги қурилишига Марказий Осиё минтақасидан кўплаб хом ашё келтирилган. Саройлар қурилишига Бактриядан олтин, Суғдан ложувард ва қимматли тошлар, Хоразмдан феруза олиб борилган. 1877 йилда Тожикистоннинг Жанубидан топилган Амударё ҳазинаси маданий синтезнинг ёрқин мисолидир, ҳазинада, Ерон ва Бактрияда тайёрланган жиҳозлар-бежирим олтин аравача, қанотли иккита қурғий шакли туширилган билакузук ҳамда даштликларга хос "Ҳайвон шакли" битилган жиҳозлар мавжуд. Марказий Осиё халқларининг маданият муносабатлари жуда кенгайди, шунингдек, маданий кадриятларнинг бойиши ва турли маданиятларнинг ўзаро таъсири жараёни еса ўз маданиятларини жуда тез ривожланиши ва бойишига ижобий таъсир кўрсатди. Аҳмонийлар империяси ва Марказий Осиё маданиятига еллинизм элементлари кириб келди. Аҳмонийлар салтанатини емириб ташлаган Юнон-Бактрия босқини Марказий Осиё минтақасини, хусусан суҳд маданиятини айлантирди. Юнон-Бактрия даврида Ойхонум (Шим.Афғонистон), Саксанохур ва Тахтисангин (Тожикистон), Далварзин тепа, Ёрқурғон, Афросиёб Талибарзи (Ўзбекистон) каби шаҳарлар қурилди. Юнон ҳарбий манзилгоҳлари аҳолисининг тушмуш тарзи ва маданиятини акс еттирувчи еллинистик услубдан Юнон-Бактрия шаҳарларда очиб ўрганилди. Инфоатлар тош, хом ва пишиқ ғиштдан тикланди. Устунлар коринф усулида ишланган. Сарой ва ибодат мажмуалари, гимназия, театр бинолари очиб текширилганда устунлар аттик базалтлар, акант япроқлари, палметаллар, чети нақшланган черепица-антификслар сингари унсурланган фойдаланган ҳолда кўрилган. Юнон-Бактрия подшолигида театр санъати ва мусиқани ривожланганлиги тўғрисида маълумотлар мавжуд. Бактрия саройларида юнонистонлик актёрлар, мусиқачи ва раққосларнинг гуруҳлари сақланган. Айниқса, юнон халқ театрининг "маскарс", "мим" сингари турлари кенг ёйилган. Уларни классик трагедия ва комедиялардан фарқи белгиланган матн бўлмаган, ёки матнсиз чиқилган, лекин у юнон тилини билмаган маҳаллий аҳолига тушунарли бўлган. Актёрлар шароит, томошабинларнинг руҳиятига кўра матнларни ўзгартирганлар-мусоҳаба, хазил-мутойиба, ҳавж, ҳикоя, -қўшиқ усулларида ижро етганлар. Рақс, мусиқа, кўзбўямачилик ва акрабатик машқлар театр ижрочилигининг муҳим элементлари бўлган. Ҳукмдорлар ҳомийлик кўрсатган маҳаллий актёрлар ҳам шаклланган; "Масхарабоз" Миллий театрнинг-намунасида ҳамон еллинистик белгилар сақланиб қолган. Юнон-Бактрия маданияти синкретизми (қоиршиқлиги) турли тилларни ёнма-ён фаолият кўрсатиши, ҳар хил ёзувлар тизими ва динларнинг ўзаро сингишиб кетишида ҳам кўринади. Ерамиздан аввалги III-II асрларда оромий, Юнон-Бактрия ёзувлари кенг ишлатилган, кейингиси юнон алфавити

асосида унга битта ҳарф қўшим (жами 25 та ҳарф) бактрия ёзуви вужудга келган. Зардуштийлик ҳукмрон дин сифатида сақлансада аҳолини юнон худолари тимсолларига сиғиниш аломатлари пайдо бўлган. Хоразм маданиятини алоҳида таъкидлаш лозим. Шу минтақа суғориладиган деҳқончилик, шаҳар маданияти шаклланган енг қадимги манзилгоҳлардан бўлиб, бу ерда Ўзбекистон худудидаги қадимги (ер.авв. VII-VI асрларда) давлат асосланган. Хоразм (ер.авв. IV асрларда) Aleksandr Мақдуний босқинига қадар Аҳмонийлар истилосидан озод бўлган давлат, хоразмийлар Ҳиндистон, Хитой, Яқин Шарқ ва Европа Шарқи билан қизгин савдо алоқалари билан донг таратганлар. Тарихий солномаларда хоразмликларни тадбиркорлиги, иштиёқмандлиги қайд этилиб, уларни "илм соҳиблари" деб атаганлар. Канал, қалъа, кўпқаватли саройлар қуриш нафақат амалий малакани, балки мураккаб ҳисоб-китоб ва ўлчовларни ҳам талаб қилар еди. Мовий йўл кўрсаткичларидан фойдаланишни билмай дашт-сахролардан ўтиб бўлмасди. Хоразмликлар ер. I асрдан VIII асригача ўзлари фойдаланган маҳсус тақвил тизимини яратдилар. Бу тақвим Ал-Берунийнинг "Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар" асарида муфаасал тавсифланган. Унинг маълумотларини археологлар томонидан топилган, III асрга оид асл нусха худдатлар ҳам тасдиқлайди. Берунийнинг маълумотига кўра, хоразмликлар мустақил астрономик кузатишлар олиб борганлар, осмоннинг юлдузлар харитасини яхши билганлар[5].

ХУЛОСА. Юқоридагилардан шуни айтиш мункинки Ўзбекистон тарихшунос профессор-ўқитувчилари томонидан ўрганилган ёзув тарихининг уч минг йиллиги тўғрисидаги фикрлар айтилганда туркий мантлар ҳам ҳисобга олган еди. Агарда мана шу даъво тасдиқланадиган бўлса, бу жуда катта сиёсий-маънавий аҳамиятга ега бўлади. Бу еса туркий тилнинг, хусусан, ўзбек тилининг халқаро тил сифатидаги илдиэлари хронологияси уч минг йил билан бўйлашишини кўрсатади. Шунинг учун ушбу лойиҳида мўлжалланаётган йўналишдаги илмий иш амалга оширилса, илк ва ўрта асрлардаги ўзбек тилининг ижтимоий-сиёсий мавқеи, Марказий Осиёда кечган етник ва лингвистик вазият, минтақада буддизм, монийлик, насронийлик ва ислом динининг ёйилиши ва Шарқ тилларининг таъсири масаласи, шунингдек, аждодларимиз бунёд етган салтанатларда она тилимизнинг ҳуқуқий мақомини белгилашда ниҳоятда қимматли фактларни беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Karimov I. A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. - T.: Sharq, 1998. 20-b.
2. Mirziyoyev Sh. M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. T.: O'zbekiston, 2017, 9-bet.
3. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. Tanlangan asarlar, 2-jild. T.: "Ma'naviyat", 1998, 34-bet.
4. <https://api.ziyounet.uz/uploads/books/251>
5. https://www.mp3lar.com/_sf/1/167_Madaniyatshunos.htm

RELS KOLEYASIDA ZAMONAVIY YO‘L O‘LCHOVCHI VOSITALARINI QO‘LLASH

Sh.S. Raxmatov¹, ,

N.I. Begmatov², U.E. Ergashev²

¹4-kurs talabasi,

Toshkent davlat transport universiteti, Toshkent sh.

²*dotsent v.b. “Temir yo‘l muhandisligi” kafedrası,*

Toshkent davlat transport universiteti, Toshkent sh.

Annotatsiya: Maqolada rels koleyasini joriy saqlash jarayonida zamonaviy yo‘l o‘lchovchi vositalar shuningdek, zamonaviy yo‘l o‘lchovchi vagonlardan foydalanish tahlili keltirib o‘tilgan.

Poyezdlar harakati xavfsizligini ta‘minlashda yo‘lni texnik holatini nazorat qilib borish, uni monitoring qilish temir yo‘l masofasining asosiy vazifasi hisoblanadi.

Rels koleyasi yo‘lning quyidagi 3 ta asosiy parametri bilan xarakterlanadi:

- Iz kengligi;
- Bir izning ikkinchi izdan baland pastligi;
- Rels osti qiyaligi.

Yo‘l shablони yordamida yo‘l va strelka o‘tkazgichning quyidagi parametrlarini o‘lchash mumkin, yani:

- iz kengligi (ширина колеи): 1515...1560 mm;

- rels izlarining balandlik bo‘yicha o‘zaro joylashishi: - 160...+160 mm.

Yo‘l o‘lchovchi vositalarning eng oddiy turi bu yo‘l shablони hisoblanadi.

1-rasm. Yo‘l shablони.

Oddiy yo‘l shablонiga nisbatan zamonaviy elektron yo‘l shablонlari bir qancha qulaylik va imkoniyatlarga ega, ya‘ni:

- xotira qurilmasiga ega;
- GPS qurilmasiga ega;
- olingan ma‘lumotlarni elektron qayta ishlash;
- strelka o‘tkazgichlarni nosozliklarini aniklash imkoniyati.

Elektron yo‘l shablонlari bilan bajariladigan o‘lchov turlari:

- iz kengligi: 1510-1550mm;
- bir izning ikkinchi izga nisbatan past - balandligi: -160...160 mm;
- strelkali o‘tkazgichlarda o‘tkazuvchi egrilik ordinatasi: 1340...1400mm, 1430-1480 mm;
- krestovina serdechnigi ishchi kirasidan kontrrels ishchi qirrasigacha bo‘lgan masofa: 1470...1500 mm;
- ariqcha kengligi: 40...100mm;

- oʻtkazuvchi egrilik ordinatasi: 100...1500mm;
- rels golovkasining yonlama yemirilishi: 0...20 mm;
- rels golovkasining vertikal yemirilishi: 0...20 mm;
- ostryakning qarshisidagi ramali relsdan pasayishi: 0...35mm;
- krestovina serdechnigi ishchi kirasidan kontrrels ishchi qirrasigacha boʻlgan masofa: 1460...1500 mm;
- krestovina usovigi ishchi kirasidan kontrrels ishchi qirrasigacha boʻlgan masofa: 1420...1460 mm;
- ostryak qadami: 0...160mm.

2-rasm. Elektron yoʻl shabloni

Elektron yoʻl shablonlari ham bir qancha kamchiliklarga ega:

- ❖ katta miqdorda (yoʻl xoʻjaligi boʻyicha taxminan 800 dona) talab etiladi;
- ❖ narxining oddiy yoʻl oʻlchovchi shablonga nisbatan yuqoriligi;
- ❖ doimiy ravishda quvvatlash zaruriyati.

Bugungi kunda temir yoʻllarda yoʻlning texnik holatini baholash uchun raqamli yoʻl oʻlchovchi aravachalar oʻlchangan maʼlumotlarni yozib borish uchun mikroprotessorli blok va raqamli monitordan iborat boʻlib yoʻlning joriy kordinatalari va rels koleyasining geometrik parametrlari - iz kengligi va rels izlarining balandlik boʻyicha oʻzaro joylashuvini oʻlchaydi.

3-rasm. Elektron PT-10 aravachasi.

Zamonaviy raqamli yoʻl oʻlchovchi aravachalar quyidagi imkoniyatlarga ega:

- ✓ olingan natijalarni o'z xotirasida saqlaydi (100 kmgacha);
- ✓ olingan natijalarni noutbuk yoki kompyuterga o'tkazib borish va ularni taxlil qilish imkoniyati;
- ✓ katta hajmli yo'l ta'mirlaridan (ko'tarma ta'mir, o'rtacha ta'mir, yalpi shpal almatirish va h.k.) keyin yo'lning holatini tekshirish imkoniyati;
- ✓ yo'l o'lchovchi aravachalar konstruksiyasining soddaligi va foydalanishda qulayligi;
- ✓ yo'l o'lchovchi vagoni o'tishidan oldin yo'lning holatini tekshirish va aniqlangan kamchiliklarni zudlik bilan bartaraf etish imkoniyati;
- ✓ yo'lni doimiy nazorat qilish imkoniyati;
- ✓ olingan natijalarni saqlash, tahlil qilish orqali oylik, yillik xisobot va statistik ma'lumotlar tayyorlash imkoniyati.

Raqamli yo'l o'lchovchi ham kamchiliklarga ega, jumladan:

- ✓ har bir yo'l o'lchovchi aravachalari uchun qo'shimcha operator shtat birligi ajratish zaruriyati;
- ✓ doimiy ravishda yo'lni o'lchash vaqtida poyezdlar xarakati va ishchilar xavfsizligi ta'minlash maqsadida oldindan ogoxlantirish berish zaruriyati;
- ✓ yo'l xo'jaligi bo'yicha yo'lning xolatini diagnostika va monitoring qilib borish uchun markazlashgan tarmoq tashkil qilish va bu tarmoqqa barcha temir yo'l masofalarini birlashtirish;
- ✓ yo'l o'lchovchi vagonlarini GPS tarmog'iga ulash va aniqlangan kamchiliklarni bir vaqtning o'zida onlayn tarzda markazlashgan tarmoqqa va temir yo'l masofasi boshlig'i, yo'l masofasi boshlig'i o'rinbosarlari va yo'l ustasi mobil telefonlariga uzatish.

Yo'lni qat'iy nazorat qilish yo'lning geometrik parametrlarini ikkinchi darajali nazorat qilish vositasi bo'lgan yo'l o'lchagichli vagonlar va avtomatritsalar tomonidan amalga oshiriladi.

Temir yo'l qatnovi ushbu uchastkada o'rnatilgan tezliklarda poyezdlar harakati xavfsizligi va ravonligini ta'minlash kerak. Yo'l o'lchovchi vagonning vazifasi har bir kilometrda gitemir yo'lning holatini yo'l qurilmasining geometrik parametrlariga rioya qilish darajasi, xavfli chekinishlarni bartaraf etish darajasi va ularning paydo bo'lishining oldini olish darajasini baholashdan iborat.

Temir yo'l tizimining parametrlari: bir izning ikkinchi izdan baland pastligi (уровень), iz kengligi, egrilik radiusi, qo'shni egri chiziqning mavjudligi va uzunligi, egrilik burchaklarini, egriliklarda tashqi izning balandligini o'lchaydi.

Hozirgi kunda "O'zbekiston temir yo'llari" AJ tasarufigidagi yo'llarni nazorat qilishda ikkita yo'l o'lchovchi vagonlar mavjud bo'lib bu vagonlar tasdiqlangan grafik asosida yo'lni nazorat qiladi. Bulardan birinchisi PS-006 yo'l o'lchovchi vagoni bo'lib SNII-2 tizimida ishlaydi. Ikkinchisi №106 yo'l o'lchovchi vagoni bo'lib SNII-4 tizimida ishlaydi. №106 yo'l o'lchovchi vagoni 2014-yilda keltirilgan bo'lib asosan tezyurar uchastkalarga mo'ljallangan.

XULOSA

Yo'l ustasi va yo'l brigadrlari temir yo'lni joriy saqlash yo'riqnomasi bo'yicha yo'l ustasi o'ziga birlashtirilgan okolotkadagi yo'l va strelkali o'tkazgichlarning holatini bir oyda ikki marta yo'l brigadri esa o'ziga birlashtirilgan bo'linmani bir oyda to'rt marta yo'l shabloni yordamida o'lchab chiqish kerak. Bir okolotkaning uzunligi 15-18 km, bo'linmaning uzunligi esa 7-9 km ni tashkil qiladi. Undan tashqari strelkali o'tkazgichlar va stansiya yo'llari ham okolotka tarkibiga kiradi. O'lchangan ma'lumotlar PU-28 va PU-29 kitobiga kiritiladi.

Ma'lumki temir yo'l masofasida ishchilarga haq to'lashda yo'l va strelkali o'tkazgichlarning soz va belgilangan me'yorda bo'lishi va yo'l bahosi asosiy mezon hisoblanadi.

Yo‘l va strelkali o‘tkazgichlarning holatini baholashda yo‘l o‘lchovchi aravachalarining ham o‘z o‘rni bor.

ADABIYOTLAR

1. Geoffrey H., British railway track. Published by the permanent way institution, England. 1993 y.-628 p.
2. Handbuch Gleis: Unterbau-Oberbau-Instandhaltung-Wirtschaftlichkeit Gebundene Ausgabe -12. April 2010,von Bernhard Lichtberger (Autor).
3. Bahnbau (German Edition) (Teubner Studienskripten Bauwesen) Taschenbuch –27. Februar 2012 von Volker Matthews (Autor).
4. Крейнис З.Л., Коршикова Н.П. Техническое обслуживание и ремонт железнодорожного пути. М.: УМК МПС России, 2001, 768.
5. Amirkulovich. T. S. (2023, May). APPLICATION OF MODERN SMALL MECHANISMS IN RAILWAY TRACK REPAIR. In Integration Conference on Integration of Pragmalinguistics, Functional Translation Studies and Language Teaching Processes (pp. 172-176).
6. Путьное хозяйство Под ред. И.Б. Лехно, М.: Транспорт, 1990
7. Путьные машины и механизмы. Под ред. С.А. Соломонов, М.: Транспорт, 1984г.
8. Певзнер В.О., Прохоров В.М. Организация технического обслуживания пути. М.: РГОТУПС, 2004, 138 с.

BLOK-UCHASTKA UZUNLIKDAGI ULOQSIZ YO'LLARGA O'TISHNING QULAYLIK VA KAMCHILIKLARI

U.E. Ergashev, Toshkent davlat transport universiteti, texnika fanlari nomzodi, dotsent v.b.

N.S. Ilashev, Toshkent davlat transport universiteti, YMTQ-2 guruh talabasi.

Annotatsiya: Maqolada zvenoli yo'llardan uloqsiz yo'llarga o'tishda kelib chiqadigan qulayliklar, muammolar, qilinadigan qo'shimcha ishlar va ularni bartaraf qilish usullari tahlili keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: blok-uchastka, uloqsiz yo'l, zveno, tutashma biriktirgichlari

Bilamizki O'zbekiston Respublikasi rivojlanayotgan davlatlar qatoriga kiradi. Uning poytaxti bo'lmish Toshkent va qadimiy shahri sanalmish Samarqandga yil sayin millionlab sayyohlar, investorlar tashrif buyurmoqda, shuningdek ichki turizm ham avvalgi yillarga nisbatan ancha rivojlanmoqda. Yo'lovchilarni uzog'ini yaqin qilishda temir yo'l transporti ham alohida o'rin tutmoqda. Temir yo'lda yo'lovchilarga xizmat ko'rsatish sifatini oshirish va poyezdlar ravon harakatlanishini ta'minlash maqsadida temir yo'l izi konstruksiyasiga bir qator talablar qo'yiladi. Tezyurar va yuqori tezlikdagi poyezdlar harakatlanuvchi temir yo'l konstruksiyasida [1, 2, 3] ga asosan blok-uchastka yoki peregon uzunligidagi uloqsiz yo'llar barpo qilinishi kerak.

Blok-uchastka yoki peregon uzunligidagi uloqsiz temir yo'llarni barpo qilish, joriy saqlash va ularni ta'mirlash bir qancha murakkab jarayonlarni amalga oshirishni talab etadi. Shunday jarayonlardan biri blok-uchastka yoki peregon uzunligidagi uloqsiz temir yo'llarni yotqizish va optimal temperaturada maxkamlash jarayonidir.

“Toshkent – Samarqand” yo'nalishida poyezdlar harakati xavfsizligi va ravonligini ta'minlash maqsadida “Toshkent mintaqaviy temir yo'l uzeli” unitar korxonasiga qarashli “Paxta – Olmazor” temir yo'l stansiyalari oralig'ining toq yo'nalishida 2000 metr uzunlikdagi blok-uchastkada uloqsiz rels pletlarini yotqizish va ularni oldindan zo'riqtirib optimal temperaturani ta'minlagan holda maxkamlash iashlari amalga oshirildi (1-rasm) [8].

1-rasm. Blok-uchastka uzunligidagi rels pletlerini yotqizish va optimal temperaturada maxkamlash jarayoni [8]

Bunday ishlar bizga qanday qulayliklar beradi?

➤ zvenoli yo'llardan uloqsiz yo'llarga o'tganimizda yer polotnosiga tushadigan doimiy yuklar kamayishiga, ya'ni choklarda foydalaniladigan metall sarfi zvenoli yo'llarga nisbatan har kilometrda 9 tonna ga kamayishiga erishamiz;

➤ hozirgi kunda yurtimizdagi mavjud kon-metallurgiya zavodlaridan har yili turli xildagi ko'plab yuklar temir yo'llar orqali tashiladi. Bunday jarayonlar bizga ballast qatlamini ifloslanishiga olib keladi. Chunki g'ildirak va rels choklari orasidagi o'zaro dinamik ta'sirlar natijasida harakatdagi tarkibda turli xildagi silkinishlar paydo bo'ladi, shuningdek ekologiya hamda atrof muhitga ham jiddiy zarar ko'rsatadi (chang va turli xil zararli moddalar). Agar biz uloqsiz yo'lga o'tsak ballast va havoni ifloslantiruvchi va sochiluvchi yuklarni to'kilishini 1.5-2.0 barobar kamaytirishga erishamiz;

➤ yo'lni to'g'irlash bo'yicha ishlar:

- rels izlarini cho'kishi (просадка);
- rels koleyasini me'yordan ortiq kengayishi va torayishi (шаблон);
- qiyshayish (перекоc);
- yo'lning reja bo'yicha chetlanishi (рихтовка);
- sath bo'yicha ravon chetlanish (уровень) lar bo'yicha ishlar 25-30% ga qisqaradi.

➤ yo'l yuqori qurilmalarini ishdan chiqishi, ya'ni rels kallagining choklardagi qismini yemirilishi, oraliq biriktirgich (pandrol fastclip) va ankerlarini sinishi uloqsiz yo'llarga nisbatan 1.8-2.0 barobar ko'p kuzatiladi.

➤ poyezdlarning harakatlanishida choklarda hosil bo'ladigan solishtirma qarshilik kuchlar katta ta'sir qilgan holda sarf-harajatlarni bir muncha oshiradi. Statistika natijalariga ko'ra bir yilda 1000 km masofani uloqsiz va zvenoli yo'lga yurganda teplovozlar uchun 3.9 ming tonna dizel yoqilg'i, elektrovozlar uchun 7 mln.kvt.soat elektr energiyasi sarfini 12-15% ga kamaytirishimiz mumkin;

➤ dunyo temir yo'l transporti sohasi yil sayin insonlarga qulayliklar yaratilib borilmoqda, ya'ni siz poyezd ichidagi restoranda bemalol choy icha olishingiz, o'z o'ringizda xotirjam shovqin-suronsiz, miriqib dam olishingiz va suhbatdoshingizning so'zlarini bemalol

tinglay olishingiz uchun biz temiryo'lichilar albatta qulayliklarni (comfortable) ta'minlash uchun zvenoli yo'llardan uloqsiz yo'llarga o'tishimiz kerak.

Biz uloqsiz yo'llarga o'tishimizda kelib chiqadigan muammo va qo'shimcha ishlarni bartaraf etishimiz, ya'ni 1.0 - 1.1 ming kN gacha bo'ladigan bo'ylama harorat kuchlari; rels pletidagi harorat uni o'rnatish jarayonidagi haroratga nisbatan oshganda (asosan yoz faslida), yo'lni o'z o'qidan qochishini keltirib chiqaradigan bo'ylama siqish kuchlari; harorat pasayganda rels pletlari hamda inventar relslarning tutashma (stik) biriktirgichlari (накладка) da uzilishlar, bolt va gaykalarining sinishi hamda poyezd harakati uchun xavfli katta tirqishlarni keltirib chiqaradigan cho'zish kuchlari; shu bilan bir qatorda, yana bir e'tiborga olinadigan jarayon relslarni o'z joyida elektrokontakt usulida payvandlash korxonadagidek bo'lmasligi; chunki, u yerda payvandlanganlik darajasini aniqlovchi qurilmalar va payvandlangandan so'ng, har xil kuchlar ta'sirida sinovdan o'tkazadigan asboblar bor. Shularga e'tibor bergan holatda dala sharoitida ishni olib borish kerak Agar payvandlash texnologiyasi yaxshi bajarilmasa relsning kallak va bo'yin qismida ko'ndalang darzlar va sochsimon chiziqlar paydo bo'ladi.

XULOSA

Dunyo tajribasiga qaraydigan bo'lsak jahonda temir yo'l transporti sohasi yuqori tezyurar poyezdlar va ularga mos tarzda barpo qilingan zamonaviy yo'llar bilan rivojlanib bormoqda. Biz ham bu texnologiya va konstruksiyalarga asta – sekinlik bilan o'tishimiz zarur bo'ladi. Chunki yurtimizga kelayotgan chet ellik sayyohlar va tadbirkorlarning yurtimiz haqidagi tasavvurlari ham temir yo'l sohasida yaratilib berilgan qulayliklarga bog'liq bo'ladi. Zamonaviy konstruksiyalarga, jumladan uloqsiz yo'llarga o'tishlik bir qancha qulay sharoitlar bilan bir qatorda, qilinishi kerak bo'lgan ishlarimizni ham keltirib chiqaradi. Bu loyihalar tahlili yuqoridagi maqolada keltirib o'tildi.

ADABIYOTLAR

1. ВСН 448-Н Инфраструктура высокоскоростной железнодорожной линии Ташкент – Самарканд. Общие технические требования. Ташкент, 2010. – 62 с.
2. ВСН 450-Н Ведомственные технические указания по проектированию и строительству. Железные дороги колеи 1520 мм. Ташкент, 2010. – 48 с.
3. ВСН 333-Н Инфраструктура скоростной железнодорожной линии Самарканд – Карши. Общие технические требования. Ташкент, 2015. – 62 с.
4. Шахунянц Г.М. Железнодорожный путь. Учебник для студентов и аспирантов вузов железнодорожного транспорта. -3-е изд., перераб. и доп.- Москва: Транспорт, 1987. — 479 с.
5. Ашпиз Е.С., А.М. Никонов, А.И. Гасанов и др. Железнодорожный путь: Учебник/ФГБОУ “Учебно-методический центр по образованию на железнодорожном транспорте”. -544 с. 2013 г.
6. Rasulev A.F., Ovchinnikov A.N., Kuznetsov I.I. Temir yo'l izi. Darslik. Toshkent. ToshTYMI.2018.-184b.
7. Mirsalixov Z.E , Abdugarimov A.M , Begmatov P.A , Saipov.S.I. Temir yo'l izi (1-qism).
8. Temiryo'lichi gazetasining 2024 – yil 15 – fevraldagi 7 – sonli nashri.

ZAMONAVIY ISTIQBOLLI BALLASTSIZ YO'LLAR KONSTRUKSIYALARIGA O'TISH

Sh.S. Raxmatov¹,

N.I. Begmatov², U.E. Ergashev²

¹4-kurs talabasi,

Toshkent davlat transport universiteti, Toshkent sh.

²dotsent v.b. "Temir yo'l muhandisligi" kafedrası,

Toshkent davlat transport universiteti, Toshkent sh.

Annotatsiya: Maqolada chet el zamonaviy ballastsiz temir yo'llari turlari, konstruksiyalari, shuningdek, qulay imkoniyatlari va kamchiliklari haqida va ularning batafsil tahlili keltirib o'tilgan.

Keyingi yillarda ko'p uchraydigan yo'ning **blokli ballastsiz asosi** konstruksiyasining turlari ko'p:

- rels alohida tayanchlarga tayanishi yoki yaxlit asosda yotishi;
- yig'ma yoki monolit;
- rels biriktirgichlar yordamida ushlab turish yoki plita ariqchasida mahkamlash.

Boshlang'ich narxini nisbatan kattaligiga qaramasdan (rels-shhpalli panjarali yo'ldan 2 barobar qimmatroq) ekspluatatsiya sarf-harajatlari miqdori kam bo'lishi kutiladi. Bundan tashqari ballastsiz yo'lni yotqizish, tekshirish va ekspluatatsiya qolishga doir chet el tajribasi uni ishonchliligini hamda taxminiy xizmat muddatini 60 yilgacha bo'lishini ko'rsatdi.

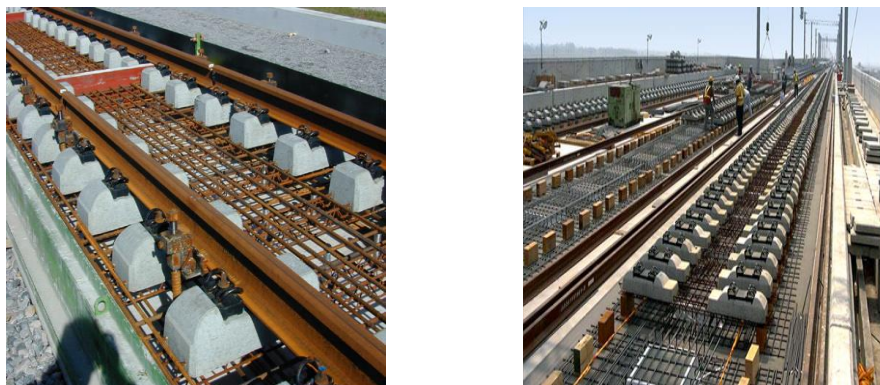
1- rasm. Ballastsiz temir yo'llarning umumiy ko'rinishi

Germaniya va Yaponiyada qurilgan bunday konstruksiyali yo'l 30 yildan ortiq ishlab kelmoqda. Ballastsiz yo'lning qurilish balandligi uncha katta bo'lmaganligi sababli tunnel, ko'priklar va estakadalarda qator afzalliklarga ega.

Ballastsiz yo'l afzalliklari:

- sodda va ishonchli va yotqizish texnologiyasi;
- soz holatda saqlashning ishonchli kam xizmatlab va kam harajat texnologiyasi;
- yo'l elementlari xizmat muddatini uzayishi;
- choksiz yo'lni o'z o'qidan me'yordan ortiq darajada qochishini oldini oluvchi ko'ndalang siljishga yuqori qarshiligi;
- uzoq xizmat muddat davomida geometrik va dinamik xususiyatlarini saqlanishi.

1972 yildan boshlab ballastsiz yo'lni loyihalash, yotqizish va ekspluatatsiya qilish bo'icha eng katta tajribaga RHEDA (Reda) tipidagi yo'lni ishlatishda erishilgan. Bunday yo'lni yer polotnoda, ko'priklarda, tonnellarda, strelka o'tkazgichlari ostida vibratsiya sezgir xududlarda qo'llash tavsiya etiladi.

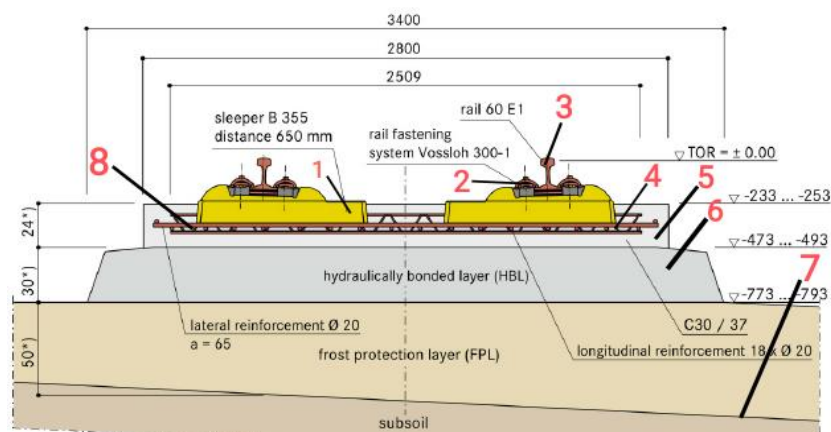
2-rasm. Ballastsiz yoʻlni betonlashga tayyorlash.

Hozirgi vaqtda bunday yoʻlning 10 dan ortiq konstruksiyalari maʼlum. RHEDA 2000 nemis konstruksiyasida ikki blokli shpallalar va Fosslo DFF 300 biriktirgichlardan iborat rels-shpalli panjarasi yotqizib qoʻyilgan plitalar ustida osib qoʻyiladi va yuqori aniqlik bilan loyihaviy holatda mahkamlab qoʻyiladi.

Ballastsiz yoʻlning eng katta afzalliklari:

- ✓ konstruksiyaning soddaligi, relslarni temir beton shpallarga tayanishi, uncha katta boʻlmagan qurilish kengligiva balandligi;
- ✓ kengligi va balandligi;
- ✓ quyma betondan foydalanish va materiallarni chidamliligi;
- ✓ temir beton shpallarni asos bilan eng maqbul bogʻlanishi;
- ✓ relsni loyihaviy holatga aniq oʻrnatilishi;
- ✓ yoʻlning ishonchli koʻndalang va boʻylama barqarorligi;
- ✓ konstruksiyaga kam xizmat koʻrsatilishi kiradi.

Betonlab tashlangan rels-shpalli panjara qoʻllaniladigan ballastsiz yoʻllar konstruksiyalarini koʻpchiligidan farqli ravishda bu konstruksiyada yaxlit beton plitadan foydalanilgan.

3-rasm. RHEDA tipidagi ballastsiz relsosti asosi:

- 1 – V 355 shpallari (65 sm oralatib);
- 2 – fosslo rels biriktirgichi;
- 3 – rels;
- 4 – boʻylama armaturalash (18 dona, d= 20 mm);
- 5 – gidravlik bogʻlangan koʻtarib turuvchi qatlam;
- 6 – muzlashdan himoyalash qatlami;
- 7 – yer polotnosi;
- 8 – koʻndalang armaturalash, d= 20 mm.

Konstruksiya qatlamlarini yotqizish ketma-ketligi:

- muzlashga chidamli qatlam- 50 sm;
- kengligi 3,4m gidravlik bog‘langan qatlam - 30sm;
- rels-shpalli panjaraga asos bo‘lib xizmat qiladigan kengligi 2,8m va qalinligi 24 sm beton plita.

Asos qatlamlari qayishqoqlik modullari:

- beton plitada - 34000 N/mm²;
- gidravlik bog‘langan qatlam - 5000- 10000- N/mm²;
- muzlashga chidamli qatlam- 120 N/mm² dan ortiq;
- asosiy maydoncha qatlami- 45N/mm² dan ortiq.
- konstruksiya UIC 71 yuklanishiga mo‘ljallangan.

Bogl (Byogl) tipidagi ballastsiz asos 300 km/s tezlik bilan harakatlanadigan Germaniyaning Nyurnberg-Ingoldshtadt yo‘lining 70 kmli uchastkasida yotqizilgan.

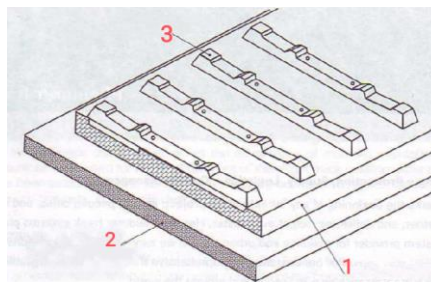

4- rasm. Bogl tipidagi ballastsiz konstruksiya

Yo‘ning yuqori qurilmasi konstruksiyasida oldindan yasilib, yuqori aniqlik bilan yo‘lga o‘rnatilgan va ustidan sement-bitumli eritma quyilgan bo‘ylamasiga tutashtirilgan plitalalar qo‘llaniladi. Kengligi 2,5m, qalinligi 20sm va uzunligi 6,5m plitalar bo‘ylama va bo‘ylamasiga kuchaytirilgan ko‘ndalang armaturaga ega. Ishlab chiqish jarayonida har bir plitada qistirma va biriktirgichlar o‘rnatilgan uyachali 10 juft tayanch bo‘rtmalar qoliplanadi.

Yangi liniyalarda relslar shag‘alga emas, balki beton plitalarga tayanadi. Relslar millimetr aniqligi bilan plitalarga yotqizilishi mumkin. Plita yo‘li juda kam parvarishni talab qiladi va o‘nlab yillar davomida tezyurar poyezdlarda juda yaxshi qulaylikni ta‘minlaydi, bu yuqori yuqori tezlikda harakatlanish uchun muhim sifat xususiyati hisoblanadi.

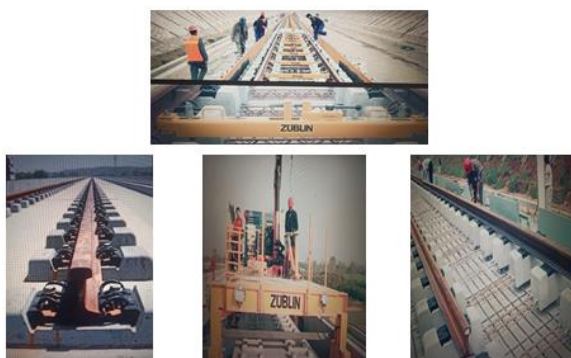
Yo‘llarning taglik plitalari domino toshlari kabi birin ketin yig‘iladi. Bu printsip ko‘priklarda ham, tonnollarda ham qo‘llaniladi. Yo‘l qurilishi an‘anaviy ballast qurish usuliga qaraganda ancha tezroq. Har bir alohida plitalarning og‘irligi taxminan 5 tonnani tashkil etadi.

5 - rasm. Sublin tipidagi ballastsiz yo‘l konstruksiyasi.

1- tirgovuchli beton plita; 2- gidravlik bog‘langan tutib turuvchi qatlam; 3- shpal.

Zublin (Sublin) tipidagi ballastsiz yo‘l beton bilan qoplanmaydigan shpallarga yotqiziladi. Ushlab turuvchi moslama bilan bog‘langan 10ta shpaldan iborat paket qotmagan beton ustiga yotqiziladi. Vibratsiya ta‘sirida shpallar qisman shpallar ichiga bitiriladi. Shpallar orasidagi bo‘shliqlar asfalt yoki beton bilan to‘ldirilishi mumkin.

6-rasm. Sublin tipidagi yo‘l konstruksiyasi qurilish jarayoni.

Konstruksiyasining asosiy elementi 5,2 m x 2,4 m o‘lchamdagi prefabrik plitadir. Kuchlanmagan temir beton plitaning pastki qismi, shuningdek, plitaning teshiklari elastik qatlam bilan qoplangan bo‘lib, bu tizimni ikki qatlamli elastiklik bilan ta‘minlaydi. Bundan tashqari tebranishlarni yoki strukturadan shovqinlarni kamaytiradi. O‘rnatilgan elastik qatlam zarurat tug‘ilganda tez va oson ta‘mirlashni ta‘minlaydi. Kamida 40mm bo‘lgan bo‘g‘in kengligi atrof muhit ta‘siridan kelib chiqadigan har qanday deformatsiyalarni qoplash uchun ikkita panelni ajratib turadi (masalan, siljish, qisqarish va harorat ta‘siridan kelib chiqadigan harakatlar). Ulanish shuningdek, drenaj va kabel o‘tish qismlari uchun joy beradi.

Bozberg/STEDEF yo‘l konstruksiyasi po‘lat rels va rezina qobiq bilan o‘ralgan temir yo‘l tayanch bloklari bilan bog‘langan egizak shpallardan iborat. Uning barcha tarkibiy qismlari alohida almashtirilishi mumkin. Unda foydalaniladigan shpal bloklar rezina qobiq bilan o‘ralgani sababli tebranish yo‘li ancha past bo‘ladi va bu monolit *Rheda 2000* dan ancha yaxshi.

7 – rasm. *Bozberg/STEDEF* yo‘l konstruksiyasida foydalanilgan *Pandrol Vipa DFC* mahkamlagichli yangi bloklar. (Barselona, Ispaniya).

8-rasm. Bozberg/STEDEF tipidagi ballastsiz konstruksiya.

Xulosa

Soʻnggi yillarda chet el zamonaviy temir yoʻllarida ballastsiz asos yani ballastsiz yoʻllardan foydalanib kelinmoqda. Zamonaviy ballastsiz yoʻllarning koʻplab turlari va konstruksiyalari mavjud, shuningdek, bu tipdagi yoʻllar oddiy yoʻllarga qaraganda qurilish jarayoni qimmatroq sarf harajat talab qiladi, lekin, ekspluatatsiya davri oddiy yoʻllardan ancha arzonligi isbotlab berilgan. Bu tipdagi konstruksiyalardan foydalanish faqatgina ekspluatatsiya jarayoniga taʼsir qilib qolmasdan, poyezdlar yuqori tezlikda hamda komfort harakatlanish imkonini yaratadi. Bu esa temir yoʻl transportining qulaylik, ishonchlilik va xavfsizlik darajasini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirsalixov Z.E., Abdulkarimov A.M., Begmatov P.A., Saipov S.I. Temir yoʻl izi (1-qism). Oʻquv qoʻllanma. ToshTYMI, T.:2019.
2. Ашпиз Е.С., А.М. Никонов, А.И. Гасанов и др. Железнодорожный путь: Учебник/ФГБОУ “Учебно-методический центр по образованию на железнодорожном транспорте”. - 544 с. 2013 г.
3. Rasulev A.F., Ovchinnikov A.N., Kuznetsov I.I. Temir yoʻl izi. Darslik. Toshkent. ToshTYMI.2018.-184b.
4. https://www.pilotonline.com/inside-business/article_6a7898b9-abf8-5b87-acbb-cc93b0fa794a.html
5. <https://www.monorails.org/tMspages/MagODU.html>
6. <https://www.slideshare.net/MaryDillon2/magnetic-levitation-train-research-paper-48917713>
7. <https://porr.at/en/media>
8. <https://www.railway-technology.com>
9. <https://max-boegl.de/>
10. <https://www.researchgate.net>

MUNDARIJA / TABLE OF CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

1	<i>Salimov Baxriddin Lutfullaevich Ismoilov Javlonbek Azamat o'g'li</i>	“BIR MAKON, BIR YO‘L” YANGI TRANSPORT KORIDORINI YARATISHNING AHAMIYATI	3
2	<i>Миралимов М.Х. Нормуродов Ш.У. Анваров Б.Ф.</i>	РАСЧЕТ ЖЕЛЕЗОБЕТОННОЙ ОБДЕЛКИ ТОННЕЛЯ МЕЛКОГО ЗАЛОЖЕНИЯ ПОД ТРАНСПОРТНОЙ НАГРУЗКОЙ	6
3	<i>Salimov Baxriddin Lutfullaevich Ergashev Davronbek Ergash o'g'li</i>	IDEAS OF SOCIAL EQUALITY OF ANCIENT GREEK SCIENTISTS	10
4	<i>Salimov Baxriddin Lutfullaevich Jalilov Doniyor Xayrulla o'g'li</i>	AVTOMOBIL SANOATINI TAKOMILLASHTIRISHDA NANOTEKNOLOGIYALARNING O‘RNI	14
5	<i>Salimov Baxriddin Lutfullaevich Maxmudov Shoxrux Zokir o'g'li</i>	SOCIAL AND PHILOSOPHICAL VIEWS OF AMIR TIMUR	18
6	<i>Salimov Baxriddin Lutfullaevich Nazirov Fayziddin Najmiddin o'g'li</i>	M.XAYDEGER VA K. YASPERSLARNING TEXNIKA HAMDA TEXNIKA FALSAFASIGA OID QARASHLARI	22
7	<i>Зокиров Ф.З. Нормуродов Х.У.</i>	ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ВРЕМЕННОГО УВЕЛИЧЕНИЯ НАГРУЗОК НА ОПОРЫ И ФУНДАМЕНТЫ МОСТОВ В ЭКСПЛУАТАЦИИ	26
8	<i>Salimov Baxriddin Lutfullaevich Raxmatov Umid Ravshan o'g'li</i>	CHARACTERISTICS OF PERSONALITY IN SOCIAL RELATIONSHIPS	32
9	<i>Salimov Baxriddin Lutfullaevich Abdukarimov Jumanazar Abdufatto o'g'li</i>	FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF COMMUNICATION AND TRANSPORT IN UZBEKISTAN	36
10	<i>Abdullayev Orif Qosim o'g'li</i>	CHET EL FUQAROLARI TOMONIDAN VA ULAR ISHTIROKIDA SODIR ETILGAN JINOYATLARNI TERGOV QILISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	40
11	<i>Normurodov Sh.U. Normurodov H.U.</i>	MAQSUD SHAHZODANING HAYOT VA IJODINING O‘ZBEK ADABIYOTIDAGI O‘RNI.	44
12	<i>Самандаров Валижон Равшанович</i>	ОЙЛАВИЙ (МАИШИЙ) ЗЎРАВОНЛИК ЖИНОЯТЛАРИНИ TERGOV ҚИЛИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ	48
13	<i>Karimova Anora Baxtiyerovna. Ismatullayev Abduraim Ulfat o'g'li</i>	QIDIRUV QAZILMALARI USTUNLARI BO‘YICHA GEOLOGIK KESIMLAR	52
14	<i>Саъдуллаева Шахрабо</i>	АМИР ТЕМУР ДАВРИ МАДАНИЯТИ ВА УНИНГ АСОСИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ	56
15	<i>Ikromova Madina</i>	YANGI UYG‘ONISH DAVRINING TAMAL TOSHI	59

16	<i>Sayitmurotova Maftuna Muxtorovna</i>	O‘ZBEK TILI SO‘Z BIRIKMALARIDA JINS SEMASINING IFODALANISHI VA PRAGMATIK TALQINI	63
17	<i>Khamrayeva Guli Nurmakhmatovna Eshqunvatova Shahnoza Dilmurod qizi</i>	REGARDING EDUCATION OF STUDENTS IN THE SPIRIT OF NATURE PROTECTION	6
18	<i>Ибрагимова Мадина Исмоиловна Сулейманова Асель Армановна</i>	ОЦЕНКА ВЛИЯНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ	72
19	<i>Примкулова Лазиза</i>	ҚОРАҚАЛПОҚ АДАБИЁТИГА ҒИШТ ҚУЙГАН УЛКАН СИЙМО	76
20	<i>Xamidov Maqsudjon Kamolovich Xamidova Latofat Kamolovna</i>	TEMIR YO‘L EGRILIKLARIDA O‘TISH EGRI CHIZIG‘I VA UNI JOYLASHTIRISH UCHUN ELEMENTLAR UZUNLIGINI ANIQLASH	79
21	<i>Саъдуллаева Шахрабо</i>	МАРКАЗИЙ ОСИЁ ХУДУДИДАГИ ИЛК ДАВЛАТЛАР МАДАНИЯТИ	84
22	<i>Raxmatov Sh.S. Begmatov N.I. Ergashev U.E.</i>	RELS KOLEYASIDA ZAMONAVIY YO‘L O‘LCHOVCHI VOSITALARINI QO‘LLASH	88
23	<i>Ergashev U.E. Ilashev N.S.</i>	BLOK-UCHASTKA UZUNLIKDAGI ULOQSIZ YO‘LLARGA O‘TISHNING QULAYLIK VA KAMCHILIKLARI	92
24	<i>Raxmatov Sh.S. Begmatov N.I. Ergashev U.E.</i>	ZAMONAVIY ISTIQBOLLI BALLASTSIZ YO‘LLAR KONSTRUKSIYALARIGA O‘TISH	95